

1. Oholost
2. Škrtost
3. Bludnost

OSMI GRIJEH

NATALIJA PRINCI-DUHOVIĆ

POSLUH

gdje je vlastiti razum u razlučivanju dobra i zla

4. Zavist
5. Neumjerenost
u jelu i piću
6. Srditost
7. Lijenost

Natalija Princi-Duhović

*Osmi grijeh —
posluš*

PROFIL

Sadržaj

Prolog	6
Predgovor	8
Državni posluš	14
Posluš u obiteljima	26
Goebbelsova djeca	36
Posluš u školama	40
Treći val – isti naivci	52
Religijski posluš	60
Posluš u društvenim ustanovama	72
Eksperiment posluš autoritetu	76
Nacija leminga	82
Konformizam	86
Javno mnijenje	92
Zlokobne poluge	96
Hoflingov bolnički eksperiment	126
Mobbing u društvenim ustanovama	132
Mobbing i dvoboj	140
Učiteljica Milena iz Zlarina	146
Sociopati	150
Svi Predsjednikovi ljudi	156
Djeca koja se dvoume	168
Epilog	171

Za mamu Zdenku

Verzija mene u tvojim očima svakodnevno je vrelo inspiracije.

Hvala ti što si me precijenila, barunissa.

For Anthony Robbins

You were the second and last leverage I needed to make my life

a miracle.

Thank you

Dante se čvrsto stisnuo uz učitelja Vergilija. Upravo su prolazili kroz vrata na kojima je jasno pisalo: „Ostavite svaku nadu vi koji ulazite.“ „Zašto se tako eksplicitno tvrdi da svi koji prođu kroz ova vrata moraju ostaviti nadu na ulazu,“ upitao je vidno uznemireni Dante svoga vjernog pratitelja. „Zato što su bijednici koje ćemo dalje sretati izgubili dar intelekta,“ odgovorio je nimalo začuđeni Vergilije.

.....

U predvorju pakla natiskalo se previše duša. Vrtjeli su se ukруг oko nejasnog stijega i naricali u teškoj agoniji.

„Tko je, Učitelju, ovo mnoštvo?“

A učitelj će njemu: „To su neutralni. Živjeli su samo za sebe. Nikada se nisu stavili niti na stranu dobra niti na stranu zla. To je jedina kategorija 'ljudi' koju prezire i Bog i njegovi dušmani. Na zemlji neće ostati traga njihova postojanja, a kada skončaju svoje beskorisne živote neće ih, kao što vidiš, primiti ni Raj ni Pakao jer bi se i najgori zločinac, pogledom na te spodobе, imao razloga uzoholiti.“

Vergilijev prezir bio je očit. Dovoljno je govorio o tim spodobama. „**Nemoj razmišljati o njima, pogledaj i idi,**“ gotovo je prekorio Danteovu nepotrebnu znatiželju za neutralnima.

„Nisam znao da ih je stradalo toliko mnogo,“ promislio je Dante ovaj put u sebi.

Kakav je plod neutralne sjetve bilo je više nego vidljivo. Da nisu trzali tijelima pod ugrizima muha i obada, imao bi čovjek isti osjećaj kao kada bi, za života, sreo neutralnu spodobu.

„Za života već bijaše mrtav.“

Dante je znao da je Učitelj u pravu.

Plakao je.

Predgovor

U povijesti čovječanstva najviše neljudskih djela i zločina počinjeno je zbog posluha. Više zlodjela počinjeno je u ime posluha nego zbog svih sedam glavnih grijeha zajedno. Zgriješit ćeš zbog ponosa, zavisti, proždrljivosti, požude, pohlepe, gnjeva ili lijenost i za tebe će reći: „To je loš čovjek,” ali ipak je čovjek. Zgriješit ćeš zbog posluha i za tebe će reći: „To nije čovjek.” Posluh nije ubrojen u sedam glavnih grijeha jer se smatra kako čovjek koji je obdaren slobodnom voljom neće biti poslušan, već razborit pa stoga posluh nije trebao biti mana čovjeka nego vrлина strojeva.

Iako posluh nije ubrojen u sedam glavnih grijeha, užasavajuće su posljedice djelovanja zbog slijepoga posluha. Društvo u kojemu danas živimo u poodmakloj je fazi truljenja. Narušavaju ga oni koji misle kako znaju što je dobro, uništavaju ga i oni koji bi nas željeli spasiti od onih koji tvrde da znaju što je dobro, ali najviše ga uništava poslušna masa ljudi koji se klata na vjetru pogleda uprta u

NE VJERUJEM U SUDBINU KOJA POGAĐA LJUDE BEZ OBZIRA NA TO KAKO DJELOVALI, ALI VJERUJEM U SUDBINU KOJA IH POGAĐA AKO NE DJELUJU.

budha

neodređenu smjeru. Čekaju vođu ili pastira kako bi mu dobrovoljno predali u ruke svoje živote i svoje sudbine, kao i živote i sudbine svoje djece. Ako prije naiđe pastir, *ljudi klade* imaju sreću jer će ih pastir odvesti do obližnje livadice na ispašu. Ako međutim *ljudi klade* dožive nesreću pa naiđe vođa, najprije odvede stado u rat, a nakon rata na rajске livadice, vječnu ispašu. Bilo kako bilo, i pastir i vođa znaju kako je stadu dostatna livadica. Zato mu ne pokazuju nešto ljepše ili drugačije. A on? Bio on pastir ili vođa, taj kojemu se dobrovoljno predajemo, on najčešće ne može upravljati ni svojim vlastitim životom, ali „odgovorno” i s velikim žarom tvrdi kako može upravljati našim životima. A mi? Predajemo slobodnu volju najčešće bez borbe, iako je **slobodna volja** jedini dar kojim nas je Bog obdario, smatrajući je jedinom konstantom koja će nam trebati u cijelome životu.

Vjerojatno nikada ne bih posegnula za literaturom iz Drugoga svjetskog rata, koja svjedoči o masovnim istrebljenjima ljudi zbog poslu-

ha ideologiji, da nisam shvatila koliko je tanka granica između tih užasnih događaja i fenomena društvene izolacije i eliminacije „drugičijih” pojedinaca, koji je i danas, nakon šezdeset godina, uočljiv gotovo u svim društvenim segmentima: obitelji, radnoj sredini i državi. Dok će svi normalni ljudi, bez iznimke, s gnušanjem i osudom promatrati posljedice Hitlerova poimanja svijeta, nisu svjesni kako se u svojoj maloj sredini i sa svojim malim ovlastima često ponašaju na tragu Hitlerove ideologije. Otac se odriče sina homoseksualca; majka se odriče kćeri koja je rodila dijete druge boje kože; djed proklinje unuka jer se duhovno pronašao u Krishni, a ne u Isusu; kolege zlostavljaju kolegu jer je pametniji, gluplji, veći bogalj od većine; političari preziru sve one koji nisu ljevičari ili desničari, ili u centru; navijačima na utakmicama vratne žile nabreknu od prostota koje su sposobni udjeliti navijačima drugoga kluba; djeca u školama koja se u čoporu izruguju bolje odjevenome ili lošije odjevenome, ili djetetu čiji su roditelji stočari, ili djetetu čiji su roditelji nuklearni fizičari, ili djetetu koje ne ide na vjeronauk jer su njegovi roditelji Jehovini svjedoci ili, ili, ili... *Da se jednoga jutra probudimo i shvatimo kako smo svi iste rase, vjere i boje, do podne bismo smislili neki novi razlog za predrasude. (George Aiken)*

Dramatični prikazi najekstremnijega oblika državnoga posluha, koji se mogu opisati djelovanjem Hitlerove stranke, ili obiteljskoga posluha, koji se može opisati dramatičnim prikazom tragedije obitelji Fritzl u Austriji, ili pak vjerskoga posluha koji se može opisati masovnim samoubojstvom 918 ljudi u Jonestownu – možemo shvatiti kao upozorenje o razmjerima tragedija, koji mogu nastati zbog slije-

poga posluha autoritativnim figurama te kao primjer kakve posljedice nastaju kad autoritet prijeđe moralne ovlasti.

Prožimlju me trnci kad pročitam kako je 6,000.000 ljudi u Hitlerovoj Njemačkoj stradalo PO ZAKONU. Da je 300.000 mentalno i tjelesno retardiranih osoba u Hitlerovoj Njemačkoj ubijeno PO ZAKONU. Da je Josef Fritzl smatrao kako kao otac ima ZAKONSKO PRAVO utamničiti kćer i držati je zatočenu pune dvadeset četiri godine. Da je velečasni Jim Jones smatrao kako ima PRAVO OD BOGA narediti članovima svoje vjerske zajednice da ga osobno isprate na drugi svijet.

Što uopće znači ZAKON ako dopušta mogućnost oduzimanja slobode drugome ljudskom biću? Što znači ZAKON ako se pod njegovim okriljem nesmetano može ubijati, mučiti, sakatiti, duševno ugnjetavati druge ljude? Može li ZAKON nekome dati moral ako ga nema? Prisjećam se riječi Neala Donalda Walscha: „Kad je tehnologija vrste razvijenija od njezina morala, etike ili duhovnosti, tada se svemir suočava s djecom koja se igraju žigicama.” Situacija kad postoje zakoni a nema morala istovjetna je stanju kad se djeca igraju žigicama i velika je, gotovo opipljiva vjerojatnost da će djeca izazvati požar. Zakon nije isto što i pravda, no naučeni smo vjerovati kako je nešto pravedno samo zato što je po zakonu. Previše je ljudi odlučilo povjerovati i postupati tako jer se povode tom pogrešnom percepcijom. Mnogi su ljudi mučeni, sakaćeni, fizički i psihički ugnjetavani po zakonu. Zakon nije isto što i pravda. Zakone donose ljudi. O pravdi odlučuje pojedinac u suradnji s

vlastitim razumom i vlastitom odgovornošću. Vlastitom savješću, ako je ima.

Ova je knjiga pokušaj približavanja i upoznavanja ljudi s fenomenom posluha koji se ne spominje tako često kao krivac za mnoga počinjena zlodjela, a zbog kojega su iskrvarile mnoge duše i mnoga tijela, a mnoga još krvare. Podsjetit će vas i na univerzalne zakone koji postoje od pamtivijeka, a koje ste zaboravili jer se za opažanje kao medijima isključivo koristimo očima i ušima. Tako ste vidjeli samo trenutačne zakone koje su pisali jedni ljudi za druge ljude. Ti drugi ljudi povjerovali su kako je ono što je vidljivo oku prava istina. Ali istinu i zbilju oko ne vidi. Istina se gleda dušom.

Pročitajte još jednom poznate priče iz ne tako davne prošlosti. Mjesto radnje svih priča nedavno je dvadeseto stoljeće i prag novoga dvadeset prvoga stoljeća u koje smo zakoračili još gluplji i još naivniji nego što to prirodna evolucija može tolerirati bez većih posljedica za našu vrstu. Pročitajte još jednom poznate sudbine koje imaju isti nazivnik. U svima je autoritativna figura koja je odlučila prijeći razumne ovlasti i pritom nanosi veću ili manju nepravdu drugom ljudskome biću ili velikoj skupini ljudi te ugrožava njihovu slobodu i njihove živote. Ti najstrašniji primjeri posluha u povijesti neka vam posluže kao podsjetnik kako biste mogli sagledati katastrofalne posljedice koje nastaju kad se ta „ljudska sklonost” ne prepozna i ne iskorijeni dok nije prekasno. Neka vam knjiga pomogne da prepoznate kada vas pojedinci ili sustavi namjerno uvode u posluh, kako biste se na vrijeme mogli obraniti od upadanja u zamku iz

koje nema povratka. Knjiga je pogled na sve ono čemu ste svjedočili osobno ili na sve ono čemu su tijekom povijesti svjedočili vaši oci, ali mojim očima i mojim sustavom vrijednosti.

Usudite se pogledati bez straha.

Državni posluš

Šest i pol milijuna Židova stradalo je u programu „konačnoga rješavanja židovskoga pitanja”, a smrtni grijesi ponos, zavist, proždrljivost, požuda, pohlepa i lijenost bili bi melem naspram rane koja je čovječanstvu nanesena u dvanaest godina djelovanja Nationalsocijalističke radničke partije Njemačke. Najuzasnija djela nisu počinjena ni zbog jednoga od sedam mračnih nagona ljudske duše, već zbog slijepoga posluha Nationalsocijalističkoj partiji Njemačke te osobno Führeru.

U proučavanju nekih povijesno najstrašnijih posljedica slijepoga posluha došla sam do zanimljive knjige Hannah Ardent „Eichmann u Jeruzalemu”. U knjizi je obrađen lik i nedjelo jednoga od najvećih ratnih zločinaca u povijesti čovječanstva Adolfa Eichmanna, šefa za Transporte Židova i eksperta za židovsko pitanje u vrijeme Trećega Reicha. U svojoj posljednoj izjavi na sudu u Jeruzalemu, neposredno nakon saslušanja presude na smrt vješanjem, Eichmann je ostao pri vlastitu uvjerenju: „Nikada nisam mrzio Židove i nikada nisam

SVIJET JE OPASNO MJESTO, NE ZBOG ONIH KOJI RADE ZLO,
VEĆ ZBOG ONIH KOJI TO GLEDAJU I NIŠTA NE PODUZIMAJU.

albert einstein

želio ubijanje ljudi. Moja je krivnja rezultat posluha, a posluš se smatra vrlinom. Nacistički vođe tu su moju vrlinu zlorabili. Ja nisam bio u vladajućoj kliku, a samo vođe zaslužuju kaznu.” Duboko je vjerovao kako mora ispaštati za „tuđa” djela.

U razdoblju državno legaliziranih zločina Eichmann nije smatrao kako čini nešto loše. Kako je i sâm izjavljivao u nekoliko navrata za vrijeme suđenja, on je „samo obavljao svoju dužnost” kao djelatnik koji poštuje zakone svoje zemlje. Pokoravao se zapovijedima pretpostavljenih i izvršavao „državna djela”, a Führerove naredbe i riječi imale su snagu zakona, čak i kad bi mu naredbe bile priopćavane usmenim, a ne pisanim putem. Skupno suđenje nacističkim ratnim zločincima u Nürnbergu, kao i pojedinačno suđenje Eichmannu u Jeruzalemu, promatrače je moralo potaknuti na sljedeće pitanje: „Koliko su te osobe po svojoj naravi zaista bile devijantne, a koliko je stanje u kojemu su se našle bilo odgovorno za razvoj takvoga ponašanja? Može li normalna osoba, koja nema posebnih zločinačkih

sklonosti, u određenim životnim okolnostima počiniti monstruozne zločine drugim ljudima? To pitanje postavila je politička teoretičarka židovskoga podrijetla Hannah Ardent, koja je u vrijeme suđenja Eichmannu bila novinarka i o tijeku suđenja izvješćivala je za „The New Yorker”.

Izvješća je objedinila u knjizi „Eichmann u Jeruzalemu”, koju je napisala 1963. godine, a Eichmanna je opisala „kao oličenje banalnosti zla”. Eichmannovo transportiranje šest milijuna Židova u koncentracijske logore zasigurno nije banalno, ali on kao osoba, bio je posve banalan i običan. Često takve masovne zločince zamišljamo kao fizičke monstume izopačenih lica uz podeblji psihijatrijski dosje, ali Eichmann, kao ni većina njegovih kolega kojima je presudio sud u Nürnbergu, nisu imali izopačena lica, niti je njihov fizički izgled odavao ljude koji bi mogli nanijeti toliko zla drugima samo stoga „što im je tako bilo naređeno”. U jednome trenutku moralno nezrelim ljudima bez savjesti dane su žigice. Tim žigicama zapalili su cijelu Europu. Banalnost tih likova bila je očigledna i u odgovorima na sudu. Jedan svjedok spomenuo je Eichmannov odgovor na pitanje svoga kolege pred kraj rata – kad ga je ovaj upitao kako će svijetu objasniti ubijanje pet milijuna Židova, Eichmann mu je na to hladno odgovorio: „Stotinu ubijenih ljudi je masakr, pet milijuna ubijenih je statistika.”

Opisavši Eichmanna kao oličenje banalnosti zla, Hannah Ardent nas je upozorila na to kako istinski zločinci nisu obilježeni fizički. Izgledaju kao vi ili ja. U Eichmannu se prije moglo uočiti sjeme

klauna nego sjeme zla. „Da mu je naređeno da ubije sve crvenokose ili sve ljude iz telefonskoga imenika čije ime počinje slovom *K*, on bi to učinio.”¹

U svojem traženju životnoga smisla dobio je odgovor učlanjivanjem u stranku. Neuspješan čovjek bez stalnoga zaposlenja postao je uvažen dužnosnik i imao je ured u središtu Berlina. Prvi put u svome životu imao je moć nad ljudima i njihovim sudbinama. Eichmann je u transportiranju sudjelovao od samoga početka. U bečkome uredu pod Eichmannovim vodstvom u samim počecima organizirana su policijska ispitivanja ljudi i pripremana „dobrovoljna” preseljenja Židova u inozemstvo, a potom je organizirao prisilne emigracije i aktivno sudjelovao u provođenju „konačnoga rješenja židovskoga pitanja”. Njegove organizacijske vještine u pogledu brzine deportacije bile su iznimno cijenjene. Uvidjevši kako ga stranački vrh cijeni, posebice se trudio da njegov ured u Beču prednjači u brzini organizacije deportacija. Želio se dokazati po svaku cijenu. U početku svojega djelovanja često se hvalio sposobnošću vlastitoga ureda da na dan obrade tisuću židovskih zahtjeva za preseljenje. Jedino što bi ga uspijevalo uzrujati bilo je kašnjenje vlakova upućenih na krajnja odredišta u obližnje logore ili sporst u prisilnim evakuacijama.

Eichmannova nesposobnost da misli „svojom glavom” bila je usko povezana s njegovom nesposobnošću da izgovara vlastite rečenice. Eichmann je preuzeo govor Nationalsocijalističke stranke i izražavao se klišejima i krilaticama koje je preuzeo od mentora stranke.

¹ Dokumentarni film „Eichmann The Exterminator”, Guido Knopp, Jörg Müllner, Stefan Simons.

Führer je ustrajavao na tome da se poruke narodu trebaju toliko pojednostavniti da budu razumljive čak i intelektualno najograničenijemu čovjeku u naciji. Intelektualno ograničenome Eichmannu krilatice su savršeno odgovarale. Tako je, osim veličanstvenoga ureda, imao i dar govora.

Jedina misao vodilja koja je Eichmanna dovela u redove nacionalsocijalista bila je gorljiva želja za uspješnom karijerom u SS redovima i želja za osjećajem pripadnosti nečemu „većem i važnijem” od njega samoga. Hitlerova propaganda odgovorila je na njegove životne nedoumice i nedoumice mnogih mladih ljudi iz poratne Njemačke bez stalnoga zaposlenja ili u financijskim teškoćama, koji su tražili smisao svoga postojanja. Hitler je osigurao izniman program na temelju kojega su poslušni ljudi, koji nisu imali velikih želja za moralnim propitivanjima, mogli dobiti gotovo sve odgovore.

Prvo – ukazao im je na zajedničkoga krivca za njihovo dosadašnje siromaštvo i neuspjeh – u početku to su bili ljudi s fizičkim i mentalnim nedostacima koji previše koštaju njemačku državu, a potom se mržnja obrušila na širu populaciju Jehovinih svjedoka, komunisti, homoseksualca, Roma i posebice Židova.

Drugo – primarnu želju za pronalaženjem smisla života, koja je u poratnoj Njemačkoj bila prilično frustrirajuća dugotrajnim užasnim stanjem u gospodarstvu, izobličio je u želju za moći. Brojni pojedinci pronašli su smisao svoga postojanja u zamisli koju je zagovarao Hitler. U traženju smisla vlastitoga postojanja povelili su se za vještim govornikom i manipulatorom. Hitler je dao moć nekolicini da raspoložu sudbinama drugih ljudi. Postojao je samo jedan uvjet – mo-

rali su pripadati njegovoj stranci. Trebali su biti i poslušni. Naizgled, Hitler je tražio vrlo malo. Upisom u stranku otvarala su se sva vrata. Ulaskom u stranku ljudi su preko noći postali moćni. Ulaskom u stranku mnogi su zadovoljili egzistencijalnu potrebu – pronalaženje smisla vlastitoga života. Egzistencijalne potrebe brane se krvlju.

Führer, njemu su se istinski divili. To nije bilo divljenje čovjeka prema čovjeku, već divljenje ljudi prema Bogu. Zaprepašujuće je kako su nacistički osuđenici za Nirnberškoga procesa često prebacivali krivnju jedni na druge ili sa svojih na druge odjele u Reichu. Jedino što se nije moglo čuti iz njihovih usta bilo je kako je: „Führer bio u krivu.” Führer nije mogao biti u krivu, kad je bio jedini čovjek koji je uviđao njihovu posebnost naspram cijeloga svijeta. Oni su bili Führerovi posebni „X dječaci i djevojčice”, razlikovali su se od običnoga puka, a posebice od prezrenih manjina s velikim manama. Povjerovali su kako imaju ljepše oči, ljepšu kosu, ljepša tijela. Ljepšu budućnost.

Führerov osobiti rječnik i promidžba uspješno su zaštitili savjest gotovo osamdeset milijuna Nijemaca od vidljivih zločina koji su se događali pred njihovim zdravim očima. No kako se zdravo oko može zavarati, kao i zdrav razum, pokazalo se u više istraživanja provedenih u proteklim povijesnim razdobljima. Riječi, to najmoćnije oružje u povijesti civilizacija, ima veću moć od oka, uha i savjesti. Vještina Hitlerovih dobro pripremljenih govora u kojima se s velikim poštovanjem obraćao njemačkoj mladeži, kućanicama, radnicima u tvornici, intelektualcima, ne zaboravljajući isticati njihovu posebnost i važnost

u stvaranju velike njemačke nacije, našla je put do njihovih srca. Hitler je zadovoljio dvije njihove važne egzistencijalne potrebe – osjećaj vlastite vrijednosti i osjećaj pripadnosti nekoj skupini. Poznavanje ljudskih potreba omogućilo mu je vješto manipuliranje kako bi se približio masama Nijemaca i postao njihov „drugi otac nacije”, koji ih je podigao iz gospodarske krize i osigurao da se osjećaju važni nakon neslavna poraza u Prvom svjetskom ratu. Poráženi i osiromašeni Nijemci postali su veliki i osobiti u očima jednoga čovjeka. Većini se svidio vlastiti odraz u Führerovim očima. Napokon je netko vidio koliko su posebniji od drugih ljudi i kako ne zaslužuju glad, siromaštvo i poraz. Kakva li prizora ugodne oaze nakon tolike žeđi. „Drugi otac nacije” oko sebe je stvorio hijerarhiju poslušnika koji su nadalje svaki oko sebe stvarali hijerarhije poslušnika i za nekoliko godina uspješno preuzeli političku vlast u državi.

Stvorivši ozračje straha, koje je bilo opipljivo i stvarno za sve neistomišljenike režima, nacisti su održavali dobrovoljni poslušnost većine koja je trebala provoditi manja ili veća zlodjela za potrebe totalitarnoga režima ili jednostavno okrenuti glavu na drugu stranu. Naravno, nikako bez prikladne nagrade. Vrlo mnogo njih imalo je izravne ili neizravne koristi od režima. Mnogima se poboljšao financijski položaj. Intelektualno osrednji ili premladi stručnjaci preko noći su zamijenili kolege Židove i dobili zavidan društveni status na prestižnim sveučilištima, bolnicama i sličnim državnim ustanovama. Karijere koje bi u uobičajenim uvjetima morali izgrađivati godinama, izgradili su u nekoliko dana samo zato što su čistokrvni Nijemci, a usto i ponosni vlasnici partijske knjižice.

Onima koji su gledali u stranu, također je bilo razmjerno dobro. Dok su gledali postrance, nitko ih nije zlostavljao. Ukratko, mnogima je svanulo, a omraženima su pripremali jednu od najmračnijih stranica ljudske povijesti.

Moralno groblje koje je ostavila Hitlerova demagogija bilo je pokriveno stotinama stranica zakonskih i podzakonskih akata kojima se prikrivala jedna od najmonstruoznijih zamisli u povijesti čovječanstva – Judenrein – zemlja očišćena od Židova. Zaprepašćuje i činjenica kako su se mnogi ratni zločinci, kao i Eichmann, više zamarali posljedicama oko moguće neuredne papirologije i dokumentacije nego posljedicama nemoralnosti deportacija i ubijanja nedužnoga civilnog stanovništva. Ostavljajući povećani iznos svome kolegi, sam Eichmann je napomenuo kako je „znao da će se i nakon rata morati podnijeti računi”. Pritom je mislio isključivo na potraživanja novca iz blagajne, tako da je novac kolegi predao uz obveznu pismenu potvrdu.

Povijesni događaj pokušaja stvaranja Trećega Reicha podučava sljedećoj opasnosti: vodstvo svake nacije ima položaj jednak položaju oca u obitelji. Otac bi trebao biti moralni autoritet u kući, vođen pažnjom dobrog gospodarstva, i blagi učitelj svojoj djeci. Djeca promatraju očeve postupke i tako se uče ponašanju. Ako vodstvo nacije, glava kuće, dopušta da se braća ubijaju, da se progone sinovi neistomišljenici, da se nesmiljeno troši izvan državnoga proračuna, da postoje posebni i manje posebni i da posebni mogu ugnjetavati one manje posebne, i ako takva ponašanja ne korigira i ne sankcio-

nira, već upravo suprotno, potiče i ističe kao poželjna i dobrodošla, stvara se potencijal za razvijanje nacije kakvu je nedavno stvorio Hitler. Vodstvo svake nacije ima silnu odgovornost i sposobnost u odašiljanju poruka svojim državljanima o tome kakvo ponašanje u naciji je poželjno, a kakvo nepoželjno, i kao takvo podložno sankcijama. Sada i u svakome trenutku dijete gleda oca i traži smjernice. Sada i u svakome trenutku građani gledaju vodstvo nacije i traže smjernice. Ono što dijete vidi, ono je kakvim postaje. Ono što građani vide, ono je kakvim građani postaju. Na tragu istine Daniel Reaburn jednom prigodom naglasio je sljedeće: „**Gledajući u zrcalo možeš vidjeti samo svoj lik, gledajući u svoje dijete konačno ćeš shvatiti kako svi drugi vide tebe.**”² Slobodna sam donijeti analogni zaključak za vodstvo nacije: „Gledajući u zrcalo zaista ćete vidjeti samo obrise svojih lica, gledajući u svoje građane konačno ćete shvatiti kako cijeli svijet doživljava vas.”

Da je Hitler imao prigodu prošetati među „svojom djecom” i „svojim Berlinom” na dan svoga samoubojstva, konačno bi imao priliku vidjeti ono što nije mogao u zrcalu, tko je on zaista bio.

„**Moja je savjest čista. Samo sam obavljao svoju dužnost**”,³ izjavio je Franz Stangl, zapovjednik ozloglašenoga logora za eksterminaciju Treblinka u Poljskoj. Treblinka je po broju žrtava drugi logor smrti iza Auschwitza, a prednjači po svojoj monstruoznosti jer su zatvorenici vjerovali kako je Treblinka tranzitni kamp iz kojega će

2 Daniel Reaburn, 'The New Yorker

3 Gitta Sereny, Into that Darkness: From Mercy Killing to Mass Murder, a Study of Franz Stangl, Izdanje 1974.

dalje biti upućeni u radne kampove. Kako bi umirili deportirane žrtve, Treblinku su sagradili kao obični željeznički kolodvor s čekanicom, rasporedom vožnje vlakova i putokazima prema drugim odredištima. Žrtve su vjerovale kako ih upućuju na obvezno tuširanje zbog higijenskih razloga, prije nego što nastave sa svojim daljnjim putovanjem. Treblinka je međutim bila kamp za trenutačnu eksterminaciju – od 700.000 do 900.000 ljudi ubijeno je najčešće u prva tri sata nakon dolaska. No Franz Stangl je tvrdio: „**Moja je savjest čista. Samo sam obavljao svoju dužnost.**” Nezamislivo je kako netko u vlastitu životopisu može imati vođenje kampa za eksterminaciju, u kojemu je stradalo gotovo milijun ljudi, i tvrditi kako je njegova savjest čista, a ubijanje ljudi objasniti „svojom dužnošću”. Što se događa? Ljudi, što se događa? Kad ste prestali plakati nad ovakvim grozotama? Plačite, ljudi...

Konsenzus bi se trebao postići oko jedne činjenice – nitko ne bi smio izvršavati zločinačke naloge. Slobodna volja i vlastiti razum u razlučivanju dobra od zla trebali bi imati prvenstvo nad poslušom. Prvenstvo nad trenutačnim zakonima. U stanju poslušnosti pojedinac koji izvršava naredbu najčešće ima svijest automata ili robota koji „samo izvršava naredbe nadređenoga” i ne smatra se odgovornim za posljedice svojih djela. Postotak poslušnosti tim je veći ako je poslušnik uvjeren kako neće snositi nikakve posljedice za ishod svojih djela i ako nadležni autoritet potiče i nagrađuje nemoralno ponašanje kao poželjno i dobrodošlo. Ako su zakonske granice u državi postavljene tako da potiču nemoralno, samovoljno i agresivno ponašanje povlaštene skupine pojedinaca, osigurane su sve predispozicije

koje su imali stanovnici Njemačke kasnih tridesetih i četrdesetih godina prošloga stoljeća. Plodovi tih neprirodnih režima u povijesti uvijek su isti – osiromašeno gospodarstvo, porušeni gradovi i na stotine, tisuće, milijune umrlih, obogaljenih, ožalošćenih, opljačkanih, zatvorenih i osakaćenih ljudi.

Gorki su plodovi sjetve jalova sjemena.

Posluš u obiteljima

Prva društvena zajednica u kojoj većina provede prvih dvadesetak godina svoga života jest obitelj. U idealnim uvjetima roditelji, kod kojih je razum već razvijen, pomažu djeci u prvim godinama kako bi stekla osnovne vještine za snalaženje u široj društvenoj zajednici te ih pripremaju za buduće izazove u životu. Roditelji ili skrbnici prvi su autoritet s kojim se susreće dijete. Roditelji ili skrbnici su ujedno prvi autoritet koji na razne načine prelazi ovlasti u djetetovu životu.

Roditelji imaju dužnost stvoriti okruženje koje će simulirati što vjerodostojnije moguće uvjete iz stvarnoga života. Roditelji pripremaju dijete za daljnji život i idealno okruženje pretpostavljalo bi postupno prepuštanje kontrole i izbora s roditelja na dijete.

U djetinjstvu dijete koje još nije u potpunosti razvilo vlastiti razum intuitivno sluša roditelje ili skrbnike, ali kad jednom odrastemo, trebali bismo isključivo koristiti vlastiti razum kao slobodni ljudi.

DJECA MOGU I NE MORAJU BITI BLAGOSLOV,
ALI STVORITI IH I POTOM IZNEVJERITI SIGURNO JE PROKLETSTVO.

lois mcmaster bujold

La Boetie piše:

Ako provodimo svoje živote u skladu s prirodom i lekcijama kojima nas priroda podučava, bit ćemo intuitivno poslušni svojim roditeljima; ali kad odrastemo, usvojit ćemo razum kao glavnu vodilju i nećemo postati ničiji.⁴

Možemo dakle zaključiti kako su upravo sloboda i vlastiti razum prirodna stanja čovjeka suprotna slijepome posluhu. To je osnovna lekcija kojoj bismo trebali podučiti djecu u odgojnome razdoblju. Podučite svoju djecu kako su rođena slobodna i trebaju živjeti kao slobodni ljudi. Podučite svoju djecu kako nikome, pa ni vama, ne smiju prepustiti autorstvo nad svojim životom. Nemojte u odganjanju toliko pripitomiti dijete da ono izgubi prirodni instinkt za samoodržavanje i intuiciju. Naučite dijete poštovati autoritet, ali tako da stalno propituje ispravnost naredbi i zahtjeva. Naučite dije-

⁴ The Discours sur la servitude volontaire, Étienne de la Boétie, 1548. Preveo na engleski Harry Kurz. Djelo objavljeno pod nazivom „Anti-Dictator”. Izdavač: New York, Columbia University Press, 1942.

te kako su osjećaji jezik duše. Naučite dijete kako nije instrument ni u čijim rukama i da nitko, pa ni vi, nema pravo s pozicije autoriteta naređivati mu da čini nešto protivno njegovim osjećajima i protivno njegovoj duši.

Pokažite djeci na veličanstvenome primjeru životinja koliko je jedna ljudska vrsta. Pokažite im kako ne postoji nijedna životinjska vrsta koja propušta biti slobodna bez borbe. Ulovljena riba koprcu se u pokušaju da se otrgne s udice, zmija ispušta otrov, a lav protivnika trga kandžama ili glasno riče.

Samo tužna ljudska vrsta često bez većih okršaja odustaje od svoje slobode.

Posluš prema roditeljima ili skrbnicima dakle razuman je u fazi odrastanja djeteta koje se priprema da na kraju odgojnoga razdoblja poleti slobodno poput ptice. To ujedno postaje odlika istinskih roditelja i skrbnika, odgojiti dijete i pustiti ga da poleti. Često se međutim događa da manje-više roditelji smatraju kako imaju svojstvo zaštitnika nad djecom i nakon što ona postanu zreli odrasli ljudi. Roditelj smatra kako je njegovo pravo upletati se u životni put svoje odrasle djece tako da komentira životne odabire svoga djeteta, odabir profesije, odabir životnoga partnera, odabir društva te, ako odabiri nisu u skladu s roditeljskom percepcijom svijeta, kažnjava dijete uskraćivanjem emocija, a u kategoriji smo bezuvjetnih ljubavi.

Ljudska vrsta ostvaruje i najdulje razdoblje međuovisnosti i zajedničkoga života roditelja i potomstva, koji u prosjeku traje dvadesetak prvih godina djetetova života. Ljudi su ujedno jedina bića koja bi u životu trebala promijeniti odnos prema djeci od faze brige za ovisno dijete do odnosa prema neovisnoj i odrasloj osobi.

U obiteljima gdje nije uspješno provedena izmjena roditeljskoga odnosa prema djetetu od zavisnoga na neovisno razvili su se „simptomi” u obliku psihičkih poremećaja koji su uočljivi ili kod roditelja ili kod djece. Prema odraslome djetetu roditelji bi se trebali ponašati na prikladan način. Dr. Milton H. Erickson je psihijatar koji je svojim inovativnim postupcima u liječenju psihičkih poremećaja ličnosti uveo potpuno nov pristup. Osoba s „psihičkim poremećajem” ne liječi se kao zasebni fenomen, već u kontekstu obitelji u kojoj obitava.

U kliničkoj praksi zabilježeni su milijuni primjera psihičkih poremećaja uvjetovanih nemogućnošću napuštanja obiteljskoga gnijezda i izgrađivanja novoga, prirodnoga odnosa između roditelja i mladoga odraslog djeteta. Dijete je vrlo često „sredstvo komunikacije” među roditeljima i ima svoju funkciju u obitelji. Pokušajem napuštanja obitelji radi zasnivanja vlastitoga puta, odrasla mlada osoba može izazvati veliku obiteljsku krizu. Ako je dijete bilo „sredstvo komunikacije” među roditeljima, može se dogoditi da jedna ili više strana reagiraju na pokušaj napuštanja obiteljskoga gnijezda razvijajući „psihički poremećaj” koji će produljiti djetetov ostanak u obitelji. Umjesto da se obitelj iznova organizira i na razuman način

prihvati prirodni proces odrastanja djeteta i napuštanja obiteljskoga gnijezda, a odnosi između muža i žene postave na druge osnove, roditelji i dalje nastavljaju s „bolesnim vezivanjem” za odraslo dijete kojemu ne dopuštaju osamostaljivanje. Takva ponašanja vrlo često generiraju psihičke poremećaje.

Roditelji ili skrbnici strahovito griješe kad se prema odraslome djetetu nastave ponašati kao da je u njihovu vlasništvu. Roditelji trebaju shvatiti kako je njihovo dijete slobodna duša i ima jednaka prava kao i oni. Roditelj dijete dobiva isključivo kao Božiji dar i kao čast da vodi brigu o njemu u prvoj fazi života. Roditeljski autoritet, kao i svi ostali autoriteti, trebao bi biti ograničen na određene prirodne segmente odgoja djeteta u zaštićenim uvjetima. Ipak, prečesto se u obitelji uočavaju prekoračenja ovlasti. Rijetki su roditelji koji shvaćaju i primjenjuju ravnopravnost svih članova u obitelji. Samim time što je neki član etiketiran kao dijete, ima posve drugačiji status od odraslih članova u obitelji. S djetetom se često razgovara „s visine”, što je pozicija dominacije jačega nad slabijim. Roditelji smatraju kako imaju pravo tući djecu, psihički i fizički ih kažnjavati te provoditi manje ili veće prisilne postupke. Takvom dominacijom s pozicije autoriteta roditelj pogrešno misli kako disciplinira dijete, a nesvjesno ga podučava jednoj od prvih lekcija prema vlastitu samouništenju u daljnjemu životu.

Prva lekcija radi samouništenja: „Drago, dijete, ako se nadređeni ne slažu s tvojim stavom, imaju pravo nad tobom provesti represiju.”

Roditeljski autoritet manje-više se prekoračuje. Posebna prelaženja ovlasti uočavaju se u prirodnome pokušaju napuštanja obitelji kad mladić ili djevojka pokušavaju zasnovati samostalan život. Rijetki su roditelji koji mirno prihvaćaju prirodne cikluse odrastanja vlastite djece. Na neprirodan način nastoje zadržati djetetov let i razvoj. Kao da stablo trešnje nakon proljetna cvjetanja, koje bi trebalo uroditi slatkim plodovima trešnje, pokušavate održavati u vječnome cvatu! Ili gusjenicu, koja se prirodno preobražava u leptira, nastojite zadržati u čahuri! U biljnome i životinjskome svijetu to, srećom, nije moguće jer se priroda pobrinula da mladunčad roditelji napuste prije nego mnoge mlade u ljudskome svijetu, koji zbog neprirodne ovisnosti o roditeljima izgledaju poput kržljivih gusjenica koje će vječno puzati jer im nisu narasla krila ili kao mali bonsai tamo gdje su trebala niknuti velika stabla koja bi pružala hlad i slatke plodove drugim bićima na Zemlji. Samo da su im dopustili procvjetati ili poletjeti.

Radi dramatičnoga prikaza roditeljske samovolje želim podsjetiti na slučaj obitelji Fritzl; iako svi manje-više prelazimo ovlasti prema vlastitoj djeci. Neka vas priča potakne na preispitivanje odnosa s vlastitom odraslom djecom ili s vašim bonsaima i kržljivim gusjenicama.

Nikada nije kasno postati bolji čovjek.

Pappa, la vita è o non è bella?⁵

Slučaj obitelji Fritzl, koji je u travnju 2008. godine zaprepastio austrijsku i svjetsku javnost, navodim kao tragični podsjetnik na najpotresniji i najmonstruozniji slučaj oduzimanja slobode vlastitome djetetu i pretvaranja vlastitoga doma u kuću horora. Josef je Fritzl dvadeset četiri godine vlastitu kćer Elisabeth držao u zatočeništvu u prostoriji od trideset pet četvornih metara u podrumu obiteljske kuće u Amstettenu, u Austriji. Josef je silovao vlastitu kćer, koja je u zatočeništvu rodila sedmero djece. Troje djece, kći Kersin (19) te sinovi Stefan (18) i Felix (5) živjeli su sa svojom majkom u podrumu i nikada nisu ugledali svjetlo dana. Preostalo troje djece nekoliko mjeseci nakon poroda ostavljeno je ispred Jozefovih kućnih vrata, uz pismo u kojemu Elisabeth moli majku i oca da se skrbe za njezinu djecu i objašnjava im kako se pridružila kultu.

Fritzl je odlučio zatvoriti Elisabeth daleke 1977. godine, kad je ona imala osamnaest; kako je kazao istražiteljima, jer „se nije htjela pokoravati pravilima”. „Morao sam nešto učiniti, morao sam stvoriti mjesto gdje ću držati Elisabeth, silom ako je to potrebno, odvojeću od vanjskoga svijeta.” Fritzl je putem svoga odvjetnika Rudolfa Mayera javnosti poručio: „Nisam zvijer kakvom me prikazuju novinari. Elisabeth sam donosio cvijeće, a djeci u bunker knjige i igračke, često bismo svi zajedno gledali filmove na videu i objedovali. Mogao sam ih i ubiti, a nisam.”

⁵ Tata, je li život lijep ili nije?

Jozef je stvorio stalno ozračje straha i uvjerio svoju djecu zatočenike kako bi se u pokušaju bijega iz skloništa aktivirao smrtonosni plin *Zyklon B*, koji su nacisti koristili u plinskim komorama.

Druga Josefova obitelj koja je živjela iznad podruma odavala je dojam sretne i usklađene obitelji. Stariji bračni par Josefa i Rosemarie, koji je već imao svojih sedmero djece, poznanici i mještani istinski su sažalijevali te proklinjali neozbiljnu i neodgovornu Elisabeth koja je ostavila svoje troje djece na skrb starim roditeljima.

Rosemarie je vodila iznimnu brigu o svoje troje unučadi. Ipak, nikada nije prekršila muževu zabranu i sišla u podrum na koji je on polagao isključivo pravo. Ograničeno kretanje u vlastitoj kući prihvatila je kao naredbu o kojoj se više ne propituje. Posluš prema mužu bio je jači od prirodne želje za istinom. Sve prirodne instinkte, s kojima se rađamo radi vlastite zaštite, Rosemarie je izgubila u braku s tiraninom.

Michael, mrtvorodeno dijete koje je otac (djed) spalio u pećnici, šestero „žive” Elisabethine djece i sedmero Rosemarine djece te konačno same Elisabeth i Rosemarie doživjele su i preživjele nešto što od siline šoka ostavlja bez riječi. Sociopat opsjednut vlašću uspio im je amputirati dušu i ukrasti godine života i dječje nevinosti te naposljetku slomiti prirodni otpor koji bi ljudi stjerani u kut trebali pokazati radi vlastitoga spasenja.

Sada je cijela obitelj na psihijatrijskoj klinici iz koje opet ne mogu slobodno otići jer ih na ulazu čekaju na stotine predstavnika medija

i fotoreportera željnih senzacionalizma i zarade od milijun dolara za njihovu prvu sliku. Opet su u „zatvoru” zbog ljudi koji se hrane njihovim postojanjem.

Film Roberta Benignija „La vita e bella” priča je o drugačijemu ocu. Otac Guido živi u Toscani sa svojom obožavanom ženom i petogodišnjim sinom Giosueom. Idiličan život naglo se prekida nasilnom deportacijom cijele obitelji u koncentracijski logor. U logorima su ubijali gotovo svu djecu koja su imala manje od dvanaest godina jer nisu bila sposobna za rad. Kako bi zaštitio svoga voljenog sina od sigurne smrti i prizora koji bi ga nezbežno progonili u budućnosti, otac Guido ga uvjeri kako je sve to samo velika igra u kojoj se sva djeca skrivaju po kampu. Pobjednik, dijete koje nitko ne uspije pronaći, za nagradu dobiva veliki tenk.

Zahvaljujući očevoj žrtvi, mali Giosue i njegova majka doživjeli su dan oslobođenja. Giosue je, ugledavši tenk oslobodilačkih snaga, shvatio kako je otac zaista bio u pravu i da je on pobjednik te „divne igre skrivača”. Giosue je u kampu jedini preživio zato što je njegov otac donio drugačiju odluku – zaštititi vlastito dijete po svaku cijenu, olakšati užasnu situaciju i prikazati je kao zabavnu igru.

Guido i Josef su očevi. Josef je svoju djecu želio usmrtiti *Zyklonom B*, a Guido je svoga sina spasio od *Zyklona B*.

Guido i Josef su očevi. Josef je od obiteljske kuće stvorio pakao, a Guido od koncentracijskoga logora raj.

Guido i Josef su očevi. Josef je pronosio strah. Guido je davao ljubav.

Postoje samo dvije osnovne emocije koje se međusobno isključuju. Što sijete vi?

Imate slobodu odabrati jednu ili drugu. Jeste li svjesni gorčine plodova ako ste sijali strah? Ista pravila vrijede na duhovnoj i na materijalnoj razini. Kako ne postoji čovjek zdravoga razuma koji bi očekivao da će iz sjemenke žira niknuti stablo jabuke, tako ima mnogo budala koji vjeruju kako će iz sjemenke straha niknuti slatki plod. Tužne budale. Što sijete vi?

Iz dubine svoje duše proklinjem roditelje čija djeca, kad se prisjetite djetinjstva, neće osjetiti toplinu oko srca. Mi smo prvi slikar u čije platno dijete gleda, s čijim se opusom dijete upoznaje. Kao i svi veliki slikari, vrijednost i veličinu vlastitoga djela saznat ćemo prekasno.

Goebbelsova djeca

U zlostavljanju vlastite djece posebice je užasna činjenica kako je dijete u fazi odrastanja potpuno ovisno o samovolji roditelja. Sve odluke vezane uz dijete izravno su povezane s dobrim ili lošim procjenama roditelja koji najčešće odlučuju o sudbini vlastite djece na autoritativan način.

Hitlerov ministar za promidžbu dr. Paul Joseph Goebbels i njegova žena Magda imali su šestero male djece, kojima su 1945. godine u bunkeru osobno presudili ubrizgavši im uz pomoć doktora Kunza dozu morfija kako bi ih smirili i uspavali, a potom je majka Magda sama stavila ampule cijanida u usta svoje djece i ubila ih. Magda je u oproštajnome pismu objasnila kako su djeca predobra za svijet koji ih čeka nakon pada Hitlerova režima i da će dobri Bog razumjeti što im „daje iskupljenje”. Goebbelsovi su donijeli odluku kako je kolektivno samoubojstvo cijele njihove obitelji najbezbolniji izlaz iz situacije kad ruska vojska ulazi u Berlin. Veliki propagandist, koji se potrudio svome narodu prikazati užasnu sliku života u slučaju

NITKO NE POZNAJE POSLJEDICE SVOJE VLASTITE OKRUTNOSTI.
ZATO JE RATNIK SVJETLOSTI PAŽLJIV KADA KORISTI MAČ I PRIHVAĆA
JEDINO SEBI DOSTOJNE PROTIVNIKE.

U TRENUCIMA LJUTNJE UDARA U STIJENU I OZLIJEDI RUKU.
RUKA ĆE S VREMENOM ZARASTI, ALI DIJETE KOJE JE PRETUČENO JER
MU JE OTAC IZGUBIO BITKU NOSIT ĆE OŽILJKE DO KRAJA ŽIVOTA.

paulo coelho

da Njemačka izgubi rat, očigledno je sam upao u vlastitu zamku. Povjеровao je u vlastitu propagandu i svoje laži. Povjеровao je kako za njegovu obitelj bez nacionalsocijalizma u Njemačkoj više nema života. Odlučio je to u ime svoje djece.

Djeca nemaju mogućnost odabira. Stoga je posebno zastrašujuće manipuliranje i iskorištavanje povjerenja koje djeca imaju prema roditeljima. Goebbels je bio očigledan primjer malignoga narcisoida koji svoju djecu nije doživljavao kao šest slobodnih duša; djeca su bila produžetak njega samoga. Zbog te percepcije uništio je najprije njih, a potom su on i Magda počinili samoubojstvo. Bezizlazna situacija u kojoj bi se našao nakon kapitulacije Njemačke nije bila bezizlazna i za njegovu djecu. No to nije ono što je zaključio taj narcisoidni sociopat. Djecu će radije uništiti on vlastitim rukama nego dopustiti neprijatelju da se dokopa „njegova remek-djela”.

Goebbels je izigrao povjerenje svojih šest anđela. O njihovoj budućnosti odlučio je kao autokrat.

Da nije bilo kolektivne odgovornosti u svijesti Nijemaca za Hitlerove vlasti, bolno je opipljivo i u slučaju smaknuća Goebbelsove djece. Zaprepašćujuće je kako je na desetke očevidaca u bunkeru znalo za odluku Magde Goebbels a da je, osim riječima, ničim nisu pokušali zaustaviti. Smatrali su kako, stoga što je majka, ima apsolutno pravo i može ubiti vlastitu djecu.

U situacijama kad više ne osjećamo kolektivnu odgovornost, nešto je u društvu strašno pošlo po zlu. Svaki pojedinačni očevidac odluke o pogubljenju Goebbelsove nedužne djece snosi vlastitu odgovornost u tome monstruoznom činu. Zašto pak nitko nije osjećao odgovornost? Zbog posluha...

Vjerujte, da u bunkeru nisu bile nazočne autoritativne roditeljske figure za koje su svi podrazumijevali da imaju legitimno pravo raspolagati sudbinama svoje djece, već bi se našao netko tko bi šestero djece uzeo za ruku i izveo ih iz bunkera na slobodu. Djeca bi tada postala odgovornost svih odraslih u bunkeru. Ovako nitko nije osjećao breme vlastite odgovornosti jer su pogrešno smatrali kako nemaju pravo utjecati na odluku autoritativnih roditeljskih figura, makar ona vodila u najavljenju smrti šestero nedužne djece.

Oscar Wilde jednom je rekao: „Djeca počnu volći roditelje, kako odrastaju sude im, katkad im oprostite.” Goebbels je odlučio u ime

svoje djece u fazi njihove apsolutne ljubavi, kad djeca nisu bila spremna donijeti samostalnu prosudbu. Goebbels je odlučio u ime svoje djece u fazi njihove apsolutne ljubavi, kad mu djeca još nisu mogla suditi. Goebbels je iznevjerio ljubav vlastite djece i među svim strahotama i zlodjelima koje je počinio u svome životu to je uistinu najužasnije.

Ljudi koji nas vole i koji nam vjeruju, ne brane se. To zločin prema njima čini još užasnijim i posebice lako izvodivim.

Posluš u školama

Je li moguće da se u našim državnim, besplatnim, javnim obrazovnim ustanovama događa upravo ono što je briljantno naslutio američki učitelj John Taylor Gatto i opisao to u svojim knjigama *Dumbing us Down: The Hidden Curriculum of Compulsory Schooling*⁶ i *Weapons of Mass Instruction*⁷? Gatto tvrdi kako obvezno školovanje uništava individualizam u djece, i pod krinkom podučavanja cijele nacije čitanju, pisanju i računanju pretvara djecu u male, poslušne robove koji će zauzeti svoje mjesto u piramidi gdje su neki faraoni s vrha odlučili uzeti od života više nego što im to prirodno pripada.

Podimo od iluzije koju desetljećima gajimo unatoč zbilji koja svakodnevno demantira našu iluziju, a koju uporno odbijamo prihvatiti.

U što vjerujemo kad dijete prvoga dana odvedemo u osnovnu školu? Vjerujemo kako dijete odvodimo u hram znanja, mjesto gdje će

⁶ „Poglupljuju nas: Tajni nastavni plan i program obveznoga školstva”

⁷ „Oružja masovne instrukcije”

DISCIPLINA MORA DOĆI PUTEM SLOBODE...
MI NE SMATRAMO POJEDINCA DISCIPLINIRANIM SAMO KADA JE TOLIKO NEPRIRODNO UŠUTKAN KAO NIJEM ILI TOLIKO NEPOKRETAN KAO PARALIZIRAN.
TAJ JE POJEDINAC UNIŠTEN, A NE DISCIPLINIRAN.
maria montesori

naučiti čitati, pisati i računati. No vjerujemo u mnogo više od toga. Vjerujemo kako će dijete temeljito upoznati univerzalne zakone prirode koji su primjenjivi i na društvo.

Priroda. Podučit će ga uzročno-posljedičnome analiziranju sjetve sjemena pšenice, iz kojega ne može niknuti stablo jabuke, pa analogno tome i analizi dobre misli koja stvara dobro djelo, a dobro djelo dobroga čovjeka. Podučit će ga ciklusima u prirodi, kako bi shvatilo cikluse u svome životu. Analognom analizom dijete će shvatiti kako i nakon najhladnije zime dolazi proljeće i lakše će izdržati svoje zime u životu jer će znati da mora izdržati do proljeća, koje uvijek stiže.

Povijest. Podučavat će ga povijesnim događajima isključivo da u sadašnjosti i budućnosti ne mora ponoviti iste pogreške koje su učinili njegovi preci. Proučavanjem povijesti dijete će naučiti ne upadati u zamke u koje su upali neupućeni, neškolovani, nesvjesni, nesretniji prije njega.

Jezik. Učit će ga ljepoti izražavanja na temelju različitih literarnih oblika. Dijete će naučiti kolika mudrost može biti sadržana samo u nekoliko stihova. U literarnim obradama poznatih knjiga moći će gotovo opipati pejsaže koje opisuju autori. Moći će gotovo osjetiti bol neuzvraćene ljubavi. Shvatit će zašto se kaže: „U početku bijaše Riječ....”

Strani jezici. Učit će našu djecu i stranim jezicima. Poznavanje stranih jezika dat će našem djetetu još jednu dimenziju spoznaje. Dijete će razumjeti druge izričaje, druge običaje, drugu literaturu i drugi pogled na svijet. Učenjem druge kulture upoznat će ljepotu raznolikosti. Naučit će kako različiti sustavi vrijednosti i različiti narodi samo pridonose ljepoti zajedničkoga života i tolerancije na Zemlji, prelijepoj baš zato što je toliko raznovrsna. Naučit će poštovati druge kulture, a time i različite vjere, religije i vjerovanja.

Glazba. Naučit će dijete kako glazba može nadahnuti bez riječi. Upoznat će ga s moćnim glazbenim instrumentima i skladbama koje utječu na promjenu raspoloženja slušatelja i hrane duše.

Matematika. U logičnosti matematičkih zakona naučit će logičnost duhovnih zakona koji su identični na materijalnoj i duhovnoj razini. Naučit će kako u materijalnome svijetu postoje zakoni prema kojima se ne može sagraditi kuća bez temelja. Onda će se apelirati na analogna zaključivanja duhovne naravi, podjednako logična i egzaktna kao matematička. Dijete će naučiti povezati svoje misli i djela s posljedicama svojih misli i djela.

Svoj ljepoti na ovome svijetu podučavat će ga **sretni učitelji**. Sretni, svjesni svoje osobite, zavidne uloge u svijetu jer su posrednici između svijeta odraslih i svijeta bajki. Sretni jer su djeci putokazi u život koji ih čeka, a mogu ih upućivati temeljito, postupno i na raspolaganju im je sve vrijeme ovoga svijeta. Sretni jer im sustav osigurava sva sredstva u postizanju osobnoga zadovoljstva, a sretni učitelji stvaraju naraštaje sretno djece. Sretni učitelji stimulirani su za rad s našim malim anđelima jer ih sustav u kojemu obavljaju jednu od najsvetijih dužnosti cijeni i poštuje. Sustav i naša divna djeca koje podučavaju iznimno ih cijene. Cijeni se njihov šesnaestogodišnji rad na vlastitome obrazovanju i ono što mogu prenijeti našim malim anđelima. Učitelji znaju kako su elita u društvu, što se vidi po bogatim novčanim nagradama koje dobivaju jer podučavaju naše male anđele. Tim sretnicima sustav omogućava dovoljno vremena za razvijanje kvalitetnih odnosa sa svakim djetetom po-naosob i dopušta im da odstupe od redovitoga plana i programa ako se u razredu spontano zainteresiraju više za jednu temu nego za drugu. Učitelje, te mudre stupove u hramu znanja, ne provjeravaju i ne zlostavljaju inspekcije sustava jer „**zašto bi itko kontrolirao Sokrata?**” Učitelji se osjećaju slobodni u vlastitim osmišljavanjima radnih tema sa svojim učenicima, slobodni su produbiti određene teme, slobodni održati sat u prirodi kad im učionica postane zagušljiva, slobodni su poticati znatiželju, improvizaciju i strasti svojih učenika.

Svi učitelji bez iznimke znaju kako su samo posrednici koji upoznaju djecu s predmetima; ali ključ istinskoga znanja dijete pro-

nalazi nakon što mu pomognu upoznati ono što voli. Svi učitelji bez iznimke nikada ne odustanu ni od jednoga djeteta jer znaju glasovitu Galileijevu izreku: „**Nikada nisam upoznao toliko neučaka čovjeka da ne bih mogao nešto od njega naučiti.**” To što dijete nakon upoznavanja s fizikom ne razvija zanimanje i ne uspijeva svladati gradivo iz fizike, samo je znak učitelju kako fizika neće biti talent na kojemu će to dijete izgraditi svoje ime i svoje poslanje. Zato učitelji s posebnim strpljenjem i blagošću nastavljaju pomagati djetetu dok ono ne pronade svoj talent. Potom sebe. Svako dijete mudroga će Galileija nečemu podučiti. Učitelji to znaju i upravo stoga ne odustaju ni od jednoga djeteta.

Školski sustav idealno je skrojen kako bi bio što vjerniji originalu, pravom društvenome sustavu. Na temelju školskoga sustava, djeca će postupno naslućivati koje vrsnosti od njih priželjkuje sustav kad oni preko noći odrastu. Sustav se prije svega zauzima za razvijanje individualnosti i posebnih talenta svakoga djeteta. Sustav je svjestan kako su u svakome društvu i civilizaciji u povijesti reforme i nove zamisli društvu darovali pojedinci. Zato sustav ustrajava na razvoju individualnosti i u svakome djetetu nastoji otkriti „onu posebnu genijalnu crtu” kojom je obdareno **svako dijete**. Kad to jedanput utvrdi, sustav će razvijati upravo taj dječji talent jer je svjestan kako je pogubno ako dijete ne izgradi sebe na najjačemu temelju, vlastitome talentu. Poštovat će se prirodna znatiželja i želja za temeljitim izučavanjem fenomena za koje se svako pojedino dijete zainteresira na osnovi vlastitoga talenta. Onda će sustav staviti naglasak upravo na dogradnju specifičnoga dječjeg talenta. Djetetu će se savjetovati

da uzme mentora iz predmeta u kojemu je pokazalo najveći talent kako bi još ga više razvilo. Radit će se na dogradnji talenta kako bi dijete samopotvrđivanjem dobilo pozitivnu sliku o sebi. Sustav će se užasavati prosječnosti, sličnih razmišljanja, sličnoga odijevanja, sličnih govora, sličnih akcija jer sustav ne želi odgojiti male robote. Sustav je svjestan kako se disciplina ne može postići kažnjavanjem. Zato sustav potiče dijete da od svih ponuđenih predmeta u konačnici odabere onaj za koji zaista pokazuje osobno zanimanje. Sustav zna – kad dijete pronade predmet svoga zanimanja, nastupa disciplina u pravome smislu riječi. Zainteresirani je pojedinac discipliniran pojedinac. Sustav to zna i želi da to nauči i dijete sustava.

Dijete se u veličanstvenome sustavu školovanja podučava kako ništa nije besplatno. Djetetu se daje do znanja kako treba odigrati svoju ulogu u društvu i postupno ga se integrira u društvenu zajednicu humanitarnim radom, volontiranjem u udrugama i akcijama čišćenja okoliša. Dijete uči kako zajednici treba nadoknaditi besplatno školovanje i besplatne udžbenike, preuzimajući odgovornost za neke druge ljude ili predmete u društvu. Dijete tada počinje doživljavati svoju svrhovitost, a ne umire od dosade. Počinje pronalaziti svoj smisao i zadovoljstvo u društvu, umjesto samozadovoljavanja alkoholom, opojnim drogama i kockanjem – kad smisao svoga života uspijeva vidjeti samo toliko dugo koliko opijati i surogati omamljuju njegovu pozornost.

Dijete koje će proći to veličanstveno obvezno (besplatno) školovanje postaje samosvjesno i odlučno. Nakon završena školovanja s po-

nosom gledamo svoje dijete – sada odrasloga muškarca ili ženu – tu čvrstu utvrdu znanja, volje i odlučnosti. Preobrazba toga djeteta, koje smo prije samo nekoliko godina uveli u taj veličanstveni sustav školovanja, bit će zaprepašujuća. Gledat ćemo svoje dijete i neće-mo vjerovati svojim očima; kakav je častan i načelan čovjek postalo to naše malo dijete. Educirano u mnogim točkama. Elokventno. Spremno za život. Sigurno u sebe. Osjećajno prema drugima. Bez straha. Prava ikona.

U sve to vjerujemo i zato prvoga dana otpratimo dijete u školu i zaplačemo. Od sreće. Toliko smo sretni zbog svojega djeteta da ne možemo suspregnuti suze radosnice. Sretno li je to naše dijete! Sretna li mu majka kad ga gleda kako je sretno! Sretne li države kad ima toliko sretne djece, sretnih učitelja, sretnih majka i očeva im, sretnika!

Prvoga školskoga dana svojega djeteta plakat ću od tuge. Dovest ću malo, znatiželjno, samouvjeren, duhovito, nasmiješeno dijete, a nakon dvanaest godina iznijet ću velikog dezorijentiranoga, prestrašenog robota. Kako je moguće od takvih prirodnih potencijala načiniti takve neprirodne poslušnike? Ni dr. Jekyll ne bi uspio učiniti takvo remek-nedjelo bez kirurškoga zahvata, primjerice lobotomije. Ako ne može dr. Jekyll, ne znači da to ne može sustav. Proces je vrlo zanimljiv „kad se male ruke slože, sve se može, sve se može”. Na našu veliku žalost. Posebice ako su se male ruke složile, a veliki mozgovi isključili.

Kako je u zbilji

Osnovni cilj besplatnih državnih škola jest državna kontrola svijesti, a ne edukacija. Pod krinkom edukacije djecu po zakonu (čitaj: obvezi), predajemo u škole kako bi ih, u najplodnijem razdoblju razvijanja njihova intelekta, preuzela država svojim nastavnim planom i programom koji će ih odgajati u poslušne robote, a ne u slobodne individualce.

Današnje obvezno osnovno školovanje preuzeti je edukacijski model totalitarne Pruske iz 19. stoljeća, koji se kao požar proširio na mnoge države u svijetu. Pod krinkom dostupnosti školovanja za svu djecu i plemenita cilja obučavanja djece da čitaju, pišu i računaju, krio se manje plemenit cilj pruske elite i vlastodržaca – stvaranje preduvjeta za dobrovoljni posluš od malih nogu, državnu kontrolu svijesti te stvaranje dostatnoga broja radnika, vojnika i osrednjih intelektualaca. Budući da je školovanje obvezno za sve, od početka će se stvarati jednolična masa ljudi koja je povodljiva i s kojom će se moći s lakoćom upravljati jer je predvidljiva ponašanja. Pruski model obveznog školovanja poslužio je kao ogledni primjer za daljnje razvijanje sustava obveznog školovanja u Japanu, SAD-u, Njemačkoj, Austriji i mnogim drugim državama koje su priželjkivale sličnu disciplinu robotiziranih poluljudi. Pruski vlastodršci odlučili su financirati osnovno školstvo; mnogo manje iz filantropskih pobuda, a mnogo više u želji za osiguravanjem vlastitoga opstanka tim robotiziranim poluljudima koji neće propitivati kraljeve odluke, niti tražiti viši smisao postojanja u svojim životima. Njihov kralj će ih naučiti kako se zadovoljiti ispašom na livadici ili obećanjem posmrtno ispaše na rajskoj livadici.

Manja svrha svake vojne vježbe snaženje je fizičke kondicije vojnika novaka, a mnogo veća razvijanje je dobrovoljnoga poslušna da se u vojniku uništi svaki tračak individualizma. Užasno je što ni škole nisu ništa više doli dril. U prosječnom školskome danu učenicima zvono određuje početak i kraj svake edukativne inicijative, zvono zazvoni pet do šest puta. Tek što se učitelj i učenici počnu zanimati za neku povijesnu temu, zazvoni zvono. Učenici moraju napustiti povijesnu temu, pakirati stvari u torbe i prijeći u drugu učionicu. Brzina prelaska, ako je moguće u tišini, iznimno bi se cijenila. U drugoj učionici čeka ih sat glazbenoga odgoja. Tek što je prikazan lik Mozarta i začuli se prvi taktovi „Male noćne muzike”, ogłosi se zvono. Učenici prekidaju s edukativnom temom i odlaze na treći sat. Na trećemu satu podučavaju ih o sinusima i kosinusima. Opet zvono. Četvrti sat vrvi od ameba, papučica i euglena. Tako šest sati po pet dana i za dvanaest godina dobivamo robote koji poznaju površne stručne žargone iz svih predmeta, ali nijednoj temi nisu se predali na istinski način.

Usudi li se itko u ovoj državi reći, pogledom na našu izgubljenu djecu u dobi od dvadesetak godina, kako je svrha školovanja naučiti djecu nečemu drugome, osim posluhu robota? Usudi li se itko u ovoj državi reći kako je primarna svrha osnovnoškolskoga obrazovanja stvaranje zdravoga, razboritog individualca? Usudi li se itko u ovoj državi proturječiti kako primarna svrha ovakvoga školovanja nije uvjetovanje djece na posluš, podložnost i poluživot u kolektivu? Usudi li se itko u ovoj državi ustvrditi kako fragmentiranje školskoga dana na nekoliko predmeta, kako bi kontinuitet u radu

na jednome predmetu koji učenike zanima prekinuli toliko puta da se onemogući svaka dublja analiza – slučajna? Usuđuje li se itko u ovoj državi reći kako se država ne postavlja kao stvarni roditelj svojoj djeci? Zar nismo zakonom obvezni predati svoju djecu na školski dril dvanaest godina i zar nam škola u poslijepodnevnim satima ne ulazi u domove jer trebamo rješavati domaće zadatke, umjesto da kvalitetno boravimo sa svojom djecom u igri i razonodi, u upoznavanju vlastitoga djeteta? Zar kao roditelji ne surađujemo sa školskim sustavom u špijuniranju vlastitoga djeteta ako se, u svojem slobodnom poslijepodnevju, zainteresirao za temu koja nije bila predviđena nastavnim planom i programom? Postoji li u danu našega djeteta trenutak kad je ono posve samo i bez nadzora? Postoji li u danu našega djeteta trenutak da netko od odraslih ne nadzire tijek njegovih misli, riječi i djela?

Postoji li u cjelokupnome životu našega djeteta trenutak u kojem ono ima šansu postati drugi Einstein?

Odgovorno tvrdim kako svrha ovakvoga školstva nikada nije bila stvaranje nezavisnih mislilaca, već stvaranje poslušne, amorfne mase građana koji će šutke plaćati poreze i svojim novcem financirati one koji će odlučivati o njihovoj sudbini. Povijest kojom dojmimo djecu jest kronološka povijest konflikata bez dubljih analiza, a ne povijest dobrih misli i djela. Sate i sate svoga života dijete provodi na podukama (repeticijama) iz svih ostalih predmeta za koje nema nikakav talent, umjesto da sate i sate svoga života radi na dogradnji svoga posebnog talenta. Time je postignut cilj ujednačenoga rezultata na svim pred-

metima, a pokop uspjeha na jednom jedinom predmetu u kojemu bi dijete bilo genijalac. „**Nisam ništa pametniji od drugih ljudi, samo sam dovoljno dugo ostajao sa svojim problemima**”, rekao je Einstein o tajni svoga uspjeha. Nije li to upravo ono što brani ovakav sustav školovanja? Naša djeca ne mogu ostati dostatno dugo s jednim problemom, već s mnogo problema ostaju po 45 minuta. Tako malo. Stoga sam sigurna kako u životima svoje djece ne stvaramo trenutke koji im omogućavaju postati Einstein. Zar ne vidite i sami da ne stvaramo Einsteine; zar ne vidite i sami da nemamo NIJEDNOGA JEDINOGA EINSTEINA u cijeloj Republici Hrvatskoj?

Konformizam, ujednačenost misli, riječi i djela je dobrodošla jer su potezi konformista predvidljivi i draži su vlastodršcima. Konformizam koji se promiče takvim sustavom školovanja iznjedrit će dovoljno poslušnika za preuzimanje radnih obveza u vojsci, rudnicima, javnim službama i industriji, ali neće stvoriti ni šačicu onih koji će misliti svojom glavom. Zašto svojih pola milijuna djece u osnovnim i srednjim školama Republike Hrvatske ne možemo odgojiti da budu svoji? Zašto im dajemo besplatno školovanje i besplatne udžbenike kad im uzimamo mnogo više: originalnost, slobodu izražavanja, prirodnu radoznalost, pokrete i dušu? Uzimamo im sve ono što smo trebali nadograđivati. Prevelika je cijena koju naša djeca plaćaju za „besplatne udžbenike i besplatno školovanje”. Zar nije uvijek tako? Nitko ti ne daje nešto ako ti prije toga nije uzeo mnogo više. Zašto ne prestanemo tražiti modele edukativnih sustava u okolnim državama i sami postanemo preteča humanoga školovanja SAMO POLA MILIJUNA djece, koje bi se temeljilo na zdravome razumu?

Zašto svoju šačicu učitelja ne plaćamo više od nogometaša, pokazujući time da znamo što je budućnost naše djece, a što je razonoda?

Ako sam lažljivica i ako sve to što sam napisala nije istina, negdje ćete slučajno (ili namjerno) naletjeti na statističke podatke. **A statistika je kao bikini. Ono što pokazuje jest sugestivno, ali ono što taji je ključno**⁸.

Prema statističkim podacima, u Europi smo po broju visokoobrazovanih na samome dnu. To je vrlo sugestivno.

Nikada nas nije ni trebalo biti više. To je ono ključno.

Druga lekcija radi samouništenja: „Drago dijete, proći ćeš školski dril u kojemu ćeš učvrstiti (osim čitanja, pisanja i računanja) svoje stanje posluha kako bismo bili sigurni da smo u tebi uništili i posljednji individualni atom po kojemu si se razlikovao od drugih. Moramo biti sigurni da si izbrisao svoj posebni lik i da imaš slične sastojke kao i svi oko tebe kako bi te se moglo dobro umijesiti u veliku pogačicu. Uz malo kvasca za dizana tijesta. Pjevajte sa mnom: „Ništa više ne nauči pačurlija ta nego što je i prije znala: PA, PA PA...”

⁸ Aaron Levenstein: „Statistics are Like a Bikini. What they Reveal is Suggestive, but what they Conceive is Vital.”

Treći val – isti naivci

The Third Wave⁹ je eksperiment koji je u SAD-u 1967. godine počeo kao igra na satu povijesti u srednjoj školi Cubberly High School u Palo Altu. Učitelj povijesti Ron Jones bio je zatečen pitanjem učenice na koje u tome trenutku nije mogao odgovoriti. Učenici nije mogao odgovoriti kako to da su njemački građani dopustili članovima nacističke stranake da ubiju milijune Židova i ostalih građana koji su se smatrali nepoželjnima. Nije joj mogao odgovoriti gdje je nestala kolektivna svijest i sposobnost razlučivanja dobra od zla. Nije joj znao odgovoriti kako su milijuni Nijemaca mogli tvrditi da nisu vidjeli što se događa s milijunima njihovih sugrađana.

Poglavlje iz povijesti koje se odnosilo na Treći Reich privedeno je kraju, ali učitelj Jones zatekao se kako satima i satima proučava dokumentarnu građu iz toga razdoblja kako bi zbog vlastite želje za razumijevanjem toga fenomena i samome sebi dao odgovor.

⁹ Dokumentarni film „The Wave”, producent Fern Field, režija Alex Grasshoff (prema istoimenoj kratkoj pripovijetki Rona Jonesa)

VIŠE ZLA U DVADESETOME STOLJEĆU POČINILI SU
BEZLIČNI BIROKRATI NEGO TIRANSKI DIKTATORI.

dennis prager

Na jednome od sljedećih sati povijesti učitelj Jones posložio je stolce i klupe u savršeno ravne redove i nakon ulaska djece u razred upitao ih je žele li sudjelovati u eksperimentu u kojemu bi ih pokušao podučiti kako postići **moć i uspjeh**. Budući da to priželjkuju svi ljudi, učenici su se odmah složili s učiteljevim prijedlogom. Eksperiment i poduka trebali su trajati jedan školski sat. Nagrada za uspješno obavljen eksperiment bile su ocjene.

Prvo pravilo „**Snaga kroz disciplinu**” pretpostavlja ovladavanje vlastitim tijelom i vlastitom gestikulacijom. Disciplina se prije svega uočava u načinu na koji vladate tijelom tako da su učenici prvoga dana eksperimenta podučeni pravilnome sjedenju u klupama s rukama na leđima kako bi se postigla potpuna uspravnost kralježnice u sjedećoj poziciji. Brzina sjedanja u školsku klupu bila je određena na 30 sekunda i manje, a zauzimanje stolaca trebalo se obaviti u najvećoj mogućoj tišini. Komunikacija između učenika i učitelja preformulirana je na davanje jasnih i kratkih odgovora koji neće

sadržavati više od tri riječi, a svako obraćanje učitelju treba početi s Mr. Jones. Prije obraćanja učitelju učenik će stati uz klupu i u tome položaju odgovoriti kratko i jasno.

Učitelj Jones na sljedećemu satu povijesti nije planirao nastaviti s eksperimentom. No učenici su ga dočekali u stavu mirno, sve je bilo poravnano, svi disciplinirani i sve je bilo uredno. Umjesto da počne s predavanjem o Japanu, koje je toga dana bilo na rasporedu, učitelj je u tome trenutku odlučio nastaviti, vjerojatno i sam zadivljen brzinom njihova konformizma. Druga lekcija bila je poduka o „**Snazi kroz zajedništvo**”. Učitelj im je tendenciozno ukazao na velike prednosti u pripadnosti skupini. Podučio ih je o neprijepornoj potrebi veza među ljudima i poželjnosti sudjelovanja u nečemu većemu od samoga pojedinca. Odabrao je službeno ime pokreta „The Third Wave” i simbol pokreta – val, metafora za promjene. Dogovoren je i službeni pozdrav kojim su se članovi pokreta pozdravljali izvan učionice, i to energičan pozdrav uzdignutom šakom, koji je neodoljivo podsjećao na vojno salutiranje.

Odvažnost učenika kad bi jedni drugima salutirali na hodnicima pobudila je znatiželju ostalih učenika u školi. I oni su osjećali potrebu pripadati „nečemu većemu od njih samih”. U tri dana u Jonesov razred su počeli pristizati i drugi znatiželjni učenici koji su napuštali predavanja iz drugih predmeta, koja su imali prema rasporedu, u želji da se pridruže „pokretu”. U razredu je sada bilo šezdeset članova.

Sljedećega dana učitelj je nastavio s podukom, izvikujući novu krilaticu: „**Snaga kroz akciju**”, i objasnio kako je akcija sljedeći

preduvjet za uspjeh. Učitelj Jones svima je podijelio zadatke. Neki su učenici bili zadušeni za popis članova pokreta, drugi su trebali novačiti nove članove. Dio učenika osmislio je promidžbene materijale, članske iskaznice i crne oznake za znakom pokreta vala, koje će članovi nositi na nadlaktici. Učitelj je u razredu podijelio članske iskaznice. Naglasio je kako nekoliko članskih iskaznica imaju „posebnu oznaku X” koja posjednika pretvara u „čuvara” sa specijalnim ovlastima kontroliranja drugih članova stranke. Čuvari izravno komuniciraju s učiteljem i prijavljuju sve one koji odluče ne poštovati stroga stranačka pravila koja su sezala do uhođenja pojedinaca radi utvrđivanja s kim se druže ili viđaju ili pak tko ne salutira na pravi način.

Zaprepašujućom brzinom „posebni” članovi Trećega vala počeli su špijunirati svoje prijatelje i kolege kako bi se dodvorili „autoritativnom učitelju” za jedinu moguću nagradu koju im je učitelj mogao dati na kraju „eksperimenta”, a to je odlična ocjena.

Učitelj je na papirićima zapisivao „grješne postupke” i ispred svih prozivao „grješne učenike”. Oni bi ustajali i ponizno trpjeli verbalne uvrede razjarena razreda. Oni koje bi razjareni razred osudio ponizno su prosljeđivani u obližnju knjižnicu, koja je postala „privremena tamnica” za izdržavanje „zaslužene kazne”. Osim što su „posebni X učenici” prijavljivali kolege koji nisu pravilno salutirali, neki su imali sve intenzivniju potrebu fizički nasrnuti na protivnike toga „krasnog pokreta”. Posljednjega dana eksperimenta, nakon što su trojicu oporbenjaka kolege ispratili u „knjižnicu zatvor”, učitelj se

obratio ostalim istomišljenicima potpuno drugačijim objašnjenjem cilja pokreta. Ovaj eksperiment, rekao je, nije obična igra ni običan eksperiment. Selekcijom je odabrano tisuću sličnih skupina diljem SAD-a, koje će se okupiti za poslijepodnevnoga skupa kad će im se obratiti njihov nacionalni vođa. Zakazan je veliki susret članova pokreta u velikoj dvorani sveučilišta. Na prilazima velikoj dvorani učitelj je postavio stražare koji su vodili brigu o tome da neistomišljenici ne provale na skup i pokušaju iskazati vlastito neslaganje.

Masa od tristotinjak modno usklađenih učenika, svi u plavim košuljama s oznakama stranačke pripadnosti oko ruku, sjedili su savršeno uspravno i čekali nacionalnoga vođu koji im se trebao obratiti i opisati njihovu budućnost te im dati nove upute.

Učitelj Jones napustio je govornicu i upalio veliki TV ekran. Šesnaestogodišnji učenici pozorno su čekali svoga vođu. Mirni. Osobiti. Veliki.

Na televiziji se nakon podulje stanke na opće zaprepaštenje pojavio Adolf Hitler u jednome od svojih poznatih obraćanja mladima njemačke nacije. Učitelj Jones vratio se za govornicu i zaprepaštenim učenicima obratio se riječima: „Nema nikakvog nacionalnoga pokreta „Treći val”. Mi smo kao ti Nijemci. Dali bismo svoju slobodu za mogućnost da budemo posebni. Mislili ste da ste posebni. Posebniji od ljudi izvan ove dvorane. Prodali ste vlastitu slobodu za luksuz da budete posebni. Prihvatili ste volju skupine ispred vlastitih uvjerenja neovisno o tome koga ćete povrijediti. Što ste mislili kamo

idete? Koliko daleko biste otišli? Pogledajte svoju budućnost na televiziji. (Kamerom su snimali na tisuće mladih, zaluđenih pripadnika Hitlerove mladeži, oduševljenih odrazom svoje posebnosti u Hitlerovim očima.) Svi bismo mi bili nacisti. Odjenuli bismo odore i okretali glave. Odvodili bismo vaše prijatelje i susjede. Vi to ne biste vidjeli. No povijest se ponavlja. I vama će biti neugodna činjenica što ste bili dio ovakvoga pokreta. To ćete poricati, no usprkos tome sada ste naučili kako smo svi odgovorni za svoje postupke. Morate propitati svoje postupke umjesto da slijepo slijedite vođu. Nemojte dopustiti, do kraja svojega života, da kolektivna volja preuzme vašu individualnost.”¹⁰

Učitelj Jones bio je među onim rijetkim učiteljima koji je odlučio svoje učenike podučiti najvažnijoj lekciji u životu – katastrofalnoj posljedici nerazmišljanja vlastitim razumom. Konformizam, imitacija mase, nepropitivanje naredbi, posluš i slična kolektivna ponašanja, koja se katkad u povijesti zamiješaju u „idealnim omjerima”, stvaraju „koktel smrti” neovisno o rasi, nacionalnosti ili društvenome statusu sudionika.

Učenici iz dobro situiranih kalifornijskih obitelji, školovani u ozračju tolerancije, koji u predmetnome eksperimentu nisu imali nikakvih posebnih životnih pologa, osim ocjena od nedovoljnoga do odličnoga, uspjeli su u tjedan dana napustiti vlastita uvjerenja o dobru i zlu, o kolegijalnosti i poštovanju različitih mišljenja. Učenike je učitelj povijesti (autoritativna figura), uspio izmani-

¹⁰ Broadcast on YOUTUBE Cults: The Wave, Part 1 and 2.

pulirati i uvesti u posredničko (agentno) stanje svijesti u samo nekoliko dana. U nekoliko dana učenici su postali verbalno i fizički agresivni prema kolegama koji su propitivali moralnost pokreta. Ti su učenici u nekoliko dana povjerovali kako su posebni od drugih i da druge „manje posebne” imaju pravo psihički i fizički ugnjetavati.

Ovakve situacije u kojima dobivaš iznimnu prigodu upoznati samoga sebe na temelju eksperimenta, ali bez većih posljedica za druge, nisu česte. Na putu samospoznaje najčešće „potrošimo” mnogo ljudi. Zato djeca iz Palo Alta i danas, nakon više od trideset godina od sudjelovanja u eksperimentu, sa zahvalnošću gledaju na prigodu koju su dobili davne 1967. godine. Učitelj im je dokazao u praksi kako zlonamjerna autoritativna figura u određenome trenutku u povijesti može bez posebnih vještina i truda zavesti velike mase poslušnih ljudi, a da te mase ljudi nisu svjesne manipulacije koja se događa pred njihovim očima. Učitelj je stvorio ozračje u kojemu je bilo dostatno davati jasne upute poslušnim učenicima, **sve ostalo odradili su sami**. Njihova interpretacija vlastite uloge u obrani pokreta izrodila je na desetke novih malih tirana koji su osobno razradili prvotnu luđačku ideju autoritativne figure.

Tiranija i bolesne zamisli u umovima pojedinaca ostale bi, zaista, samo plamičak vatre i brzo bi se ugasio da nema poslušnika koji ponesu taj plamičak. Tada vidimo požare i proklinjemo vode, a ne shvaćamo kako još većom gorljivošću trebamo prokleti poslušnike.

Ti su učenici u pet dana upoznali sebe. Znatželjna učenica na početku priče dobila je odgovor.

Nije bilo stvarnih žrtava.

Osim učitelja Jonesa koji je dobio otkaz zbog takvoga pristupa povijesnoj analizi. Takva analiza nije bila predviđena nastavnim planom i programom.

Religijski posluš – *bram ljudi postaje* *bram leševa*

Ova fraza, ispisana na drvenoj ploči, visjela je iznad 918 leševa onih koji su 1978. godine počinili masovno samoubojstvo po naredbi velečasnog Jima Jonesa. *Ubijeno je 276 djece.* Neku djecu ubili su roditelji i članovi obitelji. *Ubijeno je 276 djece.* Neku djecu prisilno su istrgnuli iz majčina naručja i ubrizgali cijanid u njihova tijela. *Ubijeno je 276 djece.* Slušali su upute jednoga čovjeka. *Ubijeno je 276 djece.* Potom su presudili sebi.

Vama se to nikada ne bi moglo dogoditi? Možda griješite.

Situacija ljude dovodi u stanja u kojima je služenje vlastitim razumom svedeno na minimum. To je još jedan tužni primjer apsolutnoga poslušha ljudi koji su toga dana povjerovali kako su u opasnosti koja je veća od dobrovoljne smrti trovanjem. Možete li povjerovati u užasniji završetak svoga života i života svoje djece od kolektivnoga samoubojstva? Oni su povjerovali kako postoji nešto gore od toga. Vjerovali su kako ih Papa Jones voli najviše na

ONI KOJI SE NE SJEĆAJU POVIJESTI OSUĐENI SU PONOVI TI JE.
george santayana

svijetu. Iznad svega, vjerovali su kako On zna bolje od njih što je za njih dobro i ispravno.

Jim Jones odrastao je u Indianapolisu u iznimno siromašnoj obitelji i od rane mladosti pokazivao je iznimnu senzibilnost za probleme rasističkih podjela u tadašnjoj Americi. S vlastitim ocem nije razgovarao godinama nakon što je odbio primiti njega i njegova prijatelja Afroamerikanca na objed. Rasno indoktrinirani Indianapolis bilo je teško promijeniti i Jonesa su u zajednici prezirali zbog poma-ganja crncima. Kalifornija se činila poput obećane zemlje za novi poredak, prema kojemu bi svi ljudi bili jednaki bez obzira na rasnu pripadnost, socijalni i društveni status ili životnu dob.

Godine 1955. velečasni James Warren Jones (Jim Jones) osnovao je Peoples Temple, religijsku zajednicu koja je u sljedećih dvadeset godina imala više od deset sjedišta diljem Kalifornije i oko 3000 sljedbenika. U ideološkome smislu zamisli Jima Jonesa mogle bi se

sintetizirati u dvije riječi „apostolski socijalizam”. Jones je po uvjerenju bio socijalist, ali je javno isticao kako je „uzeo i iskoristio Crkvu kako bi lakše mogao privesti ljude ateizmu”.

Ratni vijetnamski veteran Tim Carter prisjeća se svoga prvog posjeta Peoples Templeu. „To je bilo najživlje i najsretnije mjesto na kojemu sam ikada bio. Posvuda su trčala djeca, bijelci i crnci, stari i mladi, zajedno su pjevali i radovali se. Osjećao sam kako sam napokon stigao kući. Papa Jones bio je briljantan govornik, karizmatičan, čovjek s porukom. Nije bio od onih koji govore jedno, a čine drugo. Govorio je o svojim uvjerenjima i provodio ih u djelo. Pogledom na njegovu zajednicu mogla se vidjeti sloga.” Bila je to 1973. godina.

Peoples Temple bila je mala, sunčana socijalistička zajednica u mračnoj Americi izražena rasizma i raslojena društva na iznimno bogate i iznimno siromašne. Multinacionalne tvrtke uz pomoć političkih lobiranja vladale su Amerikom i donosile zakone radi još većega bogaćenja i još veće diskriminacije.

Peoples Temple bilo je malo sunca u hladnoj vodi. Ljude je privuklo to malo dobrote, zajedništva, osjećaja pripadnosti i osjećaja vrijednosti koju nisu imali u tadašnjoj Americi. Svaka osoba osjećala se iznimno vrijednom i osobitom. Jonesova izvrsno organizirana crkva pomagala je najsiromašnijim stanovnicima, rasnim manjinama, narkomanima i prostitutkama. Organizirani su prihvatni centri za skrb starijih i nemoćnih ljudi, pučke kuhinje, domovi za nezbrinutu djecu i domovi za ljude s teškoćama u razvoju. Zajednica Peoples

Temple razvila se u respektabilnu zajednicu, a njezini sve brojniji članovi predstavljali su zanimljivo potencijalno biračko tijelo.

Karizmatični Jones počeo je uživati u političkoj potpori brojnih utjecajnih političara toga doba, posebice tadašnjega gradonačelnika San Francisca Georgea Mosconea i guvernera Kalifornije Jerryja Browna. Moscone mu je osobno zahvalio na potpori u kandidaturi za gradonačelnika San Francisca i imenovao ga predsjednikom City Housing Authorityja. Jones je uživao političku potporu, čime su se mogli podičiti malobrojni propovjednici.

Godine 1974. Peoples Temple je potpisao najam zemljišta u Guyaneu u Latinskoj Americi; pokušavali su pronaći mirno mjesto gdje će crno stanovništvo moći živjeti u miru. Odabrali su Guyaneu u Latinskoj Americi zato što je to bila jedina država engleskoga govornog područja i socijalističkoga društvenog uređenja. Prvih pedesetak sljedbenika Peoples Templea na tome mjestu počeli su graditi malu zajednicu gdje će moći živjeti daleko od opakoga američkog kapitalizma i rasistički podijeljenoga društva.

Sve moćniji Jones imao je sva svojstva sociopata. Kao potpora njegovu sociopatskome ponašanju pridonosili su svi društveni elementi. Udivljenje zajednice, potpora političara, nagon za kontroliranje svih i svega, konzumiranje droga, paranoja, promiskuitetni seksualni život i mogućnost nesmetana poigravanja ljudima stvorili su fatalnu kombinaciju moći u jednome čovjeku. Sedamdesetih godina njegov psihološki profil počeo se mijenjati. Sve je više konzumirao drogu i alkohol.

Bio je na pravome putu da postane monstrum. I prije je katkad imao ispade i moglo se uočiti kako Jones nije normalan čovjek i da sebe doživljava kao Boga. Mnoge priče o nemoralnim ispadima toga čovjeka došle su do mjesnih novinara koji su sa zanimanjem počeli razgovarati s bivšim članovima Peoples Templea kako bi saznali što se zaista događa iza zatvorenih vrata hrama. Službeno je prozvan i za utaju poreza. Prije objavljivanja napisa novinarka „New West Magazinea” nazvala je Jonesa kako bi ga obavijestila o tekstu u kojemu nije prikazan u najljepšem svjetlu. Za telefonskoga razgovora Jones je donio odluku. Preselit će se u Guyaneu. Bila je to 1977. godina.

Velečasni je članovima svoje zajednice ostavio pismo u kojemu ih moli da mu se pridruže u Guyanei. Više od devet stotina ljudi dobrovoljno je odlučilo slijediti svoga duhovnog oca. Tražili su malo sunca u hladnoj vodi. Vjerovali su kako odlaze na bolje mjesto.

Peoples Temple Agricultural Project bila je zajednica izgrađena vlastitim rukama usred prašume u Guyanei, nedaleko od Georgetowna. Zajednica je djelovala iznimno dobro, u potpunome smislu te riječi, uz veliki rad i požrtvornost njezinih stanovnika. Stvoreno je istinsko malo tehnološko čudo u prašumi. Umjesto televizora i radija imali su razglas te samo jedan program i jednoga radiovoditelja, Papu Jonesa. Svakog dana, često i noću, Jones bi se obraćao maloj zajednici bizarnim uputama. Jedina realnost za članove zajednice bila je ona koju su mogli čuti iz njegovih usta. Mnogo puta im je ponavljao kako moraju vjerovati samo u ono što vide. „Ako me vidiš kao svoga oca, ja ću biti tvoj otac. Ako me vidiš kao svoga prijatelja,

ja ću biti tvoj prijatelj. Ako me vidiš kao Boga, ja ću biti tvoj Bog.” Putem razglaša, osim u neznanju, držao ih je i u stalnome ozračju straha. „Večeras ću poslati nekoga koga poznajete, kome vjerujete i on će se ponašati kao da želi napustiti zajednicu. Naravno, to će biti samo provjera odanosti. Želim da tu osobu prijavite.” Napustiti zajednicu koju je Jones smatrao svojim „životnim djelom” bilo je jednako najvećoj izdaji i Jones se potrudio da to svima bude jasno.

U studenome 1978. godine zajednicu u Jonestownu posjetio je američki kongresmen Leo Ryan kako bi s nekolicinom novinara iz SAD-a osobno proveo istragu o pritužbama koje su uložili bivši članovi Peoples Templea. Kao jedna od alternativa bila je prirediti zabavu u njihovu čast. Druga alternativa bila je pucati u njih čim se pojave. Dvoje ljudi kongresmenu je uspjelo dodati ceduljicu na kojoj su napisali kako je u smrtnoj opasnosti i da bi neki željeli napustiti Guyaneu. Kongresmen Ryan smirivao ih je riječima: „Sada ste pod zaštitom američkoga kongresa.” Ljudi su u njega gledali kao da je poludio jer nije shvaćao kako je u toj džungli jedini zakon, zakon Jima Jonesa. Za kongresmenova jednodnevna boravka petnaestak članova zajednice odlučilo je iskoristiti njegov posjet kako bi se vratili u SAD. Delegacija od dvadesetak ljudi trebala se ukrcati u mali avion koji ih je čekao u Port Kaituma. Sloboda je bila nadomak ruke. Odjednom su avion opkolili naoružani stražari Peoples Templea, koji su prema naredbi velečasnoga Jonesa pobili sve prije samoga ulaska u avion. Ubijen je kongresmen Ryan, tri novinara i svi „bjegunci” Peoples Templea.

Iste večeri Jones je pozvao sve članove zajednice da se okupe u paviljonu. Simulirao je proročanstvo. „Netko u avionu ubit će pilota. Avion će se srušiti. Nitko nas neće moći opravdati pred očima javnosti. Tko će vjerovati da to nismo učinili mi?” Vrlo lukavo počeo je stvarati ozračje straha. Svoje stražare poslao je u šumu da ispaljuju hlice iz puške radi simuliranja borbe. Tvrдио je kako su opkoljeni sa svih strana i da se specijalne neprijateljske jedinice spuštaju padobranom.

Za sastanka u paviljonu jedan stražar potvrdio je Jonesovo proročanstvo. Kongresmen je mrtav. Svi su mrtvi.

Jones se obratio zajednici: „O, blaženi Bože. Zar mislite kako će nas pustiti da se izvučemo? Vjerojatno ste ludi. Mučit će našu djecu. Mučit će naše ljude. Mučit će naše stare. Ne možemo to dopustiti. Ako ne možemo živjeti u miru, barem umrimo u miru.” Naoružani stražari Peoples Templea opkolili su paviljon. U velikim kantama počeli su miješati litre i litre soka i cijanida. Jones ih je smirivao činjenicom kako će smrt biti bezbolna i neusporediva sa smrću mučenjem koje je trebalo uslijediti kad neprijatelji stignu do njih. Majkama su počeli djecu oduzimati iz ruke jer je Jones najprije odlučio utišati djecu. „Majke, majke, majke, majke, majke. Položite svoje živote uz svoju djecu. Ne činite to. Nemojmo pasti u ruke neprijatelju. Djeco moja, požurite. Umri časno, umri s poštovanjem. Umrijeti nije ništa, to je samo korak u drugi avion. Nemojte biti takvi.”

„Brzo, brzo, brzo, brzo, brzo. Gdje je kanta? Donesi je da odrasli mogu početi.”

Na snimci posljednjega obraćanja članovima zajednice Jones ih obavještava kako ih Sovjetski Savez, s kojim je Peoples Temple bio u pregovorima za pripremu preseljenja, ne želi primiti na svoj teritorij nakon što su ubili kongresmena. Pozvao ih je na „revolucionarni suicid”. Većina članova zajednice popila je otrov bez prigovora. Onima koji su se opirali otrov je nasilno ubrizgan u tijelo.

Svi su umrli. Jones je sebi pucao u glavu.

Tragedija u Jonestownu smatra se najvećim pojedinačnim gubitkom američkih civila, izazvan neprirodnom katastrofom prije tragedije 9/11.

To whomever finds this note¹¹

Collect all the tapes, all the writting, all the history. The story of this movement, this action must be examined over and over. We did not want this kind of ending. We wanted to live, to shine, to bring light to a world that is diing for a little bit of love.

U ovom pisamcu, koje je neimenovana žrtva ostavila na poprištu te velike tragedije, sadržana je cijela istina koju je žrtva naslutila u posljednjim trenucima svoga života. Nitko od 918 ljudi koji su otišli u Guyanei nisu otišli tamo počinuti dobrovoljno kolektivno samoubojstvo, već pronaći bolji život. No u jednome trenutku nešto je straho-

¹¹ „Za onoga tko pronade ovu bilješku Sakupite sve vrpce, sve zabilješke, svu povijest. Priča o ovom pokretu, ova akcija mora biti proučavana iznova i iznova. Mi nismo željeli ovakav kraj. Željeli smo živjeti, sjati, donijeti svijetlo ovom svijetu koji umire za malo ljubavi.”

vito pošlo po zlu. Opet se dokazala ona stara poslovice kako je put do pakla popločan dobrim namjerama.

Preživjeli članovi Peoples Templea užasnuti su etiketiranjem masakra u Jonestownu kao kultnoga samoubojstva. Ljudima koji su vjerovali kako nemaju drugoga izbora samoubojstvo se činilo najboljim rješenjem. Opasnost i strah koji su osjećali bili su više nego realni. Realnost onoga što su vidjeli okom i čuli uhom pomogla im je u njihovoj odluci. Realnost koju su vidjeli bila je slika s potpisom autora Jima Jonesa i autor se potrudio da povjeruju u nju.

Ono što 918 ljudi pored zdravih očiju nije vidjelo jest kako je dragi papa Jones imao sve simptome sociopatskoga poremećaja osobnosti u podmakloj fazi. Nekoliko dana prije masakra liječnik ga je suočio s njegovom nebožanskom stranom. Saznao je kako boluje od teške bolesti i da mu preostaje samo nekoliko tjedana života. Kongresmen je svojim dolaskom dolio ulje na vatru jer je Jones shvatio kako će se nakon povratka izaslanstva u SAD za njim raspisati tjeratica, i da će takva božanska veličina završiti svoje posljednje dane kao gubitnik u zatvoru. Osobe s tim poremećajem to ne dopuštaju. Njegovo djelo može uništiti samo on osobno. Narcisistički bijes proradio je u svojem najgorem obliku. Fizička destrukcija vlastitoga remek-djela. Vjerojatno je intuitivno poznao teoriju posluha ili je to naučio proučavajući *modus operandi* tiranskih diktatora iz povijesti kojima se divio. Znao je da ne raspolaže dovoljnim brojem stražara ni streljivom dovoljnim za ubijanje sve „svoje djece” ako se djeca odluče braniti ili bježati u prašumu. Zato je **obmanom** osigurao njihov dobrovoljni

posluh. Njegova dobitna karta za provođenje te zamisli bili su obmana i posluh. Poslušan čovjek ne brani se, ne reagira i ne govori. Poslušan čovjek postaje instrument u Jonesovim rukama. Poslušan čovjek odlučio je predati svoj život i živote svoje djece i voljenih članova obitelji u ruke drugome čovjeku koji „zna bolje” što učiniti s tim životima. Poslušan čovjek odlučio je povjerovati u obmanu.

Jones je igrao i na kartu njihove iskrene ljubavi i udivljenja prema čovjeku koji im je, sve do toga dana, osigurao bolji život. Ti ljudi nisu imali osobitih razloga sumnjati u njega. Pomagao im je godina-ma, svoj život darovao je njima i njihovoj zajedničkoj zamisli. Što su ga oni više slušali i više mu se divili, to je on rastao i rastao i poprimao monstruozne proporcije. Posljednjih mjeseci nije bio ugodan sugovornik. Prijetio je svima odreda, svjestan da gubi kontrolu. No oni su ga još doživljavali na temelju prethodnih lijepih iskustava koja su imali s voljenim Ocem. Posljednjih tjedana bilo je očigledno kako to nije onaj dragi čovjek kojega su svi poznavali. Očeve djeca ne napuštaju ni kada očevi polude, očevi to znaju.

Vješt govornik uspio je stvoriti ozračje straha i poslao je svoje stražare da pucaju iz okolne šume kako bi se simulirao pokušaj obrane od nadolazećih neprijateljskih postrojba, obavijestio ih je kako ih Rusija ne želi prihvatiti nakon kongresmenova ubojstva, obavijestio ih je kako se sve više vojnika spušta padobranom i da će uskoro oni i njihova djeca proživjeti najgora tjelesna mučenja. Mentalno je porušio sve mostove spasa i uvjerio članove zajednice kako imaju samo jedno rješenje za bijeg. „Ako ne možemo živjeti u miru, barem umrimo

u miru.” Riječi u ustima vješta govornika mogu postati najmoćnije oružje. Stvarnost nije u onome što vidiš, ni u onome što čuješ, već u onome u što VJERUJEŠ. Svaki naš postupak od sada pa do kraja života neće biti određen onime što vidimo ili čujemo, već onime što **vjerujemo** da smo vidjeli ili čuli i što **odlučimo** poduzeti.

Duboko vjerujem kako ljudi uvijek nastoje izbjeći bol, a postići ugodu. Dobrovoljno samoubojstvo 918 ljudi, iako zvuči nevjerojatno, bilo je njihovo nastojanje da izbjegnu mnogo veći bol. Oni su uistinu vjerovali kako će uslijediti veliki bol mučenja njih, njihove djece i njihova konačnoga istrebljenja. Uistinu su povjerovali kako slijedi njihova neizbježna smrt. Između smrti mučenjem u teškome okršaju s nadolazećim neprijateljem i „smrti kojoj je Jones dao smisao nazvavši je revolucionarni suicid”, ljudi su se odlučili na ovo drugo. **Uistinu su vjerovali kako ne postoji druga šansa.** Jones ih je verbalnim vještinama stjerao u slijepu ulicu i predložio jedino spasenje. U sličnim *situacijama jednog jedinoga mogućeg izlaza* našli su se, prije ovih nesretnika, mnogi ljudi prije i poslije njih. Sjetite se mnogih situacija kad se ljudi odluče skočiti iz gorućega nebodera kako bi izbjegli bolniju smrt u vatrenoj stihiji od manje bolne trenutačne smrti nakon pada s nebodera.

Svi ljudi na ovome svijetu, uključujući nesretne žrtve monstruoznoga velečasnog Jonesa, samo nastoje izbjeći veći bol. Djela kojima to nastoje postići mogu se činiti bizarnim ako se zadržimo samo na površnu promatranju fenomena. Ako smo u stanju promatrati bez osuđivanja i etiketiranja, shvatit ćemo kako normalni ljudi mogu činiti nenormalna djela ako se nađu u nenormalnoj situaciji.

Taj slučaj navodim kao bolno upozorenje na posljedice slijepoga posluha bolesnome autoritetu, koji je završio smrću cjelokupne vjerske zajednice. Od analize toga povijesnog događaja još su bolnije La Boetiejeve riječi na početku knjige kad govori o posluhu. *Poslušan čovjek nema ni imetak, ni srodnika, ni ženu, ni djecu, čak ni život koji bi mogao nazvati svojim. Podnosi pljačku, obijest, okrutnosti, ne zbog barbarskih hordi zbog kojih mora proliti krv i žrtvovati živote, već zbog jednoga čovjeka; ne zbog Herkula ili Samsona, već zbog jednog malog čovjeka.*

Ti ljudi morali su ponoviti povijest jer je nisu upoznali na vrijeme. Ljudi su umrli jer nisu shvatili svoju ulogu u „većoj slici” koju je slikao Jones. Voljela bih da su umjesto Jonesovih znali riječi La Boetieja. Sada bi bili živi i uživali u svome potomstvu. Znali bi kako jedino što je važno **zadržati** na ovome svijetu jest vlastiti život i slobodna volja da o njemu odlučuješ. Shvatili bi kako i u najgorim situacijama ne postoji samo jedno moguće rješenje. Naučili bi gledati svojim očima, a onda bi vidjeli alternativne putove koji ih ne bi doveli u „prostoriju sa samo jednim izlazom”. Toga dana svakako bi umrlo mnogo ljudi, ali ne **svih 918**. Pronašli bi ih u pokušaju bijega u okolnim šumama.

Njihova mrtva tijela bila bi okrenuta od velečasnoga, a ne prema njemu. Ne bi umrli licem prema oltaru u zagrljaju sa svojom djecom.

Posluš u društvenim ustanovama

Ako bismo pošli od pretpostavke kako se čovjek uglavnom ponaša korektno kad djeluje pojedinačno – i to najčešće u interesu onih koje voli – kad postane dio kolektiva, u pojedinca se uočavaju manje, veće ili katastrofalne devijacije svijesti.

U objašnjavanju psihološkoga procesa koji se, vjerojatno, događa zbog poslušna najdalje je otišao profesor Stanley Milgram u svojoj Milgram's Agency Theory, prema kojoj naš um djeluje na dvije razine svijesti (mentalna okvira). Osoba koja nije uključena u hijerarhijski društveni sustav najčešće djeluje na nezavisnoj (autonomnoj) razini. Tada je u potpunosti svjesna svojih razmišljanja, osjeća i ponašanja te u cijelosti svjesna odgovornosti za posljedice vlastita djelovanja.

U društvenim ustanovama kad nastupamo kao dio tima „prebacujemo” se na drugu, posredničku (agentnu) razinu svijesti gdje sebe najčešće doživljavamo kao instrument u rukama onih koji su na hi-

ONAJ TKO VESELO MARŠIRA UZ GLAZBU U REDOVIMA I KOLONAMA,
VEĆ JE ZASLUŽIO MOJ PREZIR.
DAN MU JE VELIKI MOZAK POGREŠKOM, BUDUĆI DA MU JE BILA
DOVOLJNA KRALJEŽNICA.

albert einstein

jerarhiji iznad nas. Nadređeni nam izdaju naredbu koju mi moramo izvršavati kako bismo obavili neki posao ili zadatak. Moguće posljedice našega djelovanja ne smatramo svojom brigom, odgovornost je na nadređenima koji su izdali nalog. Ono što zabrinjava pojedinca u posredničkom stanju jest isključivo vrsnoća izvršavanja naredbe u očima autoriteta i mogući dobar dojam koji se želi ostaviti na autoritativnu figuru.

Milgram smatra kako je predispozicija za posluš slična predispoziciji za učenje jezika; u čovjeku trebaju postojati posebne mentalne strukture kako bi mogao naučiti govoriti, ali tek nakon boravka u društvenoj zajednici, dijete nauči jezik. Predispozicija za posluš također se razvija tek nakon boravka u društvenoj organizaciji koja ima hijerarhijsku strukturu.

Organizirano društveno djelovanje odavno je uvjet ljudskoga opstanka. Dobrovoljnost svih pojedinaca da sudjeluju u koordinirano-

me radu pod autoritetom uvjet je za polijetanje aviona, porađanje djeteta, pokretanje broda, rada u tvornici, konstrukciju automobila, bolničke operacije, dakle sve zamislive društvene aktivnosti. Razumni je posluš nužan kako bi se mogli normalno odvijati radni procesi, obiteljski životi, bolnički zahvati, obrazovanje i mnoge druge aktivnosti koje pretpostavljaju koordinirani rad više ljudi. Posluš je nužan ako služi normalnome rastu i razvoju društva.

Predmet knjige jest „**bolesni posluš**”.

Iz bolesnoga posluha ne stvara se proizvod ili usluga utemeljena na zajedničkome koordiniranom radu većega broja pojedinaca. Iz bolesnoga posluha izlazi silovana, osakaćena, izmučena, psihički uništena, ubijena žrtva ili veći broj žrtava, osiromašena gospodarstva i dehumanizirana društva u dugogodišnjoj kulturnoj i moralnoj hibernaciji. To su plodovi bolesnoga posluha. Pregorki su onima koji ih jedu svakodnevno.

Što se događa u umu medicinske sestre koja, kad je na autonomnoj razini svijesti, možda nikada ne bi ubila dijete, a onda, kao član istraživačko-liječničkoga tima dr. Jozefa Mengelea, izloži dijete ultraljubičastim zrakama kako bi „znanstveno utvrdili koliko novorođenče može živjeti u uvjetima stalne izloženosti UV zrakama”. Što se događalo u umovima liječnika koji na autonomnoj razini svijesti možda nisu imali nikakva posebna mišljenja o osobama s psihičkim retardacijama, ali su kao dio Hitlerova liječničkoga tima prerezali sjemenovode stotina tisuća njemačkih muškaraca? Što se

događa uglađenome studentu sa Stanforda koji u ulozi tamničara, u eksperimentalnome pokusu simulacije zatvorskih uvjeta, može toliko psihofizički zlostavljati kolege zatvorenike da se petnaestodnevni pokus mora prekinuti nakon šest dana zbog njegove okrutnosti?

Zašto se vlastiti razum i vlastita uvjerenja o dobru i zlu napuštaju na vratima društvenih ustanova s istom lakoćom kojom se ostavlja kaput u garderobi?

Vlastiti razum i vlastita uvjerenja o dobru i zlu trebalo bi ponijeti sa sobom i nakon prelaženja pragova uvaženih društvenih ustanova. Na čelu ustanove može biti najbolji čovjek na svijetu pod čijim će vodstvom vaša djelovanja biti oplemenjena, a vi sami postati bolji ljudi. No na njezinu čelu također može biti najgori čovjek na svijetu koji će manipulirati vašim djelovanjem i usmjeriti ih na provođenje nezamislivih zločina prema drugome čovjeku i učiniti od vas monstrume. Ako ste SEBE ostavili na garderobi zajedno s kaputom, vaša sudbina, kao i sudbine onih na koje će utjecati vaše djelovanje, nije više u vašim rukama, a rezultati vašega „nesvjesnoga djelovanja” mogu biti pogubni.

Zašto napuštate sebe po nalogu autoriteta?

Eksperiment *poslušna* *autoritetu*

Posredničko (agentno) stanje usporedivo je sa stanjem spavanja. Za vrijeme spavanja vidne i slušne sposobnosti čovjeka znatno su smanjene, ali uz dovoljno snažan vanjski podražaj (velika buka) čovjek se budi iz toga stanja i prelazi u stanje budnosti. U agentnome stanju sposobnost moralnoga prosuđivanja u sličnome je stanju mirovanja (spavanja). Pred autoritativnom figurom u laboratoriju uspjelo se izazvati blaže agentno stanje kod „učitelja” koji su se podčinili naredbama autoriteta u liku znanstvenika s Yalea, dok je kod totalitarnih državnih sustava (kakav je bio Hitlerov) to stanje imalo svojstva duboka sna za 80 milijuna ljudi.

Slušajući obrane gotovo svih ratnih zločinaca za Nürnberškoga procesa ili za suđenja Eichmannu u Jeruzalemu, mogla se promatrati ta tužna teorija o dva stanja svijesti. Nacistički osuđenici gotovo istim riječima obraćali su se sucima u svojoj obrani: „Nisam kriv.” „Samo sam izvršavao naloge pretpostavljenih.” „Sve je bilo po zakonu.” „Ja sam samo kotačić vlaka.” „Stvari su izmakle kontroli, što sam mogao učiniti.”

NESTANAK OSJEĆAJA ODGOVORNOSTI NAJDALEKOSEŽNIJA JE
POSLJEDICA PODREĐIVANJA AUTORITETU.

stanley milgram

Pretpostavljam kako je dr. Milgram za praćenja tih suđenja uspio zanemariti predrasude o tome tko govori i da se kao znanstvenik usmjerio na ono u što osuđenici zaista vjeruju i pokušavaju objasniti. To što je uočeno dovelo je do jednog od najkontroverznijih istraživanja na području društvene psihologije svih vremena. Stanley Milgram, profesor društvene psihologije na Yale Universityju (SAD), odlučio je nakon završetka suđenja Eichmannu u Jeruzalemu postaviti sličan eksperiment na Yaleu. Koncept je bio vrlo jednostavan. U mjesnim novinama objavio je poziv za dobrovoljce koji bi željeli sudjelovati u studiji kojoj je cilj testiranje hipoteze „kako kažnjavanje utječe na učenje”. Prijavljeni sudionici dovedeni su u prostorije **prestiznoga Sveučilišta Yale** gdje im je **znanstvenik** odjeven u sivu kutu objasnio kako će sudjelovati u **znanstvenome eksperimentu** kojim se želi dokazati utječe li kažnjavanje na pamćenje. Jedan sudionik bit će učitelj, a drugi učenik. Učenik je u pratnji učitelja i znanstvenika izdvojen u posebnu prostoriju gdje je remenjem vezan za stolac, a na ruku su mu spojene elektrode preko kojih će primati elektrošo-

kove. Učiteljima je kao uzorak pušten elektrošok od 15 V kako bi u praksi shvatili o kakvom je kažnjavanju riječ. Zatim je učitelj odveden u drugu prostoriju u kojoj mu je na raspolaganju bio transformator s tipkama i rasponom elektrošokova od 15 V do 450 V, koje će u slučaju netočnoga odgovora odaslati učeniku. Uz brojčane vrijednosti pokraj prekidača je bio i opis šokova (lagani, umjereni, jaki, iznimno jaki, intenzivni, iznimno intenzivni, opasnost žestoki šokovi te konačno XXX). Radi dodatna objašnjenja želim podsjetiti na to kako je napon struje u kućanstvima 220 V.

Eksperiment se odvijao pod patronatom **uvaženoga profesora u svojoj kuti** (autoritativna figura), koji je vodio cijeli eksperiment i davao instrukcije učitelju da u moralnim krizama, koje su učitelji imali za eksperimenta, nastavi dalje s eksperimentom. Znanstvenik se po potrebi obraćao učitelju šturim **autoritativnim naredbama** (podbadanjima), od četiri sekvence: Molim vas, nastavite; molim, nastavite; eksperiment zahtijeva od vas da nastavite; nužno je da nastavite; nemate drugoga izbora, morate nastaviti. Ako bi učitelj odustao od kažnjavanja učenika i nakon četvrtoga nagovora, eksperiment bi se smatrao završenim.

Učitelj je učeniku postavljao pitanja, a za svaki pogrešan odgovor učitelj bi postupno kažnjavao učenika elektrošokovima, počevši od minimalnih 15 V do maksimalnih 450 V. Učenik je u početku negodovao, poslije bi vrištao, molio bi da se prekine s eksperimentom, tužio se na svoje zdravstvene tegobe, lupao po zidu koji je dijelio dvije sobe i naposljetku ušutio. Učenik je bio glumac i nije primao

stvarne elektrošokove. Stvarni predmet proučavanja bio je učitelj i njegovo ponašanje.

Iako su psiholozi prije početka eksperimenta očekivali kako će biti „učitelja” koji su spremni na učeniku **primijeniti** najveći elektrošok od 450 V, vjerovali su kako takvih „učitelja” neće biti više od 2 posto. Istraživanje je međutim pokazalo kako je više od 60 posto „učitelja” pritisnulo prekidač od 450 V. Cilj analize, naravno, nije bilo dokazati utjecaj kazne na učenje, već **koliko je običan čovjek spreman, slušajući upute autoritativne figure, zaboraviti na svoja vlastita moralna uvjerenja o nenanošenju boli drugome ljudskom biću te u specijalnim uvjetima odstupiti od vlastitoga razuma i pokoriti se naredbama autoriteta.**

Da ovo nije bio eksperiment, već zbilja, Sveučilište Yale bi se oprostilo od desetaka sprženih sudionika u eksperimentu i vjerojatno bi u SAD-u proglasili nacionalni dan žalosti. Naglašavam kako **nije dan učitelj nije obišao učenika nakon eksperimenta.** Zašto? Ljudi ne žele svjedočiti monstruoznosti svoga čina pa čin poriču. Najjednostavniji način poricanja jest **izbjegavanje gledanja** posljedica. Ako nešto izbjegavam gledati, kao da se nije ni dogodilo; zaključuju ti *zreli ljudi* baš kao i ona dvogodišnja djevojčica koja oči prekrije ručicama i onda poviče: „Mama, sakrila sam se, nađi me”, vjerujući da ako ona ne vidi majku, ni majka ne može vidjeti nju.

Nije potrebno isticati kako su rezultati istraživanja šokirali američku javnost. Milgram je indirektno dokazao da su u 2. svjetskom ratu

koncentracijski logori slučajno postojali u Americi umjesto u Njemačkoj ne bi bilo nikakvih problema u pronalaženju kadrova za rad u logorima. Jedino što je bilo važno za 65 posto ispitanika da naredba dolazi iz usta ili pera osobe koja predstavlja „službeni autoritet” ili „zakonski autoritet”. Barem 65 posto njih neće propitivati samu narav ili namjeru naredbe. Barem je 65 posto njih u stanju izvršiti SVE što im naredi „zakonska autoritativna figura”. Barem će 65 posto njih te noći i ostalih noći posve mirno spavati.

Na žalost, ni mi u Hrvatskoj ne moramo ići u inozemstvo kako bismo opservirali što su sve ljudi spremni učiniti zbog posluha autoritativnoj figuri, no Milgramovo istraživanje ili stanfordski eksperiment imitacije zatvora daju iznimnu znanstvenu podlogu za analizu fenomena **posluha kao univerzalnoga fenomena** koji se ne veže na „urođenu zloću nekog specifičnoga naroda ili rase”, kako se dugo mislilo za Nijemce, već je više vezano uz posebne **uvjete** koji, kad su jedanput osigurani, mogu izazvati katastrofalne posljedice u bilo kojoj društvenoj ustanovi ili državi na svijetu.

Nacija leminga

Leminzi su vrsta glodavaca koja prebiva na Sjevernome polu. Kad se populacija leminga toliko namnoži da prehrana na području prebivališta postane upitna, leminzi spontano pokreću masovne migracije. Slijede skupinu leminga i prelaze vrlo dug put u potrazi za hranom i novim prebivalištem. S lakoćom prelaze preko malih barica vode koje uspijevaju preplivati, ali kad se nađu na vrhu stijene, ispred velikih vodenih površina, pogrešno zaključče kako su u stanju preplivati na drugu stranu, iako se ne nazire obala. Zbog biološke potrebe za prehranom i stotina leminga koji nadolaze, stvaraju se uvjeti u kojima postoji samo jedna mogućnost – skočiti u ocean. Kad dođu do ruba stijene, svi zajedno, jedan za drugim bacaju se u ocean i utope se. Istodobno u dubokim vodama uginu na stotine leminga. Kaže se kako su leminzi počinili masovno samoubojstvo.

Neobično svojstvo ponašanja uočeno u populaciji leminga često se kao usporedba koristi za slično ponašanje uočeno kod ljudi, koje

POSTOJI DAŠAK SKUPNOGA LINČA ILI MIGRACIJE LEMINGA U SVAKOJ VEĆOJ KONCENTRACIJI ISTOMIŠLJENIKA, NEOVISNO O PLEMENITOSTI NJIHOVA OKUPLJANJA.

josiah william gitt

se očituje u slijepome slijeđenju javnoga mnijenja po cijenu bezopasnih, opasnih ili fatalnih posljedica za pojedinca. Ljudi su često skloni prihvaćati javno mnijenje bez posebna propitivanja, čak ako ih to mišljenje vodi u sasvim izvjesnu propast. Propast se ne uočava dok, kao leming, pojedinac nije stjeran na rub provalije, pa je skočiti u ponor jedino što mu preostaje. Iako su leminzi smiješni u svome tragičnom ponašanju, ljudi se najčešće ponašaju potpuno istovjetno suludim leminzima. U nastojanju da bude prihvaćen i ravnopravan dio skupine čovjek često odluči zatomiti vlastiti razum, ustupajući mjesto „kolektivnome mišljenju”. Kolektivno mišljenje i kolektivne aktivnosti često odlučuju o sudbini pojedinca. Najčešće pojedinac koji se kreće u čoporu nema jasan pregled cijele situacije. Povodi se za masom kojoj vjeruje kako ona zna bolje od njega samoga, vjeruje masi više nego vlastitim očima.

Modna industrija opstaje zbog leming-efekta. Potpuna zaludenost trenutačnim modnim trendom u odijevanju ili poželjnome tjele-

snom izgledu navodi horde ljudi na posjedovanje svih najnovijih modnih dodataka, mobitela, automobila ili na kirurške korekcije kako bi ostvarili poželjni tjelesni izgled. Ljudski leming ne polazi od ljepote različitosti u svakome pojedincu, niti od ljepote posebnosti u modnome izričaju. Upravo suprotno, ljudi koji imaju individualni pristup modi ili tjelesnome izgledu, a *nije u skladu* s propisanim trendovima, često postaju žrtve psihološkoga ili fizičkoga nasilja brojnije mase koja *je u skladu* s trendom ili pomodnim vjerovanjem.

Leming-efekt poželjne tjelesne pojavnosti nadalje se proširuje na poželjnu društvenu pojavnost. Rasna pripadnost, religijska i spolna uvjerenja, društveni status i slična obilježja udaljavaju ljude jedne od drugih. Oni koji imaju drugačija religijska ili spolna uvjerenja koja *nisu u skladu* s uvjerenjima većine također su izvrgnuti manjemu ili većemu nasilju mase, ovisno o zrelosti društva da prihvati ljude kao pojedince, a ne identične klonove.

Temeljni argument za sumanutu kupnju ili prodaju dionica, zanesenu kupnju ili prodaju udjela u fondovima, gradnju apartmana uz obalu i slične masovne pothvate mojih sugrađana u proteklim razdobljima bio je – *svi to čine*. Pojedinaac u takvu „retardiranu” stanju svijesti ističe najgori mogući argument koji motivira njegovo djelo ili akciju – *svi to čine*. Svjestan i razuman pojedinac kao obrazloženje zašto nešto čini može navesti stotinu razloga. Jedini razlog koji nikada ne bi smio navesti jest – *svi to čine*. Nešto što čine svi može se pokazati dobrim ili lošim potezom; problem je u pogrešnome

stavu pojedinca koji je odlučio ne koristiti jedini Božji dar kojim je obdaren rođenjem – darom razuma.

Ljudski leming ne donosi vlastite, već pomodne, popularne odluke. One odluke koje donosi većina. Stoga o njemu pišem kao o glodavcu koji neslavno skonča jer je sljedbenik masovnih pokreta svojih obezglavljenih sugrađana.

Tragedija te beskorisne smrti još je grotesknija ako je posljednji prizor na ovome svijetu i koji nosiš na onaj svijet, anus leminga ispred tebe. Nastradao si jer si slijedio tuđe prkno, umjesto da si gledao svojim očima i dušom.

Kakva šteta!

Onaj tko poznaje put ne pridružuje se karavani – kaže stara turska poslovice.

Konformizam

Konformist je osoba koja iz navike i bez posebnih propitivanja usvaja običaje, pravila i stilove ponašanja kako bi se dodvorila skupini. U tome trenutku zaista se odriče bogata kraljevstva vlastitih umnih mogućnosti. Zbog prirodne ljudske potrebe – *osjećaja pripadnosti nekome ili nečemu* – prostituiramo vlastita uvjerenja, vlastitu individualnost i vlastite životne ciljeve. Većini ljudi bolnije je odustati od svoje skupine nego od svojih snova. Razuman čovjek postavlja sljedeće pitanje: *Ako zbog pripadnosti ovoj skupini trebam odustati od svojih ideala, mišljenja, vrijednosti, možda to nije skupina za mene?* Prisjetit će se priče iz djetinjstva o ružnome pačetu.

U priči o ružnome pačetu trebali smo naučiti kako to nije bilo ružno pače, nego se našlo u skupini kojoj ne pripada. Mladi labudić činio se vrlo čudnim i ružnim jer se pogreškom našao u skupini pačića i guščića. Koliko god nastojalo svidjeti se svome rodu, nailazilo je na otpor suviše sličnih pačića koji ga nisu trpjeli zbog njegove različ-

ČOVJEK MORA UZETI U OBZIR KOJEGA SE BOGATOGA
KRALJEVSTVA ODRIČE KADA ODLUČI POSTATI KONFORMIST.

ralph waldo emerson

tosti. Zlostavljanje većine istovrsnih postalo je toliko snažno te je i majka patka s vremenom odustala od zaštite svoga „previše različitoga mladunčeta”. Pačić je imao dvije mogućnosti – *slobodnu volju* i *prirodnu intuiciju*. Dar slobodne volje uputio ga je na putovanje, a darom prirodne intuicije predosjetio je kako mu je život namijenio nešto ljepše od patnje koju je osjećao u vlastitoj obitelji. Stoga je pačić krenuo na put sam. Ljepotu ružnoga pačića prepoznali su samo istovrsni labudovi. Tek u svojoj skupini pače se osjećalo lijepim i prihvaćenim. Pačić je počeo živjeti sa svojim društvom. Do tada se branio i dokazivao pogrešnom rodu, a to nije vrijedno i ne može se nazvati životom.

Nije li pačić labud bio mudriji od mnogih ljudi koji su prirodno obdareni mnogo većim mozgom i čiji bi postupci trebali biti razboritiji od pačjega? Ipak, previše *ljudi labuda* na svoje guzice lijepi pačja perja kako bi postali što sličniji patkama čije društvo priželjkuju. Nikada neće biti lijepa patka, već imitacija patke, a

mogli su biti lijepi labudi. Cijeli život prošao im u lijepljenju **tu-
dega perja.**

Solomon E. Asch pedesetih godina prošloga stoljeća bio je prvi koji je fenomen konformizma ispitao u laboratoriju. Koncept eksperimenta bio je vrlo jednostavan. Skupini od osam studenata učitelj je pokazao dva crteža. Na prvome crtežu bila je testna linija, a na drugome su bile tri linije različitih dužina označenih brojevima 1–2–3. Svaki student trebao je naglas reći koja od tri linije na drugome crtežu dužinom odgovara testnoj liniji na prvome crtežu. Odgovor je bio više nego očigledan. Svaki student odgovarao je glasno kako bi ga mogla čuti cijela skupina. Prvih sedam studenata bili su sudionici u eksperimentu i rečeno im je da nakon prva dva točna odgovora svi odreda počnu davati pogrešan odgovor. Provjeravao je konformizam zadnjega studenta. Koja je vjerojatnost da jedino osmi student, pred očiglednim pritiskom skupine koja jednoglasno daje pogrešan odgovor, ostane pri vlastitu uvjerenju o onome što njegovo oko nedvojbeno vidi? Vrlo mala. Osmi učenik u prva dva, tri kruga netočnih odgovora ostaje pri svome točnom odgovoru, ali očigledno se „muči” jer odudara od svojih kolega. Eksperiment odmiče, a osmi učenik svakim dodatnim krugom odgovora prilagođava se skupini. Radije će dati pogrešne odgovore i tako iznevjeriti sebe nego „biti različit” i iznevjeriti skupinu.

Zašto je pojedincu toliko bolno biti različit? Zašto mu je bolnije biti različit i ostati pri vlastitu uvjerenju nego biti isti kao članovi skupine i iznevjeriti sebe? Kao da se život svodi na dodvoravanje

većini. Je li moguće da itko tko ima zdrav razum smatra kako je na ovome svijetu da bi se pokorio većini u mišljenju, liku i djelu? Zašto želimo živjeti kao listovi na vjetru i šarlatanima dopuštamo da nas vode kao ovce na klanje?

Oko i razum osmoga učenika shvatili su da je linija broj 2 ekvivalentna dužini testne linije. No daje i glasno izgovara netočan odgovor kako bi se dodvorio kolegama. Jeste li ikada u povijesti pročitali kako je mišljenje bilo ispravno samo zato što je kolektivno? Kolektivnim mišljenjem najčešće manipulira manjina, a potrebu za manipuliranjem imaju moralno nezreli ljudi. Kako je divno rekao Anatole France: „**Ako 50,000.000 ljudi izrekne glupost, to još uvijek ostaje glupost.**”

Da nije bilo hrabrih antikonformista, još bismo noću palili voštarnice, a žene bismo palili na lomači stoga što imaju urokljive oči i Zemlju bismo crtali kao ravnu ploču koju nose četiri slona. Čovjek utopljen u masi i bez vlastita mišljenja ne pridonosi napretku društva. Nijedno društvo nije napravilo iskorake s konformistima, već sa svojim nerazumnim, luckastim antikonformistima.

Chopinove skladbe nisu našle put do izdavača u njegovo doba, ali zbog genijalnosti opstale su desetljećima i stoljećima. Van Goghovo umiranje u siromaštvu ne umanjuje njegov genij, više govori o nezreloj okolini slijepoj za ljepotu njegovih „Suncokreta”. Nijemci su, među ostalim, protjerali genijalni um kakav je bio Albert Einstein, samo i isključivo stoga što je bio Židov, a ostavili su maloumne po-

slušnike kakav je bio Eichmann, samo stoga što su bili Nijemci. Gotovo bez iznimke skladatelji čije skladbe slušamo, slikari čijim se slikama divimo, pisci čija bezvremena djela nadahnjuju, znanstvenici čiji su izumi poboljšali ljudski život bili su izrugivani, neshvaćeni i omraženi za svoga života, uglavnom su umirali sami, izdvojeni od mase konformista koji su odlučili protratiti svoje živote i ne ostaviti trag svoga postojanja.

NE SLIJEDI GDJE BI TE PUT MOGAO ODVESTI.
UMJESTO TOGA IDI TAMO GDJE NEMA PUTA I OSTAVI TRAG.

ralph waldo emerson

Stoga nemojte biti uvrijeđeni što konformiste uspoređuju s ovcama. Ako bolje promislim, postoji bitna razlika. Oni nisu glupi kao ovce. Ovce bez prigovora odlaze na klanje. Oni su pametniji od ovaca. Oni zastanu kako bi utvrdili kojom se brzinom kreće stado prema klaonici.

Rješenje za zdravoga, slobodnog pojedinca nije utopiti svoje mišljenje i vrijednosti u skupini s kojom se ona ne slaže, već pronaći skupinu sličnih pojedinaca koji dijele slične životne vrijednosti i ne prisiljavaju te da odustaneš od vlastita identiteta kako bi te prihvatili. Skupina kojoj istinski pripadaš neće zahtijevati da se drogiraš, da se opijaš, niti da tučeš druge kako bi te prigrlila. Skupina kojoj pripadaš prihvaća te upravo takvoga kakav jesi – savršen. Pronađite skupinu koja dijeli vaša životna uvjerenja, a ne dodvoravajte se skupini kojoj ne pripadate. Okončat ćete život u kojemu ste se svima dopadali, a sebe ste mrzili. Jednoga dana pogledat ćete sebe u zrcalo

i nećete se moći prepoznati. Ostat će samo ljuštura tijela koje je odavno napustila duša.

Na grobu će vam pisati „Bezimeni” jer ste živjeli kao da ne nosite ni ime ni poslanje.

Jedini razlog za veselje ako odlučite živjeti takvim životom – zasigurno će vam na pogreb doći mnogo ljudi.

Javno mnijenje

U sarkastičnoj izreci Samuela Butlera sadržana je sva bit javnoga mnijenja. Svatko tko odluči ne uključivati vlastiti mozak u svrhu razumna prosuđivanja, već odluči kupiti ga na televizijama, novinama, seminarima, političkim skupovima i sličnim „specijaliziranim tržnicama ideja”, izvrgnut će sebe opasnosti da mu netko razvodnjava stvarnu istinu.

Fotografirali su dane u židovskome getu Łodz. Jednu seriju fotografirao je financijski direktor geta, Nijemac Walter Genewein, a drugu seriju načinio je službeni fotograf geta, Židov Mendel Grossman. Na Geneweinovim fotografijama prikazani su razmjerno ugodni prizori vezani za gospodarske aktivnosti u getu. Zapažao je službene posjete oficira Reicha. Čak je zapažao nasmiješene Židove. Vidio je zaigranu djecu. Vidio je trgovce i kupce koji međusobno trguju, kao na bilo kojoj tržnici na svijetu. Život je bio više nego svakodnevan. Genewein ne vidi ništa čudno pa su i njegove fotografije jednako blage. Sve slike uglavnom su u boji, tehnikom i porukom.

JAVNOST KUPUJE SVOJA MIŠLJENJA KAO ŠTO KUPUJE MESO ILI MLIJEKO, PO ISTOME NAČELU – JEFTINIJE GA JE KUPITI NEGO DRŽATI KRAVU.

TO JE TOČNO, ALI VELIKA JE VJEROJATNOST DA TI MLIJEKO RAZVODNJAVAJU.

samuel butler

Na Grossmanovim fotografijama prikazan je istinski užas života u getu. Glad. Redovi za hranu. Očaj. Bolest. Beznađe. Djeca na prisilnome radu u radionicama. Posljednji poljubac majke i djeteta preko žice prije masovne deportacije djece iz geta. On vidi blato. Na fotografijama se vidi blato. Grossman ne vidi ništa normalno. Fotografira plač. Zato su njegove fotografije crno-bijele u tehnici i poruci. Kako bi paradoks bio veći, stručnjaci su utvrdili da je jedna serija fotografija načinjena na tržnici istoga dana kroz dva različita fotoobjektiva – židovski i njemački. Fotografije su po svome sadržaju toliko različite da je teško povjerovati kako je to ista stvarnost. Isti dan, ista tržnica, isti židovski geto Łodz. Stječe se dojam kako je riječ o usporednim svjetovima. Ali nema usporednih svjetova. Svaki fotograf koji prikazuje stvarnost nešto pokazuje, a nešto skriva ili ne želi vidjeti. Njegov um filtar je informacija koje želi pokazati javnosti, a neke ne želi jer ni sam to ne želi vidjeti.

Svaki novinski napis također je prikaz stvarnosti kroz nečiji objektiv, kroz nečiji filtar. Gledaš li mojim očima a ne svojima i ako ti ja

pomičem glavu kako bi vidio samo određene kadrove, tada zasigurno ne vidiš cijelu sliku. Vidio si mali komadić složena mozaika, a misliš kako si sposoban shvatiti temu velike slike.

Svaka napisana knjiga realnost je kroz nečiji filter. Ova knjiga također je filtrirana kroz moj sustav vrijednosti. Zato će neki reći kako je bolno istinita, a neki će kazati kako je sve što sam napisala bolesna laž. Knjiga je moje poimanje istine, filtrirana kroz moj sustav vrijednosti koji je jedinstven na svijetu. Istina ne piše u novinama, istina ne piše u knjigama, istina se ne vidi na slikama, istina se ne vidi na fotografijama, istina se ne čita u statističkim podacima.

Istinu ti nitko ne može reći ako je ne želiš čuti. Istinu ti nitko ne može pokazati ako je ne želiš vidjeti. Znat ćeš da je nešto istinito tek kad s time budeš živio u miru; s istinom nemaš ružne snove, s istinom ne osjećaš grizodušje, s istinom zavoliš sebe i svoje postupke. S istinom voliš sebe jer si na putu da postaneš bolji čovjek nego što si bio do sada.

U svakoj pogledanoj slici, u svakoj pročitanoj knjizi, u svakoj poslušanoj glazbi nedostaje glavni sastojak; umjetnici to namjerno izostave. To su oko gledatelja, oko čitatelja, uho slušatelja i boje njihove duše. Oni su ti koji daju konačnu interpretaciju djelima. Zato velika djela i velika zlodjela mogu uvijek ponovno zaprepastiti ili ponovno rastužiti. Promatraju ih ljudi različitih boja duše.

Zlokobne poluge

Pretpostavimo da Arhimed nije mislio na zemaljsku kuglu i njezino fizičko pomicanje. Pretpostavimo da nas je Arhimed želio podučiti sljedećemu univerzalnom zakonu. Korištenjem iznimno male sile na jednoj strani poluge, uz prikladnu polugu i oslonac, stvaramo iznimno veliku pokretačku silu na drugoj strani poluge – silu, toliko snažnu da pomiče svijet. Hitler se koristio iznimno malom silom na jednoj strani poluge, ali je imao dostatno dugu polugu i oslonac (govornicu), na koju je stao, i uspio porušiti pola Europe. Pomaknuo je svijet. Raselio je svijet. Porušio je svijet.

U svakoj organiziranoj društvenoj ustanovi (obitelji, tvrtki, državi) mogu se postupno razviti preduvjeti za tzv. **pomicanje svjetova**. Te poluge imao je Jozef Fritzl za uništenje svoje obitelji, te poluge imao je Adolf Hitler za najveći genocid židovskoga naroda, te poluge su imali otmičari aviona koji su se obušili na Twin Towerse u New Yorku, te poluge imala je Crkva kad je Inkvizicija progonila vještice, te poluge imao je dr. Josef Mengele kad je provodio eksperimente na

DAJTE MI OSOLONAC I DOVOLJNO DUGU POLUGU I POMAKNUT ĆU SVIJET.

arhimed

ljudima u Auschwitzu, te poluge ima Cosa Nostra kako bi Sicilijance prisilila na poštovanje zakona šutnje, te poluge imaju direktori ili uprave kad mobbingom uništavaju karijere svojih kolega. Svi sastojci trebaju biti sadržani kvalitativno, a ovisno o njihovoj kvantiteti i omjerima događaju se manje, veće ili katastrofalne posljedice.

Sastojci za **zlokobne poluge**:

1. hijerarhijska struktura i skupno raslojavanje
2. zlonamjerna i manipulativna autoritativna figura
3. poslušnici
4. dehumanizirana žrtva
5. naučena bespomoćnost
6. postupno odvijanje plana
7. vjera u ispravnost onoga što autoritativna figura i poslušnici čine žrtvi
8. ozračje straha zbog neposlušnosti
9. obmanjivanje i održavanje neukosti
10. odluka

1. Hijerarhijska struktura i skupno raslojavanje

STABLO NAZIVAMO PREMA NJEGOVI PLODOVIMA, A ČOVJEKA PREMA NJEGOVI DJELIMA.

ralph waldo emerson

O d prvoga očiglednog skupnoga raslojavanja 1933. godine u Njemačkoj do otvorenoga proglašenja o početku fizičkoga istrebljenja Židova 1941. godine proteklo je gotovo osam godina. Priznajući postojanje više arijevske rase i nižih rasa te ljudi u koje su spadali Židovi, Romi, homoseksualci, Jehovini svjedoci, osobe s psihičkim retardacijama i osobe s tjelesnim nedostacima počelo je raslojavanje njemačkoga društva i stvoren je program za buduće monstruozne zločine prema ljudima koji su obilježeni kao niže vrste. S jedne strane postojale su podskupine ljudi kojima se pripisivalo zlo, bolesti, nasljedne anomalije i devijacije, a s druge strane bila je viša arijevska rasa s tendencijom razvijanja u prototip idealnoga čovjeka. Skupno raslojavanje u praksi prešlo je u zakone. Podjela ljudi dobila je i zakonski okvir. Zakon je bio psihološki štit iza kojega su se ugodno smjestili izvršitelji zakonskih akata. Jednom kad je zamisao ozakonjena, više se nije propitivala.

U današnjim zakonima većine demokratskih država ne postoji podjela ljudi *de iure*, ali svjedoci smo podjele *de facto*. Usudujem se

ustvrditi kako nas činjenica što ne živimo ono što propovijedamo, u zakonima čini još većim licemjerima od Hitlera.

Zar nisu otac i majka važniji od djece, zar nije direktor poduzeća važniji od čistačice, zar nije liječnik važniji od desničara (ako su liječnici trenutačno na vlasti), zar nije ministar važniji od svoga vozača, konačno, zar nije i naš Bog važniji od njihova Boga? Skupno raslojavanje u obitelji, radnim organizacijama ili državi UVIJEK dovodi do ZLA.

U igri „Pomicanja svjetova” odmah je jasno kako svi igrači nemaju isti status. Bog (ili više bogova) na višoj su poziciji u društvu u kojemu postoje barem dva pojedinca ili dvije skupine ljudi koji se međusobno doživljavaju različitim i s različitim ovlastima u odnosu jednih prema drugima. Najčešće nekolicina ljudi ustvrdi kako je bolja od drugih po nekim svojim kvalitetama, a koje drugi ne posjeduju i na taj način odmah zauzimaju dominantni položaj prema ostalima. Bilo da je riječ o stvarnome hijerarhijskom poretku *de iure* (bolnice, ustanove, države) ili nametnutome poretku *de facto* (obitelj, mafija, otmičari), poredak trebaju priznavati obje strane. Sva zla, tu spada i posluš, nastaju stoga što se ljudi ne doživljavaju jednakima. Neki su bolji, a neki gori. Neki imaju veća, a neki manja prava. Neki znaju što je najbolje za sve, a neki ne znaju ni što je najbolje za njega samoga. Tada počinje utrka dominacije.

Lijek: Svi su ljudi jednaki, samo obavljaju različite poslove ili poslanja. Kako bismo shvatili tu jednostavnu činjenicu koju smo čuli

svi a nikada nismo živjeli, učinite sljedeće. Pogledajte svoju ruku i recite koji vam je prst najdraži. Zasigurno vam je neki najdraži. Sada, molim vas, uzmite sjekiru pa ostale prste koji su vam manje dragi otkinite s ruke. Vi ste normalni ljudi koji nikada ne biste poslušali tu besmislenu naredbu i otkidali svoje prste samo stoga što su različite duljine, boje ili ljepote. Ipak, ima toliko maloumnika koji svakodnevice uzimaju „sjekire” u ruke kako bi s lica Zemlje maknuli „drugačije” ljude. Dok ne pronađeš barem jedan razlog zbog kojega bi bilo razumno otkidati prste koji su ti manje dragi ili razlog zbog kojega se isplati svih pet prstiju poravnati sjekirom da budu iste dužine, ne usuđuj se tlačiti ljude koje smatraš drugačijim od sebe. Ni u jednome ni u drugome nema smisla.

2. Zlonamjerna i manipulativna autoritativna figura

TIRANIN UMRE I NJEGOVA VLAST PRESTAJE.
MUČENIK UMRE I NJEGOVA VLAST POČINJE.
soren kierkegaard

*O*dobri Bože! Kakav je ovo čudan fenomen? Kako bismo ga mogli nazvati? Koja je narav ove nesreće? Kakav je grijeh to ili bolje kakva je to degradacija? Vidjeti neprekidno mnoštvo ljudi ne samo u posluhu već tjerano na servilnost? Ne vođeni, već tiranizirani? Ti bijednici nemaju imetka, ni srodnika, ni ženu, ni djecu, čak ni život koji bi mogli nazvati svojim. Podnose pljačku, obijest, okrutnosti, ne zbog barbarskih hordi zbog kojih moraju proliti krv i žrtvovati živote već zbog jednog čovjeka; ne zbog Herkula ili Samsona, već zbog jednog malog čovjeka. Najčešće je taj isti mali čovjek najplašljiviji i najženskastiji u cijeloj državi, njemu je miris baruta nepoznat i neodlučan je na viteškim turnirima; ne samo bez energije za vođenje ljudi vlastitom snagom već najčešće nedovoljno muževan za odlazak u krevet s običnom ženom.¹²

La Boetie je u pravu. Autoriteti kojima se najčešće pokoravamo više su nalik na Čarobnjaka iz Oza nego na Herkula, vješti su u opsjenama, skriveni iza velikih zastora koji se u igrama svjetla i sjene čine mnogo većima nego što zapravo jesu, a u igrama akustike čini se

¹² Etienne de La Boetie, „The Discours of Voluntary Servitude”. Prijevod na engleski Harry Kurz

kako im je glas dubok, opasan i prijeteći. No ako imate dječju radoznanost, pa kao Dorothy povučete zavjesu (najčešće dimnu), vidite kako je taj autoritet kojemu ste predali svoju slobodu i zbog kojega ste odustali od vlastita razuma mali čovječuljak piskutava glasa koji sam ne bi mogao uplašiti ni grlicu na grani. Autoritativne ličnosti kojima se bez prigovora prepuštamo da nas vode često nisu autoriteti ni u vlastitu domu.

Osoba koja izdaje naredbe treba biti autoritativna figura u očima poslušnika. Autoritativna figura ne treba nužno biti nadređena *de iure* i *de facto*. Važnije je kako poslušnik percipira njezin status u svome mentalnom sklopu. Kao promatrač vojne parade na glasnu naredbu zapovjednika „glava lijevo”, glavu lijevo okreću samo vojnici, a ne i promatrači jer zapovjednik je autoritativna figura svojemu vođu, a ne svima nazočnima na paradi.

Autoritativna figura zaista može biti nadređena u hijerarhijskoj strukturi, što može podrazumijevati veći ili manji stvarni autoritet nad poslušnikom. Stvarni autoritet podrazumijeva i mogućnost kazne ako ne udovoljimo željama autoriteta. No mnogo je zanimljivije promatrati ponašanje prema „umjetno stvorenome autoritetu”, kao u slučaju Milgramova eksperimenta, kad je autoritet u očima poslušnih učitelja zaslužen statusom „znanstvenika s prestižnoga sveučilišta”. Pretpostavljam kako su učitelji sudionici Milgramova eksperimenta zaključili sljedeće: *Ovaj gospodin uvaženi je znanstvenik s prestižnoga Yale Universityja. U prostorijama sveučilišta odvija se znanstveni eksperiment radi općega dobra (znanstveno proučavanje utjecaja kazne na učenje). On kao znanstvenik zna što radi bolje od*

mene. Ja sam počašćen što sudjelujem u doprinosu znanosti. Nije mi najugodnije kažnjavati druge ljude, ali nije na meni da zaključujem o „putovima znanosti”. Nastojat ću što bolje odraditi „svoj dio posla” kako bi zadovoljio visoke zahtjeve znanstvene struke.

Sada, molim vas, još jedanput pročitajte navedene zaključke, imajući na umu kako su na sličan način razmišljali asistenti dr. Jozefa Mengelea, uvaženoga genetskog antropologa, kad su šivali dvoje romskih blizanaca leđa uz leđa kako bi znanstveno utvrdili koliko dvojajčani blizanci mogu preživjeti ako ih spoje kao sijamske blizance. Morali su tako razmišljati da ne čuju jauke dvoje djece čija leđa šivaju, čija se tijela gnoje i koja umiru u najtežoj zamislivoj agoniji. Morali su u to vjerovati kako ne bi čuli krikove koji su bili preglasni za ljudsko uho. To su krikovi koje uho ne čuje, samo duša čuje takve krikove, ako je imaš. Tada čuješ krikove i kad te nagovaraju uvaženi genetski antropolozi... i drugi uvaženici... tada mu odgovoriš: „Dr. Mengele, ovo je ipak dijete. Na dijete ne dižem ruku. Tako sam odlučio, dr. Mengele, inače neću moći živjeti u miru od onoga dana kad moja savjest nadglasa vašu trenutačnu slavu.”

Lijek: Podizanje razine svijesti o stvarnome autoritetu. Svaki pojedinac rođen je slobodan. Rođenjem je dobio jedini dar koji će mu u životu trebati – slobodnu volju. Ne postoje stvarni autoriteti koji bi mogli narediti provedbu bilo koje aktivnosti koja se kosi s vašim vlastitim uvjerenjima i slobodnom voljom. Svjesno odaberite moralne autoritete u svome životu i pazite na to da i njih stalno preispitujete. Jedini stvarni autoritet jest vaše moralno poimanje dobra

i zla. Nikada ne bismo smjeli počinuti djela motivirana strahom od kažnjavanja ili djela koja očigledno štete nekome drugom ljudsko-me biću.

Nikada nije kasno postati bolji čovjek.

3. Poslušnici

NE MOŽEŠ NAPRAVITI ČOVJEKA AKO USPRAVIŠ OVCU NA ZADNJE NOGE.

ALI AKO USPRAVIŠ STADO OVACA NA ZADNJE NOGE, MOŽEŠ DOBITI SKUPINU LJUDI.

max beenbohm

Poslušnici su uvredljiva i sramotna kategorija ljudi. Poslušnik je čovjek koji je prepustio vlastitu slobodu, stavove i uvjerenja o dobru i zlu drugome čovjeku od krvi i mesa jer ga smatra važnijim i vrijednijim od samoga sebe. Poslušnik je predao kormilo vlastita života u ruke *strancu* kojemu vjeruje više nego sebi samome. Poslušniku naredbe dolaze odozgo. Poslušnik ih nikada ne propituje ako dolaze odozgo jer ih uzima kao „nepogrešive istine”. Poslušnik ne propituje ni svoje ni postupke autoriteta. Poslušnik nema vlastita uvjerenja ni o čemu, pa tako nema ni vlastita života. Poslušnik suočen s posljedicom svojih djela nije sposoban priznati kako su to „platna koja je upravo on pomogao naslikati”. Poslušnik je gori od svinje jer dok svinja ciči i bježi po dvorištu kad shvati da je pokušavaju zaklati, poslušnik ne pusti ni glasa i dobrovoljno se preda bez bitke. Poslušnika usporediti sa svinjom uvreda je nanesena svinji. Poslušnik je uvrijedio prirodu koja mu je podarila divljinu, intuiciju i žar za opstankom jer te darove nikada nije koristio. Poslušnik je robot. Poslušnik je instrument u tuđim rukama. Poslušnik je samo tužna sjena tamo gdje je trebao biti čovjek. Poslušnik je najsličniji marioneti. Može biti ludo zabavan ili bolno tragičan, ovisno o lutkaru koji ga pokreće. Poslušnik je uvreda za ljude i njihov prirodni opstanak.

Lijek: Ljudi nisu rođeni kako bi bili instrumenti u tuđim rukama. Ljudi su rođeni da pronađu i obilježe svoj životni put. Ljudi su rođeni da prožive svoju „osobnu legendu” i ostave trag svoga boravka na svijetu. Ljudi trebaju težiti zvjezdanu sjaju, a ne prašini. Sjetite se „Opomene”.

Opomena

Antun Branko Šimić

*Čovječe pazi
da ne ideš malen
ispod zvijezda!*

*Pusti
da cijelog tebe prođe
blaga svjetlost zvijezda!*

*Da ni za čim ne žališ
kada se budeš zadnjim pogledima
rastajo od zvijezda!*

*Na svom koncu
mjesto u prah
prijedi sav u zvijezde!*

Nikada nije kasno postati bolji čovjek.

4. Dehumanizirana žrtva

AKO NAS BOCKAŠ, ZAR NE KRVARIMO?

AKO NAS ŠKAKLJAŠ, ZAR SE NE SMIJEMO?

AKO NAS TRUJEŠ, ZAR NE UMIREMO?

A AKO ZGRIJEŠIŠ PREMA NAMA, ZAR SE NEĆEMO OSVETITI?

william shakespeare

Naše vjerovanje prema kojemu druge ljude doživljavamo različitima od sebe osnovni je preduvjet za priču o dominaciji. S pozicije dominacije uzimamo sebi pravo raspolagati sudbinama i životima ljudi koje smatramo podređenima ili sebi inferiornima. Procjene i obilježja koja im dajemo vrlo često imaju za cilj što više ih dehumanizirati kako bismo im mogli, olakšane savjesti, nanijeti manje ili veće zlo. Predrasude su najveći znak ignorancije. Usporedbe Židova s glodavcima, filmski uraci u kojima su scene iz njihovih života opisivane kao primjeri inferiornih ljudi, isticanje njihove tjelesne različitosti u odnosu na Nijemce i slično, samo je bio dio promidžbe radi dehumanizacije. Dehumanizacija Židova zahtijevala je poseban angažman jer je bila riječ o ljudima bijele rase pa time identične tjelesne pojavnosti kao i Nijemci. Rasno identične sunarodnjake trebalo je prikazati bitno različitima. Dehumanizirati ljude različite rase i različitih vjerskih uvjerenja lakše je zbog tjelesne različitosti koju u pojavnosti ima Vijetnamac u odnosu na Amerikanca. Zbog pojma „različitosti” koji su stvorili ljudi ratovi između „različitih” ljudi postaju mogući, a posebice monstruozi mogu biti ratovi među ljudima različitih rasa, o čemu svjedoče okrutnosti vijetnamskoga rata ili rata u Iraku.

Da bi čovjek mogao nauditi drugome čovjeku i pritom ne imati problema s vlastitom savješću, njegov um sam stvara ili prihvaća tuđu priču u kojoj sva negativna svojstva i svoje frustracije transferira na žrtvu. Praksa samozavaravanja vrsta je psihološkoga štita iza kojega je 80 milijuna Nijemaca pronašlo utočište od vlastite savjesti. Rat koji su počeli nazvali su „sudbonosnom borbom za njemački narod”, što je bila neistina, ali prava uгода za ljude koji su trebali eliminirati 11 milijuna sunarodnjaka i dati tome smisao s kojim možeš nastaviti živjeti.

Prva kategorija nesretnih ljudi koja je istrebljena za Hitlerove vlasti bile su osobe s mentalnim retardacijama i osobe s fizičkim nedostacima, odnosno svi oni koji se nisu uklapali u Hitlerovu viziju arijevske nadržase. Hitlerova biološka vojska, naziv za tisuće liječnika i medicinskih sestara, bila je posebno indoktrinirana i obučavana da provede sterilizaciju i eutanaziju približno 300.000 njemačkih građana s mentalnim i tjelesnim nedostacima. Tada je počelo putovanje koje će liječnike pretvoriti u legalne ubojice. Savjest im se skrila iza „višeg državnoga cilja” stvaranja prvoga naraštaja arijevacu pa su ubojstva bila lakše prihvaćena. Oni se nisu doživljavali ubojicama, nego kreatorima. Od prve dobrovoljne sterilizacije 1939. godine, pa do obvezne sterilizacije nije prošlo mnogo vremena. Promidžbene kampanje oko besmisla života tih ljudi uzele su maha tako da je prvi dobrovoljni slučaj predaje novorođenčeta s teškim tjelesnim anomalijama, kako bi se obavila eutanazija, zabilježen upravo u njemačkoj obitelji.¹³

¹³ Slučaj Knauer – 20. veljače 1939. godine zaprimljen je prvi zahtjev za „ubijanje iz samilosti” (Gnadentod), u povodu rođenja djeteta imena Gerhard Herber Kreischmart. Dijete je rođeno bez jedne ruke i jedne noge. Hitler je poslao svoga osobnog liječnika Karla Brandta da posjeti dijete u bolnici u Leipzigu kako bi utvrdio njegovo stanje. Budući da su se navodi iz pisma djetetova oca pokazali „valjanima”, nad djetetom je obavljena eutanazija 25. srpnja 1939. godine.

Nakon slučaja Knauer otvorena je Pandorina kutija. Hitler je autorizirao dr. Karla Brandta da nastavi s rješavanjem sličnih slučajeva. Prvi posebno obučavani naraštaji medicinskoga osoblja koji su trebali provoditi eutanaziju pripadali su elitnim skupinama u vladajućemu režimu. Većina njemačkih liječnika počela je karijeru nakon progona židovskih kolega i kolega komunista godine 1933. iz svih bolnica i zdravstvenih ustanova. Nacistička partija obećavala je siguran posao velikome broju mladih liječnika koji su prepoznali iznimnu prigodu za razvoj vlastitih karijera gotovo preko noći. Liječnička struka, kako je to Führer isticao u više navrata, postala je elitna skupina na kojoj je počivala budućnost Njemačke. Zadojeni novim idealizmom i mogućnostima brzoga napredovanja u karijeri, nisu ni shvatili kako počinju putovanje koje će ih pretvoriti u „državno legalizirane ubojice” i najveću sramotu kolektivnoga zlodjela liječnika i medicinskoga osoblja u povijesti civilizacije.

Osnivani su takozvani zdravstveni sudovi te su liječnici dobili ovlasti da kao suci na sudovima zadiru u obiteljske zdravstvene kartone i sve psihičke i fizičke malformacije uočene kod članova obitelji prijavljuju sudovima. Prva plinska komora u Njemačkoj bila je namijenjena toj „podvrsti njemačkih sunarodnjaka”, u kojoj su okončali živote oko 100.000 ljudi. Proces je u javnosti nazvan „bezbolno medicinsko rješenje olakšavanja života koji nije život”, a ljude su ugušili plinom.

Tijekom vremena to „bezbolno medicinsko rješenje” primijenilo se i na „konačno rješavanje židovskoga pitanja”, koje je povuklo slič-

nu primjenu i na „rješavanje romskoga pitanja, pitanja Jehovinih svjedoka, pitanja komunista i ljevičara, pitanja homoseksualaca” i još mnogih drugih „pitanja” koja su rezultirala istim odgovorom – fizičkim istrebljenjem s lica Zemlje.

Zaprepašćuje Eichmannovo vjerovanje kako Židovi prihvaćaju da se provede „konačno rješenje” gdje bi im se osiguralo „čvrsto tlo pod nogama” i kako je bilo u interesu Židova da što prije odu iz zemlje, a on (Eichmann) im je u tome rado pomagao. Iskrivljavanje činjenica i potpuno poricanje istine toliko godina nakon završetka rata bilo je zaprepašćujuće, ali očekivano. Ljudski um ne može prihvatiti „toliko monstruožnu posljedicu svoga čina” pa se brani na sve moguće načine upravo poricanjem čina, poricanjem ozbiljnosti čina ili poricanjem vlastite odgovornosti u činu.

U napadu na skupinu kao i u napadu na pojedinca napadaču je potrebno da žrtvu doživi kao nevrijednu osobu (glupan, kurva, ludak) ili skupinu kao ljudsku podvrstu (crnci, bijelci?), koja zaslužuje kaznu zbog svoga ponašanja ili obilježja kako bi se napadači lakše mogli nositi s posljedicama svoga djela. Gotovo bez iznimaka muž koji pretuče ženu tvrdi kako ga je ona na to prisilila zbog svoga ponašanja (presporo je hodala, zavodila je druge muškarce, dugo se zadržala u prodavaonici, opet nije dobro izglacala košulju, opet je rodila kćer i tomu slično).

U velikom kolektivnom istrebljenju, kao što je bio holokaust, demonizacija Židova počela je godinama prije otvaranja prvoga kon-

centracijskog logora. U medijima se postupno počelo s organiziranim promidžbom radi stvaranja mentalnoga sklopa u kojemu će biti iznimno lako, čak neizbježno, napasti žrtvu ili je prisiliti na to da napusti Njemačku jer u protivnome žrtva će napasti njih.

Lijek: Propitivanje vlastitoga mišljenja o „protivniku” ili „skupini protivnika” nad kojima se provodi dehumanizacija. Postavljanjem jednostavnih pitanja o vlastitim osjećajima prema drugome čovjeku ili skupini ljudi može se izbjeći upadanje u zamku nerazumna progona pojedinca ili skupine u ime i za korist autoriteta. Upitati se ugrožava li mene osobno ta osoba ili skupina ili autoritet ima osobni interes prikazati ih neprijateljima jer se samo on osjeća ugroženim. Imam li vlastito iskustvo s tom osobom (skupinom), kad sam ih doživio kao ugodne, prijateljske, dobrohotne osobe. Propitajte se osjećate li to osobno kao neprijateljstvo ili vam je osjećaj nametnut odozgo. Svi su ljudi jednaki. Kad bismo tu istinu živjeli, a ne samo izgovarali, nikada ne bi bilo potrebe za dominacijom nad drugim ljudima, a time ni za ratovanjem.

Nikada nije kasno postati bolji čovjek.

5. Naučena bespomoćnost

SAMO MRTVE RIBE PLIVAJU NIZ POTOK.

malcom muggenridge

U pokušaju dodatna proučavanja psihološkoga stanja depresije američki psiholog Martin Seligman 1967. godine postavio je niz eksperimenata na Cornell Universityju, koji su rezultirali teorijom naučene bespomoćnosti (Learned Helplessness Theory). Prema teoriji naučene bespomoćnosti, pojedinac je uvjeren kako bez obzira na to što on učinio da poboljša neku bolnu situaciju neće postići rezultat. Pojedinac doživljava kako je specifičan događaj izvan njegove moći pa stoga ne poduzima nijednu aktivnost da izbjegne bolnu situaciju. Iz svoga prethodnog iskustva ili, što je još gore, iz iskustva drugih ljudi koji su se našli u sličnoj situaciji naučio je kako ništa nije pomoglo te stoga pojedinac ne pokušava djelovati.

Seligman je proučavao skupine pasa. Psi koji su u prvome eksperimentu bili vezani te izloženi elektrošokovima u kavezu nakon nekoliko pokušaja uzmicanja od elektrošokove naučili su – što god oni učinili, nisu uspjeli umaknuti elektrošokovima. Stoga, stavljeni u potpuno novu situaciju – gdje nisu bili vezani i imali su otvorena vrata kaveza – psi bi reagirali identično kao u prethodnome slučaju kad su zaista bili vezani lancima – nisu pokušali pobjeći iz kaveza. Ležali bi bespomoćno, iako bi drhtali od elektrošokova.

Za dvanaestogodišnjih masovnih deportacija Židova, Roma i ostalih omraženih skupina u Hitlerovoj Njemačkoj u koncentracijske logore na istoku Reicha naučena bespomoćnost tih nesretnih ljudi postala je tihi sudionik u istrebljenjima. Kako inače objasniti zaprepašujuću činjenicu da je konvoje od po 15.000 deportiranih ljudi pratilo stotinjak ili dvjestotinjak njemačkih vojnika bez ikakva incidenta deportiranih ljudi koji su odlazili u susret sigurnoj smrtnoj presudi. Još je užasnije promatrati uredno složenu odjeću prije samoga ulaska u plinske komore prema kojima bi mase ljudi koračale u tišini, u redu jedni iza drugih, uredno bi se svukli, bez buke ulazili u plinske komore i ispustili posljednji dah pomiješan s *Zyklonom B*, najčešće bez prigovora.

Hitler je očigledno iznimno dobro poznao taj aspekt ljudske psihe i bio je, vjerojatno, svjestan kako u eliminaciji i žrtva treba obaviti „svoj dio posla” na vlastitu uništenju. Obmana žrtve u kombinaciji s naučenom bespomoćnošću žrtve gotovo je siguran put prema vlastitu uništenju. Što više ljudi doživljavaju neki događaj kao nešto izvan vlastite kontrole ili kao nepredvidljiv, veća je vjerojatnost da će se koristiti naučenom bespomoćnošću te se predati bez pokušaja reakcije ili borbe.

Budući da ljudi najviše znanja u svome životu stječu upravo imitacijom drugih ljudi (*vicarious learning* ili *modeling*), iznimno je važno koje osobe, vrsnost i ponašanja pojedincac uzima kao uzor. Imitirajući bespomoćne, agresivne ili ljude koji su odustali od vlastitih snova ili ideala može biti pogubno, posebice za mladost kojoj su potrebni mentori.

Lijek: Ljudi nisu bespomoćni, ali prečesto vjeruju kako to jesu. Ljudsko tijelo ima neograničen potencijal. Um je kočnica. Tijelo se predaje nakon što um potpiše kapitulaciju. Pregovarajte s vlastitim umom „u što vjeruje o ovoj situaciji”. Razboriti ljudi na svaku situaciju gledaju kao na novi izazov jer ih prethodna negativna iskustva mogu samo spriječiti u pokušaju rješavanja te situacije. Za uspješne ljude ne postoje poznate situacije. Svaka je situacija nova. Albert Einstein definirao je maloumnost kao situaciju kad iznova radite istu stvar na isti način, a očekujete drugačije rezultate. Kako bi pak Albert definirao fenomen „kad ništa ne poduzimaš, a očekuješ drugačije rezultate?” Za znanstveno objašnjenje te opcije očekujem da se javi netko iz hrvatskih znanstvenih krugova.

Nikada nije kasno postati bolji čovjek.

6. Postupno odvijanje plana

AKO NE KONTROLIRAŠ VLASTITI UM, NETKO DRUGI HOĆE.

john allston

Milgram smatra kako se postupnim blažim naredbama – koje s vremenom poprime sve intenzivnije zahtjeve autoriteta prema pretpostavljenom – stvori odnos iz kojega podređena osoba smatra kako bi bilo „neprimjereno” napustiti eksperiment kad je već počela sudjelovati u njemu. Postupnost u intenzitetu naredbi u laboratoriju simulirana je početnim blažim elektrošokovima, a kulminirala je naređivanjem davanja iznimno jakih (za život opasnih) elektrošokova.

Važno je shvatiti kako se naređivanje i izgradnja bolesnoga posluha nikada ne ostvaruje odmah, već postupno. Kod Hitlera uočena je ista postupnost ostvarivanja plana. Hitlerova zamisao o čistoj Njemačkoj provedena je postupno, od početne ideje sterilizacije svih mentalno retardiranih građana do sugestije o dobrovoljnoj eutanaziji mentalno retardiranih građana preko prisilne emigracije Židova u Izrael ili na Madagaskar, deportacija u radne logore gdje su trebali boraviti prije emigracije u Izrael, do masovnih istrebljenja u samim logorima, kad je zbog rata zastao cijeli svjetski transport pa se židovsko pitanje rješavalo *in loco*. Da je Hitler 1933. godine svojim članovima stranke naredio da odmah počnu s masovnim istrebljenjima, zasigurno ne bi uspio pridobiti toliko sudionika. Novaku u mafi-

jaškim organizacijama u početku se ne dodjeljuju zadaci ubijanja. Novak postupno odraduje manje zadatke za klan, koji s vremenom prerastaju u sve ozbiljnije, užasnije i opasnije zadatke. Slobodna volja slama se postupno, a mjesto slobodne volje zauzima posluš i svijest automata kad pojedinac zaista postaje instrument u rukama osobe koja upravlja njegovim umom.

Kako protječe vrijeme, posluš se širi kao tumor ili požar. Tumor zahvaća okolno zdravo tkivo i širi se po njemu a plamičak vatre zahvaća okolno suho lišće i grane i razvija se u požar. Bolesna zamisao u glavi autoriteta naredba je poslušniku i razvija se u manji, veći ili užasni zločin. Otvorite oči kako biste mogli izići iz bolesnoga odnosa u kojemu s vama manipuliraju prije nego što postane prekasno. Pčela se može obraniti dok ne uđe u bocu, ali u boci njezina sudbina ovisi o vašoj dobroj volji da je pustite ili zadržite. Nemojte se zbog lizanja slatkoga nektara dovesti u životne situacije u kojima netko drugi odlučuje hoćete li izići ili ostati u boci.

Lijek: Podizanje razine svijesti u vezi s moralnošću naredbi i posljedica koje izvršenja naredbi mogu izazvati užoj i široj društvenoj zajednici. Nikada nije kasno ni neprimjereno odstupiti od naredbe autoriteta ako smatrate da nije u skladu s vašim moralnim načelima. Vlast koju ima autoritet isključivo je ono što mu daju poslušnici. Autoritet bez poslušnika nije autoritet, kao što plamičak bez suhog lišća ne može prerasti u požar.

Nikada nije kasno postati bolji čovjek.

7. Vjera u ispravnost onoga što autoritativna figura i poslušnici čine žrtvi

NE VJERUJ NIČEMU, NEOVISNO O TOME GDJE SI TO PROČITAO ILI TKO JE TO REKAO, ČAK I AKO SAM JA TO REKAO, AKO SE NE SLAŽE S TVOJOM PROSUDBOM I TVOJIM ZDRAVIM RAZUMOM.

budha

Učitelji u Milgramovu eksperimentu vjerovali su kako provjeravaju „kako kazna utječe na učenje”; asistenti dr. Jozefa Mengelea vjerovali su da provjeravaju „znanstvene pretpostavke stvaranja nadržase”; učenici pokreta „The Third Wave” vjerovali su kako su posebna odabrana skupina američkih srednjoškolaca koje će podučiti tajnama moći i uspjeha; sljedbenici Jima Jonesa vjerovali su da će u Guyanei pronaći raj na Zemlji.

Na temelju svih primjera u povijesti očigledno je samo jedno – ljudi mogu povjerovati gotovo u sve. Što je u društvu veći kaos, ljudi su podložniji sugestijama. U iznimno kaotičnim stanjima koja zaokuppe **svijest** ljudi dobri govornici i manipulatori mogu vrlo lako utjecati na njihovu **podsvijest**; te sugestije mogu ići toliko daleko da se ljudi uvedu u stanje blage ili jače hipnoze. U najokrutnijim pričama u povijesti nisu sudjelovale životinje, nego ljudi koji su povjerovali. Ako na to gledamo s vremenskim odmakom, čudom se čudimo

kako su se neke priče uopće mogle zbiti, a ipak... Bog je znao kako čovjek može povjerovati u sve. Zato je Bog u svojoj beskrajnoj mudrosti obdario čovjeka vlastitim razumom koji mu je trebao poslužiti kao štiti od upadanja u zamke koje mu postavljaju drugi ljudi. No ljudi u društvenim zajednicama rijetko uključuju mozak, a još se rjeđe posavjetuju s vlastitim razumom. Zato, iznova, iznova i iznova upadaju u iste, iste i iste zamke.

Lijek: Ne postoji obrazloženje kojim se može opravdati mučenje, sakaćenje, uskraćivanje slobode, ugnjetavanje ili ubijanje drugih ljudi. Nakon svih ugodnih priča koje su nam ispričali ili koje ispričamo samima sebi ostaju goli aktovi vlastitih postupaka. Nečije pravo na život uskratili smo ubojstvom ili smo mu zagorčali život mučenjima, sakaćenjima, uskraćivanjem slobode i psihičkim zlostavljanjima. Sve što ti govore kako bi te poticali na bezumlje, kao i sve što sam sebi govoriš kako bi umirio vlastitu savjest, nije ništa drugo nego priča na početku koja te je navela da podigneš ruku na drugoga čovjeka. Goli akt ostaje i kad govori utišaju. Tada možda začuješ ono što si trebao čuti prije samoga čina – ZDRAVI RAZUM. Možda prekasno?

Nikada nije kasno postati bolji čovjek.

8. Ozračje straha zbog neposluha

NESURADNJA SA ZLOM PODJEDNAKA JE DUŽNOST KAO SURADNJA S DOBROM.

mahatma gandhi

Neposluh se uvijek kažnjavao. Što je veća diktatura pojedinca ili totalitarniji sustav vladanja, bilo da je riječ o obitelji, društvenoj ustanovi ili državi, to su kažnjavanja neposluha javnija i teža. Neposlušnika treba kazniti odmah i jako kako bi se na njegovu primjeru pokazalo svima ostalima da ga ne smiju slijediti. Tiranin zna kako ljudi najviše uče imitiranjem i stoga je njemu iznimno važno da svojim neposluhom ne imitiraju protivnike tiranina. Sva sramoćenja i kažnjavanja neposlušnih pojedinaca u povijesti bila su javna i iznimno bolna. Za pojedinca.

Budući da je svako ljudsko ponašanje motivirano traženjem ugone i izbjegavanjem boli, pojedinac sada i uvijek odlučuje što je za njega trenutačno bolnije i to nastoji izbjegavati. Zato većina ljudi unatoč tome što su očevici nepravde ne reagira. Sklanjaju poglede i hine nezainteresiranost jer u tome trenutku to zaista možda nije njihov problem. No problem tiranije prije ili poslije postaje svačiji problem. Nitko nije izuzet. Samo što neki stradaju odmah, a neki nešto poslije. Zar Nijemci nisu mislili kako ludilo Adolfa Hitlera nije njihov problem jer su pripadali „pravoj skupini” omiljenih luđakovih ljudi?

Vjerovali su kako samo Židovi imaju problem i stoga su odlučili odvratiti pogled od njihovih muka. No nisu li stradali i sami, mnogo intenzivnije nego što su to miljenici „oca nacije” mogli očekivati? Zar ne bi bio manji problem da žena koju muž već prvih dana braka tuče i siluje odmah napusti muža ili treba pričekati sa svojom odlukom dok muž ne pretuče ili siluje njihovu zajedničku djecu? Zar nije uvijek manji problem ako se tiranija pokuša zaustaviti na početku nego, uz blagoslov naše poslušnosti, tada kada tiranija uzme maha?

Sjetite se istinite priče Oskara Schindlera, austrijskoga poslovnog čovjeka, koji je na nagovor svoga računovođe Itzhaka Sterna spasio živote gotovo tisuću Židova jer ih je zaposlio u svojoj tvornici. Ponovno pogledajte završetak filma i pokušajte shvatiti koliko ljudi i njihovih potomaka danas hoda Zemljom samo stoga što jedan čovjek nije odvratio pogled od njihovih muka? Tada zaplačite nad sobom i nad svima onima koji odvrćaju poglede da bi trenutačno olakšali svoj život. Plakat ću i ja zajedno s vama jer znam da nam budućnost donosi mnogo goru bitku sa svim onim duhovima s kojima se nismo suočili kad je to trebalo. Kako tada boli...

Lijek: Neka vas kazne zbog neposluha ako tako prosvjedujete protiv nanošenja nepravde drugim ljudima. Boljet će vas šibanje i sramota, ali ta bol neusporedivo je manja od grizodušja s kojim žive oni koji okreću glavu ne želeći gledati tuđe muke. Ne surađujte i ne slijedite naredbe kojima se psihički i fizički obrušavate na druge ljude jer ćete stradati od istoga nalogodavca, samo malo kasnije.

Nikada nije kasno postati bolji čovjek.

9. Obmanjivanje i održavanje neukosti

NIČEMU NE VJERUJEMO TOLIKO ČVRSTO KAO ONOME O ČEMU NAJMANJE ZNAMO.

Michel de Montaigne

Velečasni Jim Jones nadzirao je vjerovanja svojih sljedbenika u Guyanei putem razglasa samo jednom radiopostajom na kojoj je jedino on govorio, a njih 918 slušalo i povjerovalo. Hitler je nadzirao vjerovanja svojih državljana u Njemačkoj putem radija samo na jedome kanalu na kojem je on govorio, a njih 80,000.000 slušalo i povjerovalo. Jozef Fritzl nadzirao je vjerovanje svoje zatočene djece u podrumu samo jednim dopuštenim kontaktom, s njime osobno. On je govorio, a oni slušali i povjerovali. Nijedan tiranin ne dopušta slobodu svijesti jer slobodna svijest uočava mnogobrojne mogućnosti života pod tiranijom, a ako tiranin nema poslušnike kojima se hrani, gubi se smisao njegova postojanja. Zato tirani vole radioprijamnike i samo jednu radiopostaju. Vole istinu samo iz jednih usta.

Sve ljude, dok ostaju ljudi, na pokoravanje se može natjerati silom ili obmanom – kazao je La Boetie o jedinim načinima pokoravanja čovjeka koji je rođen biti slobodan. Primoravanje silom zahtijeva priličnu energiju, sredstva i ljudstva na strani onoga koji želi pokoriti drugoga čovjeka ili veću skupinu ljudi. Stoga se svi veli-

ki diktatori služe drugim načinom koji ne zahtijeva veliku energiju, sredstva i ljudstvo, samo dobro uvježbane govore ili oznake – čime će obmanuti ljude koje žele držati u pokornosti. Na glavnome ulazu u mnogobrojne koncentracijske logore bio je slogan „Arbeit macht frei”.¹⁴ Tom „oznakom za obmanu” obmanulo se sve zatvorenike kako bi se održao mir velike mase ljudi koji su zbog toga natpisa vjerovali kako ulaze u radni logor u kojemu će, ako budu dobri radnici, moći vratiti svoju slobodu. Na željezničkim peronima dočekivali su ih dobro uhranjeni zatvorenici svježih obraza i urednih radnih odora. Na plinskim komorama na svim europskim jezicima bio je natpis „Kupaonica”, a prije ulaska u „kupaonicu” svaki zatvorenik dobivao je sapun. Da je na glavnome ulazu logora Auschwitz, Dachau, Gross-Rosen i Theresienstadt bio natpis „Kamp za eksterminaciju plinom” a na plinskim komorama „Plinska komora za usmrćivanje zatvorenika”, ljudi bi burno reagirali jer bi se borili za vlastitu slobodu do posljednjega daha. Pred ulazom u radni kamp ili kupaonicu nitko na svijetu goloruk ne izaziva naoružane stražare. Nitko na svijetu.

Nacisti su to znali. Znali su moć oznaka. Dobro uhranjeni zatvorenici bili su ista skupina odabranih zatvorenika koji su dočekivali sve transporte; pogledom na njih i na oznake vidljive okom nije bilo tako strašno prijeći ulaz u logor.

Kako bi se uspješno odigrala igra „Pomicanja svjetova” na Zemlji, važan je pretposljednji sastojak – održavanje neukosti. Uskraćivanjem stvarnih informacija ljudima čije živote uzimate u polog te ve-

¹⁴ Rad oslobađa

lom tajnosti kojom su obavijene važne komunikacije ljudi „s vrha” ljudi se održavaju neukima. Nekolicina odabranih zna istinu. Ostala većina vjeruje kako zna istinu. Ljudi koji ne raspolažu svim informacijama, nego samo selektivnim su poput ljudi koji gledaju film dobrog redatelja. Redatelj niže kadrove, a vi promatrate samo ono što redatelj želi da vi vidite. Nagradu za najbolju režiju dobiva redatelj koji je uspio privući najviše ljudi da odgledaju njegov film.

Na slične redatelje nailazimo svakodnevno. S jedne strane postoji mnogo redatelja koji traže publiku kojoj bi mogli prikazati *svoj film*. S druge strane postoji mnogo ljudi koji ne uspijevaju smisleno režirati svoje živote pa traže redatelje kojima na režiranje rado prepuštaju svoje i živote svoje djece. Treba biti oprezan u odabiru redatelja. Postoje oni koji snimaju ljubavne filmove i lagane drame idilična scenarija, ali i redatelji horor filmova. Ako ste odlučili da ne želite režirati vlastiti život, dobro pripazite s kime potpisujete ugovor o režiji vlastitoga života. Na kraju, kad se pozdravljate s ovim svijetom, najčešće shvatite, doduše, prekasno kako taj redatelj kojemu ste dopustili režirati vlastiti život nije Steven Spielberg i da se s tim tužnim uratkom ne možete prijaviti ni na seoski filmski festival. *And the Oscar for the Best Director Goes to...*

Lijek: Morate se truditi saznati. Neukost uzima velike pologe. O svemu vezanome uz vlastite živote trebate nastojati saznati sve. Neukost vodi u bijedu, svađe, razvode, bolesti, depresiju, ratove i smrt. Morate znati kako se obmanom može oduzeti i vaš život i životi vaše djece bez jednog jedinoga ispucanog metka. Trebate to znati.

Svatki pojedinac trebao bi shvatiti kako vlastitim umom stvara svoj život. Onoga trenutka kad dopustite da vašim umom zagospodari drugi čovjek (dobar ili loš), kormilo svoga života prepuštate u ruke drugome čovjeku. Ako je vođa dobar, plemenit, čovjek časnih namjera, moguće je da i vaš život napreduje pod njegovim vodstvom. Ako je vođa zao, bolestan i nečastan čovjek, vaš život pretvorit će se u pakao. Sada i u svakome trenutku vi ste kreator svoga života. Vi osobno ili netko komu ste dopustili da vas zastupa.

Nikad nije kasno postati bolji čovjek.

10. Odluka

U KONCENTRACIJSKIM LOGORIMA, U TIM ŽIVOTNIM LABORATORIJIMA I NA TOM TESTNOM TLU MI SMO GLEDALI I SVJEDOČILI NEKIMA OD SVOJIH DRUGOVA KOJI SU SE PONAŠALI KAO SVINJE, DOK SU SE DRUGI PONAŠALI KAO SVECI. ČOVJEK IMA OBA POTENCIJALA U SEBI; KOJI ĆE AKTUALIZIRATI, OVISI O ODLUCI, A NE O UVJETIMA.

viktor emil frankl

Odluka je konačni sastojak. U životu svakoga čovjeka mogu se dogoditi situacije u kojima će se svih deset sastojaka za „Pomicanje svjetova” zamiješati u idealnim omjerima i stvoriti preduvjeti da budete gospodar sudbina, karijera, života i smrti drugih ljudi. Početak igre počinje vašom odlukom. Odluka pojedinca ujedno je jedini sastojak bez kojega ne može početi igra. Hoćete li živjeti kao svetac ili svinja, ovisi isključivo o vašoj odluci, a ne o okolnostima u kojima ste se našli. Jedino što uistinu možete nadzirati vaše je ponašanje u zadanim životnim okolnostima. Vi odabirete. Nitko, osim vas. Okolnostima ne možete opravdati svoja djela, niti vas one mogu odrediti kao čovjeka ili svinju. Vaša djela određuju vas kao čovjeka ili svinju. **Stablo nazivamo prema njegovim plodovima, a čovjeka prema njegovim djelima.**¹⁵

Nikada nije kasno postati bolji čovjek.

¹⁵ Ralph Waldo Emerson

Hoflingov bolnički eksperiment

Na uzorku od dvadeset dvije medicinske sestre Charles K. Hofling proveo je vrlo zanimljiv eksperiment o posluhu medicinskih sestara prema liječniku. Bila je riječ o bolničkome eksperimentu.

Nepoznati liječnik nazvao bi medicinsku sestru i naredio joj da bolesniku XY ubrizga 20 mg lijeka Astroten (fiktivni lijek), koji je u ormariću s lijekovima, i kako će on nakon dolaska u bolnicu riješiti papirologiju. Količina koju je propisao dr. Smith bila je dvostruka (na bočici je bilo istaknuto upozorenje kako je najveća dopuštena dnevna doza 10 mg), lijek Astroten nije bio na listi bolničkih lijekova, nije bila ispunjena ni ovjerena papirologija, dr. Smith sestrama je bio nepoznat liječnik, kao i sam lijek. Ipak, dvadeset jedna od dvadeset dvije medicinske sestre zaustavljene su na ulazu u pacijentovu sobu. Da ovo nije bio eksperiment, već zbilja, dvadeset jedna medicinska sestra pacijentu bi ubrizgala dvostruku dozu nepoznata lijeka prema telefonskome nalogu nepoznatoga liječnika dr. Smitha, i pritom pre-

OPROSTI MU JER VJERUJE DA SU OBIČAJI NJEGOVA PLEMENA
ZAKONI PRIRODE.

george bernard shaw

kršila barem četiri točke bolničke procedure u pogledu zakonitoga davanja terapije.

To je još jedan u nizu istraživanja koja su pokazala koliko posluh prema autoritativnoj figuri može biti iznad vlastite moći razlučivanja i zaslijepiti poznavanje dopuštene zakonske procedure. Vjerujući u visoke standarde liječničke profesije, medicinske sestre osobno nisu preispitale naredbu dr. Smitha. Zbog podređena položaja prema liječniku, odnosno u očiglednom „agentnom stanju svijesti”, nisu se oslonile na vlastitu moć prosuđivanja, već su nastupile poput „automata”.

Dokumentarni film „Mengele Doctor of Death”¹⁶ pratila sam užasnuta, kao i mnoge fotografije koje su snimljene za provođenja njegovih zloglasnih „medicinskih eksperimenata”. Posebice me pogodilo prisjećanje i ispovijest jednog preživjeloga logoraša: „Nisam vidio

¹⁶ „Hitler's Henchmen II, Mengele Doctor of Death”, autori Guido Knopp i Ralf Piechowiak

da dr. Mengele osobno obavlja zahvate na pacijentima. To su činili drugi liječnici. On je uglavnom stajao sa strane i pisao zabilješke. Svojim kolegama davao je naputke što trebaju činiti.”

Mengelea sam zamišljala kao izdvojenoga luđaka koji u intimi svoga laboratorija provodi monstruoze pokuse na ljudima. Kad sam počela proučavati posluh i u više navrata pregledavati dokumentarnu građu, počela sam oko njega primjećivati mnogo asistenata, liječnika i medicinskih sestara. Previše nasmiješenih kolega oko „slavnoga genetskog antropologa”, koji su bili zaokupljeni jedino time da ostave dobar dojam i kvalitetno obave naredbu kako bi i sami mogli napredovati u svojoj liječničkoj karijeri. Mengele je u Auschwitzu vidio idealnu mogućnost za svoja genetska istraživanja jer je Auschwitz bio „rasadnik ljudskih komada” koje je mogao proučavati u miru svoga laboratorija. Rijetki preživjeli sjećaju se kako bi pri svakom novom transportu stao na čelo kolone i manirima dirigenta orkestra usmjeravao ljude lijevo ili desno.¹⁷ Lijevi su bili za laboratorij, a desni za eksterminaciju plinom. Djeca, posebice blizanci različitih rasa, osobito su zanimali dr. Mengelea. Njegov cilj i njegova opsesija bili su utvrditi je li moguće umjetnom oplodnjom povećati broj višestrukih poroda kako bi se brojčano umnožila arijevska rasa. Među svim strahotama koja su se djeci događala u logorima najmanje je strašno bilo uključiti ih u program laboratorijskih istraživanja dr. Mengelea jer su tako imali barem malu šansu kraj rata dočekati živa. Uz pretpostavku kako je smrt najgore što se može dogoditi živome čovjeku?

¹⁷ Prema svjedočenju Vere Alexander, zatvorenice iz Auschwitza

Zamisli su bile u režiji monstruma u bijeloj kuti, ali njegove ideje najčešće su provodili njegovi kolege liječnici. Preživjeli se sjećaju eksperimenta s dvoje romskih blizanaca kad su ih sašili leđa uz leđa kako bi utvrdili koliko dugo mogu preživjeti kao sijamski blizanci. Na drugoj slici tri medicinske sestre pregledavaju troje novorođenčadi koje izlažu UV zrakama sve dok ne umru. Injekcije kemijski nepoznatih tvari asistenti ubrizgavaju u ljude. Oko čovjeka koji visi zarobljen u padobranu, kako bi se utvrdilo koliko čovjek može preživjeti obješen na stablu, također je nekoliko liječnika. Većina eksperimenata obavljena je bez anestezije.

Kako um može biti toliko izopačen i poslušati takvu naredbu?

Agentno stanje svijesti u poslušnika s jedne strane i nezakoniti autoritet s druge strane omogućili su Hoflingov eksperiment, Milgramov eksperiment, stanfordski eksperiment imitacije zatvora ili „The Third Wave” eksperiment u fikciji. Na žalost, previše je eksperimenata kao što je bio Mengeleov provedeno u zbilji. Ljudi su mučeni, sakaćeni, psihofizički ugnjetavani, silovani, ubijani u zbilji. Korištenje autoriteta kako bi se podređene nagovaralo na posluh i djelovanje i u slučaju nerazumnih, štetnih, nepravednih, suludih naredbi na našu osobnu štetu ili na štetu drugoga čovjeka ili više ljudi predstavlja prekoračenje ovlasti autoriteta i uvijek je kažnjivo zakonom.

Svi oni koji će ipak ustrajati u tvrdnji kako izvršitelji zlodjela ne bi trebali odgovarati pred sudovima, niti bi se trebali osjećati krivima ako su samo provodili zapovijedi pretpostavljenih, savjetujem

veličanstveni spot na web stranici *youtube.com* pod nazivom „Nazi Leaders Executed At Nüremberg” u režiji National Geographica. Tu će se i najveći skeptici podsjetiti kako opravdanja nacističkih vođa, kojima su se rasipali za Nirenberškog procesa, nisu naišla na razumijevanje ni javnosti ni sudaca. Skončali su na isti način kao što su i živjeli, promičući smrt. Na svojoj strani imali su zakone i cjelokupnu urednu dokumentaciju kojom su papirnato popraćena njihova zlodjela. Ti odrasli muškarci bili su šokirani kad su shvatili kako se neće moći skriti iza uredne dokumentacije i zakona njihove zemlje koji su pratili njihova zlodjela, niti iza pridjevka kojim su holokaust nazivali „rješenjem”. Otac nacije ubio se. Ti nezreli muškarci nisu se više mogli skriti u očev džep. Možda su tada prvi put čuli za kategorije **moral** i **zdravi razum**; nečega što je mnogo jače od bilo kojega trenutalnoga zakona. Prema univerzalnome zakonu, od sjemena žira ne može niknuti stablo jabuke. Sijanjem zla ne mogu niknuti slatki plodovi. Nacistički vođe u svome djelovanju nisu poznavali univerzalne zakone. Nacistički vođe spoznali su barem jedan univerzalni zakon kad im je oko vrata bio omotan konop.

Zamišljeni smo kao ljudi obdareni zdravim razumom i da slobodnom voljom odaberemo svoj put i svoj smjer djelovanja. Nismo zamišljeni kao strojevi ili dijelovi tih strojeva.

Ako ni zbog čega drugoga, onda zbog činjenice da se ljudima ne sudi jednako kao strojevima. Stroj koji proizvodi više otpada nego korisnoga proizvoda otpreme u rezališta ili ga istale u talionicama. Ljudima se sudi drugačije. Ljudi su prije ili poslije suočeni s poslje-

dicama svojih djela, bilo da ih prisilno dovedu pred sud ili im sudi naknadno probuđena savjest. Iza svakoga čovjeka ostaje njegovo djelo. Ono najglasnije viče o njemu: „To je taj veliki čovjek” ili „To je ono veliko smeće”.

Mobbing u društvenim ustanovama

U cijeloj knjizi hotimice su povučene usporedbe između zločina počinjenih u ratu i onih počinjenih u miru. Jedina razlika između jednih i drugih jest u intenzitetu zla koji uspijevaju generirati opasni vođe bez vlastite savjesti i njihovi poslušnici. Savjest je jedini korektiv ljudskoga ponašanja, a ljudi bez savjesti manje-više postaju ubojito oružje za sve oko sebe. Moralna samocenzura omogućava zadržavanje moći vlastite prosudbe u situaciji koja sugerira postupanje u suprotnosti s vlastitim moralnim načelima i trebala bi uvijek biti prisutan korektiv ljudskoga ponašanja.

Budući da smo država u miru i imamo jasne zakone koji se protive svim oblicima diskriminiranja pojedinaca, očekujemo da ljudi nisu izvrgnuti psihičkim i fizičkim torturama na temelju društvenoga položaja u hijerarhiji, političkoga opredjeljenja, rasne i vjerske pripadnosti, spolne opredijeljenosti, fizičke kondicije i tomu slično. Istina je upravo suprotna. Čovjek je u mirnodop-

PRVO TE IGNORIRAJU, ZATIM TE ISMIJAVAJU, ONDA SE BORE PROTIV TEBE, ONDA TI POBJEĐUJEŠ.

mahatma gandhi

skim uvjetima u stanju zadati velike boli drugome čovjeku ili skupini ljudi. Ubojstva, vandalizam, sakaćenja, sadizam, mučenja, agresije, silovanja, psihičke torture, omalovažavanja i slična zločinačka djela „besmislena mučenja” svakodnevna su pojava u našem društvu.

Završit ću knjigu osvrtom na fenomen *mobbinga* koji je uočen u poslovnim okruženjima diljem svijeta. Prema vlastitoj procjeni, zlostavljanje na radnome mjestu svakodnevna je pojava i zbog toga trpe mnogobrojni zaposleni. A živimo u miru.

Radne su ustanove društveni nukleusi sastavljeni prema hijerarhijskim načelima i najučinkovitiji su način postizanja ciljeva od općih interesa. U novije doba međutim u radnim okruženjima uočen je tzv. fenomen *mobbinga* kao organiziranoga zlostavljanja pojedinca koji se prema nekim kriterijima ne uklapa u radnu sredinu (čitaj: radnu većinu).

Prema definiciji iz knjige *Mobbing: Emotional Abuse in the American Workplace*, taj je fenomen najčešći u radnim sredinama koje imaju loše organiziranu proizvodnju ili radne metode te nesposoban ili nepažljiv menadžment, a žrtve *mobbinga* najčešće su iznimni individualci koji pokazuju inteligenciju, kompetenciju, kreativnost, doprinos i predanost poslu.¹⁸ *Mobbing* je pojam koji se prvotno koristio za opis životinjskoga ponašanja kad se veća skupina fizički slabijih životinja (guske, vrane) udruži kako bi napadala ili se obranila od jače životinje (mačke, lisice), najčešće udruženim glasnim kreštanjem.

U novije se doba pojam *mobbing* odnosi na fenomen zapažen u mnogim društvenim ustanovama (poduzećima, bolnicama, školama, tvornicama, prodavaonicama), opisan kao namjerni oblik psihičkoga, verbalnoga ili emotivnoga zlostavljanja pojedinca kojega se nizom negativnih aktivnosti pokušava izdvojiti iz društvene sredine i konačno prisiliti da je napusti. Osnovna svrha toga oblika zlostavljanja jest **društvena izdvojenost pojedinca**. Izdvojenost se postiže različitim postupcima u koje spada ogovaranje, odbijanje druženja sa žrtvom, zlostavljanje ostalih ljudi koji se žele družiti sa žrtvom i kritiziranje žrtvinih društvenih svojstava (stil odijevanja, rasna pripadnosti, religijska pripadnost, invaliditet i tomu slično), nijemi postupak, širenje neistina i laži, ismijavanje žrtve i izrugivanje.¹⁹

Uočeni fenomen očigledni je primjer prekoračenja ovlasti rukovoditelja u vezi s dopuštenim autoritetom nad podređenim dje-

latnicima, koji se također naziva „ubojstvo karijere.”²⁰ Zaposleni koji nije „po ukusu” uprave ili neposrednoga rukovoditelja počne se zlostavljati tako da mu se postupno povjerava što manje radnih zadataka, zadržavaju se informacije vezane uz obavljanje njegova posla, pred ostalim kolegama počnu se govoriti laži radi uništavanja njegova društvenoga statusa, žrtvi se jasno daje do znanja koji su djelatnici „po ukusu” autoriteta, kao i koja su ponašanja (najčešće poslušna) prihvatljiva, pokušava se pridobiti što veći broj sudionika u *mobbingu*, žrtvu se kad god je to moguće izdvaja iz svih društvenih događaja.

Demonizirani pojedinac u očima većine postaje postupno omražen te ga je lakše zlostavljati. Skupina koja provodi *mobbing* zaštititi se nekim oblikom „logičnoga objašnjenja” koje opravdava njihovo ponašanje i zbog kojega većina nema problema s vlastitom savješću.

Zaštićeni rukovoditelji miljenici osjećaju se poput velike obitelji gusaka i pataka u koju je zalutalo ružno pače i želi im „pokvariti druženje”. Ako je pačić imao nekoliko životinja koje su ga u početku pokušale zaštititi, s vremenom je agresija okoline tako intenzivna da zaštitnici odustaju od njega i ostavljaju ga da se bori sam. Uz komponentu vremena, koje protječe na sustavnu i postupnu provođenju *mobbinga*, žrtva i sama počinje osjećati učinke naučene bespomoćnosti. Više ne traži da joj se dodijele poslovi, povlači se u sebe, izbjegava kontakte s povlaštenim članovima u radnoj sredini, postaje autodestruktivna jer često samu sebe počne doživljavati kroz oči skupine pa razloge za svoje „neuklapanje u

18 (Davenport Noa, Distler Schwartz, Ruth, Pursell Elliott, Gail, „Mobbing Emotional Abuse in the American Workplace”, 3rd Edition 2005, Civil Society Publishing, Ames)

19 Ross, P. N. 1998., „Arresting Violence: A Resource Guide for Schools and their Communities”. Toronto; Ontario Public School Teachers Federation.

20 Career Assassination

sredinu” traži u sebi. Nakon nekoga vremena i sama postaje sudionikom u usmjeravanju vlastite sudbine u destruktivnu smjeru.

Naš osjećaj identiteta uvelike ovisi o načinima kako s nama postupaju ili ne postupaju drugi ljudi, priznaju li nas ili ne priznaju, nagrađuju li nas ili kažnjavaju. Neki ljudi čine nas sramežljivima i plahima; drugi pak izazivaju seksualnu privlačnost i dominaciju. U nekim skupinama mi smo vođe, dok smo u drugima vođeni. Mi živimo u skladu s očekivanjima koje drugi imaju o nama. Njihova očekivanja često postanu samoispunjavajuća proročanstva. Često se ponašamo na način koji je u skladu s vjerovanjima koja drugi ljudi imaju o nama a da toga nismo svjesni. Ta subjektivna vjerovanja mogu nam stvoriti nove realnosti. Mi često postajemo ono što drugi ljudi misle da jesmo, u njihovim očima i u svome ponašanju.”²¹

Logika i oblik psihološkoga ugnjetavanja pojedinca u radnoj sredini istovjetni su logici i oblicima ugnjetavanja skupine ljudi ili pripadnika druge nacije u ratu. **Mržnja prema zajedničkome neprijatelju može ujediti neujedinjivo i spojiti nespojivo.** Postoji autoritet kojemu, zbog samo njemu znanoga razloga, pojedinac ne odgovara i smeta mu da udišu isti zrak u određenome prostoru. Počinje se stvarati postupno ozračje netrpeljivosti prema pojedincu žrtvi, jasno mu dajući do znanja kako je nepoželjan u radnoj sredini. No kako pojedinac tiranin NIKADA nije jaka, karakterna osoba koja ulazi u izravni sukob s pojedincem žrtvom, tiranin počinje pripremati teren kako bi što više ljudi pridobio da „u njegovo ime i za njegov račun”

21 M. Snyder, „When Belief Creates Reality” in *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol 18, ed. I. Berkowitz (New York; Academic Press, 1984) pp 247-305.

počnu zlostavljati pojedinca žrtvu. Tada u igru dolaze poslušnici. Postoje odabrani miljenici ili „oni s oznakom X” iz razreda učitelja Jonesa. To su oni specijalni „X ljudi”. Oni vjeruju kako doista imaju posebne izvrsnosti kad ih je rukovoditelj odabrao za svoju stranu. Mogu kazati kako su uistinu specijalni jer je rukovoditelj procijenio kako su marionete kojima može upravljati.

Bilo kako bilo, specijalnost im se ne može poreći – rođeni su biti ljudi, a za života preobrazili su se u Pinokija.

Ti „X dječaci i djevojčice” uživaju poseban ugled kod autoriteta koji zarađuju uhodenjem, špijuniranjem, zlostavljanjem, ignoriranjem kolege koji im se, kad bi razmišljali svojom glavom, nije ničim zamjerio, ali ga zbog nečega ne vole ni oni – baš kao ni direktor (učitelj, lider). „Slučajno” se poslušnici slažu sa stavom autoriteta, a manje sa stavom žrtve. Jedina razlika koju poslušnici ne shvaćaju jest u tome što autoritet ima osobni razlog zašto mrzi pojedinca, dok ga poslušnici mrze samo stoga što ga mrzi autoritet. Baš kao u staroj kineskoj poslovice: Jedan pas zalaje na nešto, a sto pasa zalaje na lavež. Budući da ovo nije situacija u kojoj sudjeluju ljudi, nego psi (upravo sam uvrijedila pse), nastavlja se kolektivni psihološki linč radi istiskivanja neželjena pojedinca iz složne radne sredine.

Podijeljena odgovornost između većega broja sudionika u *mobbingu* dovodi do smanjenja moralnih kočnica u provođenju *mobbinga* nad kolegom. Protekne li dovoljno vremena, možemo uočiti sljedeće: žrtva je izdvojena, ne dobiva uvid u poslovanje tvrtke, obraća joj se

sve manje ljudi, ne ulaže se u žrtvinu edukaciju odlaskom na seminare i poslovne susrete, žrtvu se ne informira o redovitu poslovanju, a najgore u svemu jest što se netko iz tvrtke potruži žrtvu prema „vanjskome svijetu” opisati kao čudnu, konfliktnu, nedruštvenu, promiskuitetnu i neodanu osobu. Ako žrtva odluči napustiti tu sredinu i namjerava pronaći drugi posao, sljedeći mogući poslodavac vjerojatno će se htjeti posavjetovati sa sadašnjim žrtvinim poslodavcem. *Mobber* će se majstorski potruditi istaknuti sve kreirane mane žrtve kako bi se mogući poslodavac istinski prenerazio „monstruoznim kandidatom”; gotovo je primio zmiju u njedra. Kad biste upitali sve sudionike *mobbinga* (uvijek ih ima mnogo) osjećaju li se krivima što su pomogli u sustavnu uništavanju poslovne karijere drugoga kolege, vjerojatno bi odgovorili kao Franz Stangl: *Moja je savijest čista. Samo sam obavljao svoju dužnost.*

Dragi ljudi, knjiga vas treba potaknuti da promislite o toj najčešće izgovaranoj rečenici u opravdavanju silnih zlodjela u povijesti čovječanstva. Nije normalno da čovjek zdrave pameti može biti odgovoran za uništenje tolikoga broja ljudi, a tvrditi upravo to. Nije normalno da čovjek zdrave pameti može biti odgovoran za uništenje jednog jedinoga čovjeka, a tvrditi upravo to.

Umjesto te monstruozne poštapalice *Moja je savijest čista. Samo sam obavljao svoju dužnost* – počnite razumijevati i potom koristiti savjet Theodora Roosevelta: *Nijedna nacija nije u cijelosti civilizirana dok postoji razlika između krađe ureda i krađe ženske torbice.*²²

²² „No people is wholly civilized where a distinction is drawn between stealing an office and stealing a purse”. Theodore Roosevelt

Roosevelt, dvadeset šesti predsjednik SAD-a, otkrio je posve novu vrstu lopova. Umro je prije stotinu godina, ali nova vrsta lopova održala se do danas.

Mobbing i dvoboj

Povreda časti i uvrede između muškaraca od 11. do 20. stoljeća rješavale su se licem u lice, u dvoboju.²³ Sama riječ „dvoboj” pretpostavlja samo dva sudionika u sukobu. Dvoboj je organiziran jer je karakterni čovjek svojim postupkom, riječju ili djelom uvrijedio drugoga karakternoga čovjeka. Tada uvrijeđeni karakterni čovjek izaziva svoga protivnika na dvoboj kako bi povratio narušenu čast i ugled. Prije fizičkoga obračuna ili obračuna oružjem čovjek koji je uvrijedio drugoga čovjeka ima pravo podnijeti ispriku u javnosti. Ako isprika ne nastupi, dvojica muškaraca zakazuju vrijeme i mjesto gdje će se sukobiti fizički. Cilj časnih duela ne polazi od žeđi za krvlju protivnika, koliko od potrebe da se dobije zadovoljština obrane časti po cijenu rizika vlastitoga života. Jer časni ljudi imaju jedno, danas gotovo zaboravljeno, čudno vjerovanje. Vjeruju kako život bez časti nije život. Zato svoju čast brane životom.

²³ Wikipedia; Duel

KAD SE PRAVI GENIJ POJAVI NA SVIJETU, MOGAO BI GA PREPOZNATI PO OVOM ZNAKU - SVE SU SE BUDALE UDRUŽILE PROTIV NJEGA.

jonathan swift

Povreda časti i uvrede između muškaraca i žena 21. stoljeća rješavaju se licem u stražnjicu, odnosno *mobbingom*. Sama riječ *mobbing* potječe iz životinjskoga svijeta, što dosta govori o naravi samoga sukoba. U dvoboju se sukobljavaju dva časna i karakterna muškarca. U *mobbingu* se sukobljavaju *čovjek žrtva* i veći broj *ljudi životinja*. U *mobbingu* bitka počinje tek kad žrtva licu autoriteta i njegovim poslušnicima okrene stražnjicu. Tada oveća skupina maloumnih poslušnika predvođena autoritativnom figurom počinje s nizom tendencioznih ogovaranja radi narušavanja žrtvine društvene reputacije.

Mobbing bi se mogao shvatiti kao VIŠEBOJ, u smislu da te napadaju s više strana tako da izgubiš pojam odakle udarac dolazi, samo osjećaš da boli. Autoritativna figura koja ima osobne razloge progoniti žrtvu nije u stanju samostalno se konfrontirati sa žrtvom pa „nagovara” poslušnike kao dijete; udri ga ti, reci mu ti, pljuni na njega ti. Autoritativna figura koja se *mobbingom* koristi kao sredstvom

diskreditiranja žrtve psihološki je zapela negdje u prepubertetu i više je nalik na nezrela dječaka (djevojčicu) nego na zrela muškarca (ženu). Upravo zbog psihičke nezrelosti odluči se za *mobbing*, a ne za duel. Vrlo često taj nezrela muškarac ili nezrela žena skrivaju se iza velikih zaštitničkih leđa svoga oca, svoje tajnice, svoje uprave ili svoje stranke, odnosno sličnih udruženja koje im omogućavaju sigurnost u obiteljskome gnijezdu dok na ulici pljuju po prolaznicima.

Osim u smjeru sukoba lice-lice ili lice-stražnjica, dvoboj i *mobbing* se razlikuju i u sljedećoj važnoj značajci. Duel se zakazivao isključivo između plemića, odnosno ljudi istoga društvenog statusa. *Mobbing* se provodi uglavnom između ljudi **različitoga društvenog statusa**, odnosno najčešće osoba s pozicije autoriteta smatra kako ima pravo ugnjetavati, zlostavljati i omalovažavati osobu koja joj je hijerarhijski podređena. *Mobbera* rado zamišljam kao osobu s tri lica – troličnoga monstruma. Jedno lice čuva za osobe koje smatra vlastitim autoritetima (upravu, čelnike stranke, direktore istoga ili većega statusa i tomu slično). Tada navlači masku broj 1 i preobražava se u uljudna gospodina koji žudi za priznanjem „starijih i jačih dječaka”; s njima razgovara uljudno, gotovo udvornički, stavlja im se na raspolaganje i sve bi učinio da bude u njihovu društvu. Njihovu priznanju teži dušom i tijelom. Masku broj 2 *mobber* čuva za podređene zaposlenike i vanjske suradnike koji su mu poslušni. Poslušnici su odlučili staviti se u njegovu službu i samim time podgrijavaju njegov kult ličnosti. Poslušnici mu se dive. Dive se njegovu liku, njegovim mislima i njegovu djelu. Zato maska broj 2 nagrađuje posluh bogatim darovima i osobitom naklonošću. Masku broj 3

navlači rijetko – kad se obraća neposlušnim podređenima. Kažem rijetko jer se *mobber* od formata rijetko obraća neistomišljenicima koji ne pridonose veličanju njegova slabašnoga ega. Ali istinski sretnici koji su imali čast vidjeti masku broj 3 mogu ustvrditi kako su upoznali toga čovjeka. Od sve tri maske koje *mobber* povremeno stavlja treća je najbližnja njegovoj biti.

U Milgramovu eksperimentu „poslušna prema autoritetu” kod mnogih sudionika u eksperimentu primijećen je sljedeći paradoks. Učitelj koji je zbog pogrešna odgovora elektrošokovima kažnjavao učenika u drugoj sobi na jedan je način razgovarao s podređenim učenikom, a na drugi s uvažanim profesorom s Yalea, koji mu je davao upute. U nekim eksperimentima gdje su učenik i učitelj bili u istoj sobi učitelj bi znao nasilno spustiti ruku učeniku koji je jadikovao zbog bola izazvanog elektrošokom i grubim riječima se obrušiti na njega jer ometa eksperiment svojim neprestanim negodovanjima, dok je usporedno u konverzaciji sa znanstvenikom odabirao najistančanije riječi koje bi bile primjerene komunikaciji na kraljevu dvoru. Znanstvenik im je imponirao svojim društvenim statusom i stoga su ga nastojali zadiviti. Učenik je bio podređen i inferioran pa su mnogi učitelji vrlo brzo iskoristili nadmoć koja im je omogućena eksperimentom; potpuno nesvjesni kako na svoja lica navlače dvije maske.

Treća bitna razlika između *mobbinga* i duela jest u tome što se u duelu točno zna tko je koga uvrijedio i tko je komu pustio krv. U *mobbingu* se ne zna čime je zapravo žrtva uvrijedila toliki broj

ljudi te imaju potrebu svi odreda kažnjavati je. U *mobbingu* je izostao ljudski osjećaj ODGOVORNOSTI. Nitko ne preuzima odgovornost za zlostavljanje žrtve jer je odgovornost podijeljena između većega broja sudionika, pa pojedinačna odgovornost opada kao i uvijek kad u mučenju sudjeluje veći broj sudionika ili su samo očevici događaju.²⁴ Bilo da sudjeluju u provođenju *mobbinga* ili samo promatraju, sudionici ne smatraju da trebaju preuzeti odgovornost za nedjelo. Nitko nije kriv, a žrtva obilno krvari.

Mobbing je po svojoj naravi, i mojemu uvjerenju, vrlo sličan ugnjetavanju većih skupina u ratnim uvjetima. Hvala dragome Bogu što mnogi *mobberi* nemaju ovlasti koje je imao Adolf Hitler i ne raspolazu takvim promidžbenim materijalima kako bi pridobili veći broj poslušnika. No ne mogu reći kako se mnogi koje sam imala prigodu upoznati i te kako trude imitirati lik i djelo Adolfa Hitlera u svojem malom carstvu. Vlasnik prodavaonice koji ugnjetava svoju radnicu jer mu za mjesečnu plaću od 2000 kuna brani da je hvata za grudi, član uprave banke koji vjeruje kako ima zakonsko pravo zlostavljati svoje djelatnike ako njegovu **rodaku** ne odobre kredit, iako **rodak** za to nema uvjete, liječnik u bolnici koji vjeruje kako njegov sin ima veće pravo u primanju u bolnicu samo zato što su „već treća generacija doktora”, i one državne uprave kojima može upravljati samo ponosni vlasnik partijske knjižice, e, dragi moji, sve su to ideje o nadrasama ili nadpravima nekih boljih nad nekim gorim. Jedina je razlika što je Hitler tu praksu ozakonio. Mi smo se samo odlučili za sporiju eutanaziju svojih građana. Užasno je što su građani na to pristali.

²⁴ J. M. Darley i B. Latané, „The Unresponsive Bystander: Why Doesn't He Help?”, New York: Appleton-Century-Crofts, 1970.

Učiteljica Milena *iz Zlarina*

Jednoga dana pričala sam svojemu svezeku Vjeki o knjizi koju pišem i počela sam ga propitivati o njegovim sjećanjima o Drugome svjetskom ratu. Nije mi mogao mnogo pomoći jer je tada bio dijete, ali sjetio se tete Milene koja je prošla užasne patnje jer nije dopustila da joj slome kralježnicu. Rekao mi je kako će ju zamoliti da popriča sa mnom o tome razdoblju ako joj neće biti previše bolno prisjetiti se tih uspomena.

Milena me dočekala s rukama u brašnu. Pripremala mi je kolač, ali nije stigla sve završiti na vrijeme. Ispričavala se kako bi i kuću bolje uredila, ali da jednostavno sve ne stiže jer se jedva kreće. Skinula je metalni okvir s leđa jer ne priliči gospođi kojoj u ratu nisu uspjeli slomiti kralježnicu mene dočekati u metalnu okviru.

Sve što je potrebno za slomiti čovjekovu volju proživjela je u petnaest dana zatočeništva kod talijanskih karabinjera kako bi im oda-

NEĆU DA MOJI DANI PROTEKU
MRAČNI U TIHU LIJUĆ SE R'JEKU
VJEČNOSTI...
PUTOVE MOJE PJESAN NEK PRATI
ORLA, ŠTO S PLAMENIM SUNCEM SE BRATI.
KUDA KORACAM
HOĆU DA BACAM
SNOPOVE ZLATNE SVJETLOSTI

izidor poljak

la imena ljudi na otoku Zlarinu, koji su se pridružili partizanima. Od izolacije u samici, svakodnevnih ispitivanja, izgladnjivanja do najneugodnijega ispitivanja potpuno gole mlade žene pred trinaest talijanskih vojnika. Još i danas, kad o tome priča, prekrije grudi. Milena je pukom srećom pobjegla iz toga zatvora na Pašmanu jer je petnaestoga dana izbila pobuna negdje drugdje i cijeli talijanski bataljon napustio je Pašman.

Usljedile su godine u partizanima, kojih se ne voli ni prisjećati jer su suviše bolne. Drugarica od 90 kilograma preobrazila se u druga od 43 kilograma, hodajuću tifusarsku sablast. U sedmoj ofenzivi pokupili su ranjenike i tifusare i tu je bosa propješačila od Babina Potoka u Lici do Karlobaga. Ne sjeća se koliko je dana to trajalo, samo se sjeća kako je na kraju hodala na rukama i nogama poput životinje. Nikola je bio komesar u jedinicama koje su pratile tifusare i još joj oči zablistaju od zahvalnosti kad se sjeti koke iz Medka i jaja koje ju je Nikola prisilio pojesti kako bi izdržala put. Nakon dana puzanja u tim užasnim bolovima sjeća se zadnjega koraka. Pred bro-

dom je stajao autoritet koji joj je rekao kako tifusari ne mogu na brod. Nadomak spasu netko se opet igrao boga. Naš čovjek. Bio je tu i drugi čovjek, kapetan broda, koji je Milenu ukrcao u svoju kabinu iz poštovanja prema ženi koja se do kraja borila za svoj život. Trebalo je samo još stići do Visa.

U svemu tome vodila je brigu da mene ne povrijedi strahotama koje su vidjele njezine oči pa bi često priču prekidala duhovitim upadima. Sjeća se da joj je majka rekla kako bi bilo bolje da joj je tifus „pomrsija mozak nego tek”.

Iako je nevjerojatno, gospođa Milena na svijetu žali samo za dvjema stvarima. Prva su djeca. Nije mogla imati djecu vlastitu djecu jer nakon tifusa i terapija ledom u predjelu trbuha trajno su joj oštećeni jajnici. Zato je postala učiteljica i podučavala je tuđu djecu. Drugo za čime žali jesu podijeljeni ljudi. Ne vidi nikakvu potrebu za podjelom ljudi i ne shvaća kako tu podijeljenost nismo prešli do dana današnjeg. U današnjim skupinama neki su novi klinci. No nikada se nismo uspjeli doživjeti istima, a svi smo stvoreni na sliku i priliku dragome Bogu. Riječ je Gospodnja.

Njezin muž Mile sve vrijeme gledao ju je s obožavanjem. Znao bi i upasti koji put u priču, ali ona ga je odlučno prekinula. „To je, Mile, moja priča i pusti me da je ispričam.”

Pričala je Milena puna tri sata zaista i pazila na to da mene ne opte-
reti preteškim slikama. Misli kako mlade ljude to ne zanima. Kolači

su u međuvremenu bili ispečeni i ona me poslužila tim toplim kolačima. Nisam se mogla sjetiti kad sam nekomu zadnji put ispekla kolače.

Milena je primjer žene koja ima vlastita uvjerenja i vlastiti životni put. Milena je živjela u skladu s pjesmom koju recitira cijeloga života i nije se slila u rijeku, već je živjela punim plućima i odabrala smjer kretanja svojom slobodnom voljom. Mlada djevojka odlučila je kako neće izdati druge ljude po cijenu spašavanja vlastita života.

Koliko ljudi smo izdali zbog mnogo manjih uloga?

Sociopati

Sociopat je osoba bez savjesti. Sociopat je osoba koja ne može osjećati krivnju ni grižnju savjesti. Sociopat je osoba koja ne može voljeti nikoga. Sociopat je osoba koja ne suosjeća s drugim ljudskim bićima. Sociopat će učiniti sve što zamisli a da mu djelo ne poprati strašni svjedok i moćni tužitelj o kojemu je govorio Sofoklo. U sociopatu ne boravi taj glas jer je on osoba bez savjesti.

Zajednički naziv za Adolfa Hitlera, Jozefa Fritzla i Jima Jonesa jest sociopat. Uza zabilježena zlodjela koja svjedoče o razmjerima djelovanja tih osoba bez savjesti, gotovo da nismo svjesni činjenice kako posvuda oko nas žive i djeluju osobe bez imalo savjesti. To mogu biti vaši očevi, to mogu biti muškarci kojima ste rodile djecu, to mogu biti vaši poslodavci, vaši župnici, vaše liječnice i vaše supruge. Sociopat nije nužno nasilan i njegova djela ne moraju biti nalik na djela Richarda Kuklinskoga, zvanoga Iceman, egzekutora za potrebe mafijaškoga klana Gambino ili djelima talentiranoga Mr. Ripleyja, koja zaprepašćuju u jednoj od najboljih novijih ekranizacija tog psi-

NE POSTOJI STRAŠNIJI SVJEDOK NI MOĆNIJI TUŽITELJ OD SAVJESTI KOJA BORAVI U NAMA.

sofoklo

hičkoga poremećaja. Među nama također žive neagresivni sociopati. Lažu, manipuliraju, izluđuju žrtve i nakon svega potpuno mirno spavaju. Sociopati imaju svoje vlastite demone, ali nijedan nema grižnju savjesti. Kronična dosada, nemogućnost dugotrajnije pozornosti i potreba za stalnom vanjskom stimulacijom čini ih sličnima maloj djeci za koju su ta svojstva normalna s obzirom na nježnu dob i nedostatno razvijen razum.

Jedna je knjiga koju bih srdačno preporučila i dala na uvid svakoj osobi koja želi pronaći odgovore na pitanja: kako je mogao ostaviti mene i dvoje djece i godinama ne upitati za naše zdravlje ili prihode, kako je mogla lagati o meni toliko dugo i toliko besramno da uništi moju poslovnu ili društvenu reputaciju, kako me je upravo sestra upozorila na *strašne* mane svih mojih zaručnica, toliko puta da ostanem neoženjen, ali na vječnom raspolaganju svojoj dragoj sestrici. Odgovori na ta pitanja dani su u knjizi „The Sociopath Next Door” autorice Marthe Stout. Prema riječima dr. Stout, sociopat je svaki

dvadeset peti Amerikanac, odnosno u 4 posto američke populacije zabilježen je poremećaj koji osobu označava kao sociopata – osobu bez savjesti. Dr. Stout je opisala *domaće sociopate*. To su oni koji nisu ubijali i o njima ne čitamo u crnim kronikama. Njih mazimo i najčešće ih sažalijevamo. Oni su okruženi dostatnim brojem dobrih ljudi kojima se prekrivaju, kao što se uši prekrivaju svilenom kosom i teško je uočiti ih ako se dovoljno ne približite žarištu.

Za amputiranu nogu, za amputiranu ruku postoje proteze. Mogu se transplantirati gotovo svi organi.

Kako nadomjestiti amputiranu savjest? Za savjest ne postoji proteza.

Osim psihopatskih monstruma koje katkad vidimo na televiziji i čije su akcije toliko strašne da bi se uopće mogle objasniti, ljudi bez savjesti gotovo su nam nevidljivi. Mi smo gorljivo zainteresirani za to kako smo pametni ili na razini inteligencije ostalih ljudi. Najmanje dijete može razlikovati dječaka od djevojčice. Mi ratujemo zbog rase. Ali što bi mogla biti pojedinačna najvažnija značajka koja dijeli ljudski rod – prisutnost ili izostanak savjesti – to nam je u cijelosti nepoznato.

Vrlo malo ljudi, neovisno o svojoj edukaciji na drugim područjima, zna za značenje riječi „sociopat”. Još ih manje razumije kako bi se vjerojatno pojam uredno mogao odnositi na mnoge ljude koje zapravo poznaju.²⁵

²⁵ „The Sociopath Next Door”, autorica dr. Martha Stout, str. 11. (slobodni prijevod)

Posebice je bolno što sociopati, budući da nemaju savjest ni mogućnost introspekcije, nisu svjesni kako su duboko poremećeni ljudi. Vrlo se rijetko obrate specijalistima za pomoć jer vjeruju kako je s njima sve u najboljem redu. Svaki čovjek na ovome svijetu bit će okrivljen prije nego što sociopat prizna vlastitu krivnju. U ekranizaciji posljednjih sati života Adolfa Hitlera bolno je vidljiv taj aspekt sociopatskoga poremećaja – negacija vlastite odgovornosti i apsolutna nemogućnost empatije prema drugim ljudima. U trenutku kad ga general Monck izvješćuje kako bi prije približavanja Ruske armije Berlinu trebali evakuirati oko tri milijuna Berlinaca Hitler odgovara kako treba ostati hladnokrvan i da ne postoje civili u ovakvim ratovima. Hitler nije pokazao ni trunčicu žaljenja za vlastiti narod kojemu se prije samo nekoliko godina dodvoravao govorima i tvrdio kako su „nadrasi”. Hitlerovo „pravo ja” i stvarno vjerovanje prikazano je tek u posljednjim satima njegova života. Zaprepastio je i svoje najhladnije generale.

Sociopat je dopadljiv i površno šarmantan. Sociopati su u stanju manipulirati većinom ljudi oko sebe jer ne zaziru ni od najmanje ni od najveće laži kako bi podržavali igru prema svojim pravilima. Život je za njih igra prema njihovim pravilima, a ljudi su igračke. A oni? Oni osjećaju da su bogomdani i upravljaju svojom igrom i svojim igračkama, opsjednuti su potrebom kontroliranja izvanjskoga svijeta. Ponašaju se kao dijete koje ako mu je igračka zabavna, pada u nesvijest, preklinje i moli sve dok je ne dobije, a onda se zadovolji i hladno je odbaci. Sociopat se poigrava ljudima kao igračkama. Može se igrati u svome malom kućanstvu kao što su se poigravali

kanibal Jeffrey Dahmer ili otac sociopat Josef Fritzl ili oboje roditelja sociopata Fred i Rose West ili pak u svojoj velikoj naciji kao što je to činio Adolf Hitler. Kad se podvuče crta, ostaje gola istina. Gola istina posljedice su njihova djelovanja. Hitler je tvrdio kako je skupo na životu održavati 300.000 ljudi s mentalnim i tjelesnim nedostacima. Genetski bolesne osobe za svoga života njemačku državu stoje 60.000 maraka. Osmišljen je i promidžbeni plakat na kojemu je, uz morbidnu kalkulaciju, bilo i upozorenje građanima: „Građani – to je vaš novac.”

Pravi plakat upozorenja trebao je biti osmišljen tako da slika Hitlera bude u krupnome planu uz opomenu – sociopat. Razmjeri tragedija koje mogu izazvati osobe bez savjesti u skupocjenim odijelima ili u vojnim odorama ne može se prikazati u novcu. Trebalo je upozoriti građane kako će osoba bez savjesti, kojoj je dalo vlast 80,000.000 ljudi, ostaviti takve posljedice da se neće moći pretpostaviti zdravim razumom. Može li zdrav razum koji se **rukovodi** preispitivanjima savjesti pretpostaviti 60,000.000 ubijenih, razrušeno gospodarstvo matične države i svih okolnih država, gradove srušene sa zemljom, obitelji bez ijednoga člana da ponese njihovo prezime? Genetski bolesne osobe za svoga života stoje njemačku državu 60.000 maraka, a sociopat na vlasti stajao je njemačku državu i sve okolne države onoga što se ne može **kvantificirati** ni opisati riječima. Trebalo je građane upozoriti: „Građani – to je vaš život.”

Ljudi sociopati u sastavu s ljudima poslušnicima smrtonosna su kombinacija eruptivnoga ludila koje se izljuje na žrtve. Prvima je isklju-

čena savijest, a drugima mozak. U zajedničkoj simbiozi mogu uništiti više nego ijedna prirodna katastrofa. Nazivamo ih ljudima.

Kad razabiremo voće u košari, s tugom uočavam razumnije ponašanje. Ne dijelimo jabuku iz Italije od jabuke iz Hrvatske, ni bananu iz Ekvadora od banane iz Tanzanije, samo uklanjamo trulo voće koje bi moglo uništiti ostale zdrave voćke. To vrijedi za ljude. Truloga čovjeka uistinu ne možemo prepoznati po nacionalnosti, podrijetlu, vjeroispovijesti ili spolnoj orijentaciji.

Istinska trulež zrači jedino iz osobe koja nema savjesti. Tako je među voćem. Tako je među ljudima.

Svi Predsjednikovi ljudi

La Boetie, moj mentor iz 16. stoljeća, ustvrdio je kako svaki vladar ima najviše pet ili šest usta koja imaju pristup njegovu uhu. Izazov u mojoj državi, u kojoj tih šest usta može pripadati samo osobama iz iste stranke, jest kako predsjednicima prenijeti poruku, a da nisi stranački opredijeljen. Pravi je izazov da ono što izlazi iz mojih usta dođe do ušiju naših predsjednika. Da sam prijateljica s Predsjednikom, rekla bih mu nekoliko stvari o kojima možda ne može popričati sa svojim prijateljima jer su previše slični samome Predsjedniku, pa kad razgovara s njima, kao da govori sam sa sobom, a u tim razgovorima neće saznati ništa što već ne zna. Vrlo često prijatelji uopće ne razgovaraju s Predsjednikom, oni se dodvoravaju. Predsjednike to može zbuniti jer dok se dodvoravaju, udvorice izgovaraju riječi pa predsjednike dovode u zabludu kako govore iz glave, a oni samo otvaraju usta. To je opasno za predsjednike jer ljudi koji imaju dostojanstvo usporedivo s čepićima za rektalnu uporabu prenose samo ono što predsjednici žele čuti. Ne prenose istinu. Želiš li čuti istinu, moraš biti spreman čuti istinu. Istini na volju, ni predsjednici ne vole uvijek čuti istinu.

NIŠTA NIJE MOĆNIJE OD POJEDINCA KOJI DJELUJE IZ VLASTITE SAVJESTI, NA TAJ NAČIN POMAŽUĆI KOLEKTIVNOJ SAVJESTI DA OŽIVI.

norman cousins

Pitala bih predsjednike kako misle stvoriti energiju ako se njihovi ljudi ne pomiču, ne hodaju po svojoj stazi. Einstein nas je pokušao podučiti jednostavnoj matematičkoj zakonitosti prema kojoj je:

$$E = mc^2$$

(energija je jednaka masi pomnoženoj s brzinom²). Male količine mase mogu stvoriti velike količine energije ako se masi pridruži komponenta brzine. Isto vrijedi i za ljude. Čovjek ne može stvarati energiju ako se ne počne kretati, poduzimati nešto, aktivirati se. Čovjek klada ne stvara pokretačku energiju jer ne poduzima ništa samostalno. On čeka da drugi poduzmu nešto u njegovo ime. Čovjek klada nije prirodno stanje u kojemu bi čovjek trebao provesti svoj život jer takav čovjek nije ništa doli kockica domina; tužno je nalik na sve ostale kockice, padne jedna – padaju sve. Kladama je možda lakše vladati, ali klade ne stvaraju energiju. Gdje ih ostaviš, tu ih i nađeš. Kod ljudi klada međutim opasno je što se ne smatraju

odgovornima za svoje živote pa se lako naljute na predsjednike ako situacija izmakne nadzoru. Uvijek im je kriv netko drugi. Oni ne mogu biti krivi jer nisu poduzeli ništa, pa vjerojatno zbog toga zaključuju kako su za sve krivi predsjednici.

Ako želite zdravu državu, na čijemu čelu ćete se izmjenjivati, dragi moji predsjednici, trebate se više potruditi i poštovati svakoga pojedinca i osuditi svaki pokušaj psihičke ili fizičke agresije prema bilo kojemu čovjeku ili skupini u Republici Hrvatskoj. Trebate ozdraviti naciju od podijeljenosti i različitosti, a najviše od posluha. Trebate stvoriti veći sklad u zakonima i pravdi. Trebate žive, a ne poslušne ljude. Trebate karakterne, a ne ljude marionete. Trebate slobodnomisleće ljude. Trebate ljude.

Oni koji nemaju vlastiti stav ni o čemu, podložni su svačemu. Nemoralnim i intelektualno nezrelim ljudima nije mjesto na rukovodećim pozicijama u društvu. Otac koji nezrelu osamnaestogodišnjaku daje brzi automobil kako bi dijete jurilo ulicama treba biti svjestan kako je sinu dao oružje, a ne prijevozno sredstvo. Otac nacije koji nemoralne i intelektualno nezrele ljude postavlja na vodeća mjesta u društvu, analogno tome treba shvatiti kako je stranačkome kolegi dao žigice kojima će prije ili poslije izazvati požar. Ljudima bez razuma i morala nije mjesto na vodećim pozicijama u društvu. Osoba koja u glavi nema ništa je poput strašila, mjesto joj je u polju kako bi strašila ptice.

Predsjednici, što ćete učiniti sa svojom djecom? Zašto djecu odgajate u posluhu kad smo pruski model obrazovanja trebali pokopati

zajedno s pruskim kraljem Frederickom II. i izgraditi svoj hrvatski model, gdje biste od pola milijuna djece na godinu dobili odgovorne odrasle ljude, a ne četiri milijuna neupotrebljivih poslušnika koji u ovakvoj prirodno bogatoj državi umiru od gladi? Ostaju kao guske na kiši jer se ne dosjete skloniti od kiše. Zašto priželjkujete ljude guske kad niste peradari i ljude klade kad niste šumari? Zašto oko sebe ne želite zdrave ljude? Da ste imali četiri milijuna zdravih pojedinaca, vodili biste ih s lakoćom kojom gradonačelnik vodi jednu četvrt New Yorka. Njih ima dvostruko više samo u jednoj četvrti na otočiću u New Yorku, a mi sa 1200 otoka ostajemo gladni.

Zdravi ljudi znaju tko su, u što vjeruju i koji je njihov cilj. Zdravi ljudi cijene svoje mentore, poštuju naučeno, ali donose vlastite stavove o životu. Zdravi ljudi imaju svoj životni put i ne odustaju od života bez bitke. Zdravi ljudi shvaćaju kako nisu instrument ni u čijim rukama i odgovorno snose posljedice svojih odabira. Zdravi ljudi naslanjaju se na druge ljude samo kad im žele darovati ljubav. Zdravi ljudi ne proklinju druge zbog vlastitih padova i neuspjeha. Zdravi ljudi nastoje održavati iskru života u sebi i širiti pozitivne emocije prema drugima. Zdravi ljudi ne dijele ljude ni po kakvim osnovama. Zdravi ljudi stoje na svojim nogama, a ne klate se. Zdravi ljudi nisu prestrašeni jer je osnovna emocija u njima ljubav. Zdravi ljudi shvaćaju kako su društveni odnosi samo zrcala u kojima se zrcale, stoga rade na vlastitu poboljšanju, a ne mrze bližnjega svoga u kojemu su se ogledali. Zdravi su ljudi svjesni cijene koju treba platiti ako odlučiš skriti glavu u pijesak. Zdravi ljudi ne dopuštaju da ih dovedu do vodopada rijeke jer su već odgovorili na njezinu

izvoru. Zdrave ljude nitko ne vodi, oni hodaju sami. Zdravim ljudima život se ne događa, oni ga stvaraju. Zdravi ljudi shvaćaju kako potpunu slobodu ima samo onaj čovjek koji je preuzeo odgovornost za svoj život i za živote onih koji su dotakli njegov život.

Zdravi ljudi nemaju potrebu pokoravati nikoga, sve što je ikada vrijedilo osvojiti već im je darovano rođenjem – ŽIVOT.

Predsjednici, nemojte se ljutiti što nas ne primaju u Europu, iako zatvaramo poglavlja. Pokušat ću vam to objasniti. Dokle god se vaši invalidi osjećaju građanima drugoga reda jer ih nitko ne zapošljava i ne mogu se kretati gradom jer nismo prilagodili nogostupe, dokle god državnim upravama, bolnicama, sveučilištima, ministarstvima mogu rukovoditi samo članovi političkih stranaka, dokle god tvrdimo kako bismo rado zaposlili Rome, ali kako oni zapravo ne vole raditi, dokle god gradimo složena arhitektonska remek-djela kako bismo ugostili na tisuće ljudi na utakmicama, a u tri najveća grada u srednjoj Dalmaciji nemamo nijedno utočište za žrtve obiteljskoga nasilja, dokle god su vam učitelji građani petoga reda jer obavljaju jedan od najodgovornijih poslova na svijetu, a sve zajedno isplaćujete proračunom kojim kupujete jednoga vratara u nogometu, dokle god u jedinom centru za beskućnike u jednoj sobi spava po osam ljudi, a samo u jednome gradu imamo po dvadesetak crkava i crkvenih župa, dokle god poštujete posluš mase – a ne svaku zasebnu vrlinu, dokle god odgajate ovce, a ne pojedince, dragi predsjednici, neće nas primiti u uljudeno društvo. Nemojte se truditi, predsjednici moji, tamo još ne pripadamo.

To što se nastojite dodvoriti moćnima, mnogo govori o vama. Moćni znaju kako sebi pomoći, slabijima ste potrebni. Žene i djecu, žrtve obiteljskoga nasilja, ne možete skloniti u veličanstvenu rukometnu dvoranu. Šačica nesretnica i njihova pretučena djeca nisu utjecajno biračko tijelo, a veličanstvene športske dvorane, te suvremene pašnjake, posjećuje mnogo birača. Uistinu je dobro što se na tim pašnjacima mase osjećaju ugodno. Tamo najčešće dolaze do ključka kako ste vi dobri pastiri jer pronalazite tako dobra mjesta za ispašu. Masa tako nastavlja s ispašom.

Jeste li svjesni koliko se maloumnika veže uz vaše ime samo stoga što ste „kolege po partijskoj knjižici”? Bilo bi smjelo da roditelj koja rodi svoje dijete i dobije porodiljnu knjižicu iz rodilišta odnese još nečije dijete. Zar roditelju koja bi uz svoje dijete odnijela još jedno ne bi odmah smjestili u umobolnicu? Ipak, vaši „kolege po partijskoj knjižici” odnose tuđu intelektualnu djecu. Knjižica im omogućava svakovrsno ponašanje prema onome tko je nema. Smjele su te vaše stranačke roditelje. Misle, ako su uz vas, imaju pravo ugnjetavati nas. Poskrivali su se po stranačkim džepovima iz kojih katkad provire ne bi li pljunuli na one koji su imali toliko dostojanstva i **odlučili** ne gaziti po drugima koji nisu oboružani malom stranačkom knjižicom.

Predsjednici, imam i ja veliku biblioteku i pročitala sam mnogo knjiga, ali to nije dostatno da postanem vaša prijateljica. Vi biste više voljeli da nisam pročitala nijednu knjigu, ali da imam onu malu knjižicu, oko čega smo se svi u državi složili kako otvara sva vrata.

Nekada, kao i danas, te knjižice malih formata bile su osnovna literatura koju je trebalo pročitati kako bi bio uspješan na Balkanu; prije je postojalo samo jedno izdanje, a sada ih ima više. Obvezna lektira obvezna je lektira. Da imam tu knjižicu, znali biste da sam vaša ili njihova. Sve je bolje, samo da nisam svoja. Vi znate kako s vašima i kako s njihovima, samo NE ZNATE kako s onima koji su SVOJI.

Predsjednici, dobro pripazite s kime ste se okružili. S ljudima bez savjesti i čvrsta karaktera lakše je upravljati, ali su na prodaju – kupuje ih bolji ponuđač ili bolji govornik. Jedanput u budućnosti neki nadobudniji upravit će prst prema vama i usput u skupinu nesretnika koju će okriviti za kolektivno kokošje sljepilo. Poslušna masa će ih poslušati ne stoga što su možda u pravu, već stoga što ste im vi pripremili tu potrebnu hranjivu podlogu. Konačno, odgajate ih od sedme godine. Poslušna masa lako je zapaljiva, kao hepo kocke. Vaše kipove srušit će s pijedestala i rastaliti ih. Rastalili su i mnogo veće kipove svih vaših prethodnika. Jedino što nikada nisu učinili – nisu pokušali poboljšati sebe. Poslušna masa ne smatra se krivom ni za što. Znanstvenici su to utvrdili eksperimentima.

Nemojte zaboraviti kako ste se najprije rodili kao muškarci ili žene, a tek potom postali pripadnici političkih elita. Molim vas, opravdajte svoja primarna obilježja snažnijim karakteristikama i svim svojstvima istinskih vođa. Kako bih vas mogla poštovati, kao i oni poput mene, nije vam dostatna partijska knjižica. Ona gotovo ništa ne govori o vama. Stablo nazivamo prema njegovim plodovima, a čovjeka prema njego-

vim djelima – kazao je Emerson. Kakav briljantan um, taj Emerson. Ni vaši zakoni ne govore mi o pravdi. Donosite zakone koje niste u stanju provoditi u praksi. To je naša najveća svakodnevna sramota. Prema vašim zakonima, svi smo jednaki. U praksi partijska knjižica uspješno može nadomjestiti fakultetske diplome, potvrde o znanju stranih jezika, potvrde o informatičkoj pismenosti, razboritost, poštenje, skromnost i sve ostale izvrsnosti i kvalifikacije kojih se mogu i ne mogu sjetiti. *Onaj koji je ima* uspije preskočiti *onoga koji je nema*. No *onaj koji je nema*, ne samo što ne preskoči nikoga nego mu uzmu i ono što mu po zakonu pripada. Baš kao u dječjoj igri trula kobila, mora se pognuti, nabiti glavu u tuđu stražnjicu i moliti Boga da mu nadobudni skakači ne slome kralježnicu. *Onaj tko nema* partijsku knjižicu, na Balkanu je bio i ostao trula kobila na čijoj se kralježnici redaju nadobudni jahači Rumene kadulje.

Ni poslušna nacija ne kazuje mi kako ste ponosni predsjednici ljudi, nego marioneta. Većina je potpuno nezainteresirana za vlastite sudbine i sudbine vlastite djece i uopće ne izlaze na izbore pa time propuštaju jedinu mogućnost koje su se dosjetili u ostvarivanju vlastitoga utjecaja na vlastiti život. Jedanput u četiri godine dobivaju tu jednu mogućnost; većina prespava i toga dana. U Italiji postoji narodna izreka za čovjeka kojega žena vara a on se s time slaže, čak ga to veseli jer je primjerice ljubavnik iznimno utjecajan ili dobroga imućnog stanja pa osim žene neizravno uzdržava i njezina muža. U Italiji ga nazivaju *cornuto contento*.²⁶ U tom složenom odnosu našega puka i naših vlastodržaca puk doživljam kao *grande gruppo di*

26 Cornuto contento - sl. pr. sretni rogonja

cornuti contenti. Često ih se vara, ali oni se i dalje smiješe. Trebate znati kako možete zadovoljiti *grande gruppo di cornuti contenti* samo dok im dajete novac, kao što se prevareni muž pravi da ništa ne zna sve dok ljubavnik daje novac cijeloj obitelji. Kad nam padne financijski rejting a bogati ljubavnici obustave kreditna davanja iz inozemstva, dogodi se da *cornuti contenti* ostanu samo *cornuti*. Tada se više ne smiješe.

U mojim očima bili biste veći muškarci i žene kad bih vidjela kako štitite zlostavljane žene i djecu, a kad vas vidim na otvaranju veličanstvenoga stadiona s masom sličnih muškaraca i žena, sjetim se davno umrloga Diogena iz Sinope, koji je po Ateni svijećom tražio čovjeka. Kuća se gradi od temelja, a ne od krova. Veličanstvene sportske dvorane grade se tek kad su u svim školama u državi sagrađene sportske dvorane u kojima se obavlja redovita nastava. Mnoga djeca kad padne kiša ili kad je vrlo hladno gimnasticiraju u predvorjima škola. Prije nego što pristupe redovitoj nastavi, trebaju se uskladiti s hirovitom prirodom. Oni još ne mogu glasovati, pa neka gledaju u nebo. Oni ne mogu pomoći vama, zašto biste vi pomagali njima?! Ruka ruku mi je.

Nedavnom privatizacijom jednog *suvremenoga pašnjaka* prvi put u svojoj povijesti imali smo prigodu vidjeti model privatizacije pravim novcem. Pašnjaci se trebaju dobro održavati jer imaju važnu ulogu u državi u kojoj je stočarstvo glavna grana opstanka, stoga svoj pašnjak nismo privatizirali simbolično za jednu kunu, već za golemu svotu pravoga novca. Puk je vidio da je moguće i to. Kad se hoće...

Predsjednici, ako želite voditi ovu državu, morate postati i moji prijatelji. Prisjetite se, predsjednici, što je rekao Ibsen: „Najsnažniji čovjek na svijetu jest onaj koji stoji sam.“ Cijenite kritiku, iz lica dobronamjerna kritičara možete mnogo više naučiti o sebi nego ako se samo ogledate u plastičnim čepićima za rektalnu upotrebu. Čepići zbog svoje supstancije ne mogu reflektirati vaš odraz. Važno je samo da su dovoljno skliski i dok vam se dodvoravaju, ne uspijete shvatiti kako su ušli i spojili se na vaš lik i djelo. Stoga zahvalite svojim kritičarima, pokušavaju vas spasiti dok nije prekasno.

U dječjoj priči „Carevo novo ruho“ već vas je Andersen upozorio na opasnost udvorničtva i na želje vaših neposrednih podanika da se prikažu pametnijima i sposobnijima nego što to uistinu jesu. Kazuje kako su dvojica varalica taštome caru ponudili kako će mu istkati najfiniju tkaninu od koje će mu potom sašiti najprozračnije carevo ruho, toliko prozračno da ga glupi i nesposobni neće moći uopće vidjeti. Car je bio oduševljen tom zamisli zbog dvaju razloga. Ponajprije, imat će najljepšu odoru na svijetu, a drugo – odmah će znati tko od njegovih podanika jest uistinu glup i nesposoban. Kakva iznimna prigoda! Znajući za carevu slabost prema lijepoj odjeći a poznavajući leming-efekt u puka, dvojica varalica danima su se pretvarala da za tkalačkim stanom izrađuju najfiniju tkaninu, dakako, nepostojeću. Car im je plaćao zlatnicima, svilom i strpljenjem, ništa nije bilo skupo ako će time potvrditi carevu iznimnost. Car međutim postade nestrpljiv i pošalje svoga najpametnijeg ministra da provjeri kako napreduje tkanje. Ministar nije vidio ništa, ali to je odmah trebalo značiti kako je glup i nesposoban u obavljanju svoje dužnosti. Stoga se ministar

pravio da vidi to fino tkanje i vratio se caru riječima prepunim hvale za iznimnu tkaninu, najljepšu koju su njegove oči ugledale. Nakon nekoliko dana car je poslao još jednoga namještenika u kojega je imao povjerenja. Ni on nije vidio ništa jer ničega nije ni bilo, ali želja da ne ispadne glup i nedostojan svoje dužnosti bila je veća, tako da je i drugi namještenik nahvalio tkaninu. Konačno ni sam car, kad su mu pokazali ruho, također nije vidio ništa, ali zar on, prvi od svih, da ispadne glup? To nikako nije mogao prihvatiti pa je pohvalio tkalce i zamolio ih da mu sašiju odijelo upravo od te veličanstvene tkanine, a on će ga odjenuti za glavnu svečanost. Na dan svečanosti, car je preko svojega donjeg rublja stavio novo ruho i cijeli ga je narod dočekaao poklicima i hinio zadivljenost nikad viđenom tkaninom jer nitko, ama baš nitko u cijelome puku, nije želio da ga smatraju glupim i nesposobnim. Osim jednoga malog djeteta koje je u gomili povikalo: „Car je gol!” Tada je car osjetio kako je dijete vjerojatno u pravu. Bilo mu je hladno u tom novomu ruhu, ali morao je izdržati do kraja svečanosti. Ljudi su se smijali caru u donjemu rublju.

Djeca su iskrena i kažu ono što misle. Još ih nisu stigli podučiti o potrebi dodvoravanja većemu autoritetu, čak i kad to graniči sa zdravim razumom. Toga dječarca očigledno nisu stigli podučiti kako se *gleda, a ne vidi* ili *vidi, a ne gleda*. To su vještine koje se uče u kasnijoj dobi, navodno za naše dobro. Mnogo je careva na glavnim svečanostima ostalo goło jer ih njihovi ljudi nisu zaustavili na vrijeme. Treba samo upoznati Ahilovu petu svakoga cara i pustiti ga da se savjetuje sa *svojim ljudima*. Zajamčena je dobra zabava, uz uvjet, da mala djeca ostanu kod kuće.

Stoga prije zatvaranja poglavlja otvorite dušu. Predsjednici, pokušajte shvatiti što vam govorim. Predsjednici, kako biste vi bili sretni da vaši ljudi znaju kako stajati sami. Tada bi bilo više blagostanja, a manje pretaljenih kipova i golih careva na važnim svečanostima. Nemojte poticati, već smanjite posluš. Posluš je osmi grijeh. Svakome prije ili poslije dođe glave.

Koja je vlada najbolja? upitao se veliki Goethe. *Ona koja nas podučava da vladamo sobom* – odgovorio je Goethe samome sebi. To recite svojim, a potom objasnite svim našim ljudima. To trebaju shvatiti kako ne bi protratili svoje živote i nadali se promjenama za četverogodišnjih ciklusa koji dolaze s apstraktnih visina. Ako to shvate, živjet će svakoga dana u godini oslanjajući se samo na sebe i svoje mogućnosti. Potom će vam ti snažni ljudi znati pokazati kamo i kako žele da ih vodite. Oni će vam pokazati smjer i brzinu djelovanja.

Moji dobri predsjednici.

Djeca koja se dvoume

L ežim u velikome krevetu sa svojim djevojčicama Laurom i Danielom. Pričam im priču o Ivici i Marici. Svi na svijetu je znaju. Malo njih ju je shvatilo jer ni njihovi roditelji nisu shvatili ni priču ni poruku. Pitajte svoju djecu: „Tko je najgori lik u toj priči?” Gotovo sva djeca na svijetu će odgovoriti – vještica. To nije točno. Najgori likovi u bajci su otac i maćeha. Maćeha je utjelovljen lik sociopata u svojem punom sjaju. Ona je bez ljudskih emocija i savjesti. U trenutku kad je njezina egzistencija postala upitna uputila je malu djecu u šumu kako bi rasteretila kućni proračun. Otac je utjelovljen lik poslušnika u još punijemu sjaju. Budući da je poslušan, poslušao je ženu bez emocija i savjesti, nije koristio vlastiti razum i propitao valjanost njezinih argumenata, samo stoga što je ona njegova žena. A vještica, ta *stara dama*, samo je personifikacija opasnosti koje vrebaju na odrasle ljude u stvarnome životu. Ponavljam, na odrasle, ne na djecu. Djeca se ne šalju „u šumu” nepripremljena i prije nego što za to dođe vrijeme.

OSOBA KOJA IZGUBI SAVJEST NEMA VIŠE NIŠTA ŠTO JE VRIJEDNO ZADRŽATI.

izaak waiton

Stvarni, istinski podlaci čije je ponašanje trebalo analizirati sve ove godine su otac i maćeha, a ne vještica. Na temelju te priče trebalo je podučiti djecu kako će u životu nailaziti na situacije u kojima će biti dobri, pošteni i naivni kao Ivica i Marica, a kako će ih netko mrziti i željeti njihovu smrt ili uništenje, bez ikakva posebna razloga, osim zbog vlastita uspjeha na osnovi njihove nepotrebne smrti ili uništenja.

Trebalo je reći: „To su, drago moje djetete, ljudi sociopati koji nemaju savjest i tvoja patnja ili smrt ne znači im baš ništa. Postoje, drago djetete, ljudi koji nose divne oznake: majka, otac, maćeha, poočim, djed, baka, svećenik, prijatelj, nećak, kolega, rođak, ljubavni partner, nacionalni vođa, koji – unatoč miloj oznaci – mogu biti potpuno bez savjesti. Takve su osobe, drago djetete, iznimno opasne. Njima nije potreban nijedan razlog kojim će opravdati mržnju ili podizanje ruke na tebe. Njihov vlastiti uspjeh ili provođenje njihove zamisli jedini je razlog njihova djelovanja. Bolesni ciljevi u njihovim

bolesnim glavama opravdavaju svako sredstvo. Ti, dijete, možeš postati to sredstvo. Poslat će te u šumu bez oklijevanja. Te noći mirno će spavati.”

Dogodilo se djeci u priči, može se dogoditi i vašoj djeci. Stoga ih pripremite na vrijeme i prestanite isticati vješticu. Mnogo su gore *lijepa majke* i *neosvijesteni očevi*. Izvadite sve vještice iz dječjih ormara i prestanite ih hvatati jer vam u pogrešnom lovu mogu promaknuti *lijepa majke* i *neosvijesteni očevi* koje ste pustili da vam se približe *jer su vaši*, a učinili su vam mnogo više štete u životu nego bilo koja vještica u šumi.

Ne branite se od ljudi koje volite. To zločin prema vama čini posebice strašnim.

I posebno lako izvedivim.

Kad biste pitali moju djecu tko je u priči najopasniji, uočili biste kako se još dvoume oko točnoga odgovora. Ja se samo nasmijem i zaspim sretna. Njihova dvojba me veseli jer pokazuje da je mozak uključen.

Jeste li se nedavno dvoumili oko nečega?

Ili vam je već dulje vrijeme uključen automatski pilot?

Slatke moje ovčice...

Dante se čvrsto stisnuo uz učitelja Vergilija. Upravo su prolazili kroz vrata na kojima je jasno pisalo: „Ostavite svaku nadu vi koji ulazite.“ „Zašto se tako eksplicitno tvrdi da svi koji prođu kroz ova vrata moraju ostaviti nadu na ulazu,“ upitao je vidno uznemireni Dante svoga vjernog pratitelja. „Zato što su bijednici koje ćemo dalje sretati izgubili dar intelekta,“ odgovorio je nimalo začuđeni Vergilije.

.....

U predvorju pakla natiskalo se previše duša. Vrtjeli su se ukrug oko nejasnog stijega i naricali u teškoj agoniji.

„Tko je, Učitelju, ovo mnoštvo?“

A učitelj će njemu: „To su neutralni. Živjeli su samo za sebe. Nikada se nisu stavili niti na stranu dobra niti na stranu zla. To je jedina kategorija ‘ljudi’ koju prezire i Bog i njegovi dušmani. Na zemlji neće ostati traga njihova postojanja, a kada skončaju svoje beskorisne živote neće ih, kao što vidiš, primiti ni Raj ni Pakao jer bi se i najgori zločinac, pogledom na te spodobu, imao razloga uzoholiti.“

Vergilijev prezir bio je očit. Dovoljno je govorio o tim spodobama. „**Nemoj razmišljati o njima, pogledaj i idi,**“ gotovo je prekorio Danteovu nepotrebnu znatiželju za neutralnima.

„Nisam znao da ih je stradalo toliko mnogo,“ promislio je Dante ovaj put u sebi.

Kakav je plod neutralne sjetve bilo je više nego vidljivo. Da nisu trzali tijelima pod ugrizima muha i obada, imao bi čovjek isti osjećaj kao kada bi, za života, sreo neutralnu spodobu.

„Za života već bijaše mrtav.“

Dante je znao da je Učitelj u pravu.

Konačno je shvatio.

Kraj